

Ёшлар билан ҳамқадам

Муассислар:
**Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси,
“Kamolot” ёшлар ижтимоий ҳаракати**

1982 йилдан чиқа бошлаган.

Жамоатчилик кенгаши раиси:
Абдулла ОРИПОВ

Жамоатчилик кенгаши:
Қаҳрамон ҚУРОНБОЕВ
Азамат УМАРОВ
Аҳмад ОТАБОЕВ
Абдуваҳоб НУРМАТОВ
Феруза МУҲАММАДЖОНОВА
Шухрат СИРОЖИДДИНОВ

Бош муҳаррир:
Нодир ЖОНУЗОҚ

Бош муҳаррир ўринбосари:
Нурилла ЧОРИ

Масъул котиб:
Ориф ТОЛИБ

Масъул муҳаррир:
Элёр МУРОД

Муҳаррир:
Ғиёсиддин ЎНАРОВ

Таҳрир ҳайъати:
Муҳаммад АЛИ
Иқбол МИРЗО
Сироҷиддин САЙИД
Ўрозбой АБДУРАҲМОНОВ
Фаррух ЖАББОРОВ

Бадий муҳаррирлар:
Акбарали МАМАСОЛИЕВ
Раҳматжон ЮНУСОВ

Фотограф:
Рустам НАЗАРМАТ

Манзилмиз:
Тошкент шаҳри,
Ўзбекистон шохқўчаси, 16-“а” уй.
E-mail: yoshlik-jurnali@umail.uz
Тел/факс: (0371) 227-0-227,
245-5-793, 245-0-552

Навбатчи муҳаррир: Н.Чориев
Босишга 05.04.2016 йилда рухсат берилди.
Қоғоз формати 60x84 1/8.
Наширёт ҳисоб тобоғи 8,7. Индекс 822.
ISSN 0207-9137. Журнал 2007 йил 4 майда
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги
томонидан № 0253 рақами билан рўйхатга олинган.
Журналдан кўчириб босилганда
“YOSHLIK” дан олинди” деб изоҳланиши шарт.
“SILVER STAR PRINT” МЧЖ босмаҳонасида чоп этилди.
Буюртма № 12. Адади 4550 дона.
Тошкент шаҳри, Учтепа тумани, 22-мавзе, 17-уй.

Шиддатли даврда яшаяпмиз. Гоҳо вақтнинг учқурлигини илғаб қолиб, замон тезлашиб кетди-я, дея ҳайратга тушамиз. Кечаги куннинг бирмунча сокин оқимиға ўрганган, бугунги давр суръатига мослаша олмаётган айрим кишиларнинг бош чайқаётганиға ҳам гувоҳимиз. Бу жараёнда, айниқса, ижод аҳли синовдан ўтмоқда. Негаки, ижодкорлар замондан бир қадам илгари юриши шарт, деган ақида ҳамон ўз кучида турибди. Баъзи бировлар давр билан ҳамқадам бўлишга қийналаётган бир пайтда ижодкорнинг бир одим олдин юриши... осон эмас. Аммо бошқа илож ҳам йўқ-да. Бунга эришиш учун эса жамиятда кечаётган жараёнларға фаол аралашшиш, юз бераётган эврилишларнинг моҳиятини тўғри англаш ва, керак бўлса, янгилинишлар нафасини олдиндан ҳис қилиш зарур.

“Ким эдигу ким бўлдик, эртаға қандай юксак марраларни эгаллашимиз керак?” шиори остида юртимиз ўқув даргоҳларида ташкил этилаётган тадбирлар ижод аҳлиға бу борада кўмак беряпти – шундай учрашувларда иштирок этаётган таниқли шоир, ёзувчи, актёр ва хонандалар эртанги кун эгалари бўлган ёшларимизнинг кайфияти, ўй-фикрлари билан яқиндан танишяпти, мамлакатимизда ва дунёда рўй бераётган воқеалар бўйича фикр алмашяпти, кечаги ва бугунги кун манзараларини қиёслаб, аниқ хулосаларға келишяпти.

Фарзандларимиз таълим олаётган мактабларға кириб борарканмиз, беихтиёр ўз ўқувчилик давримиз ёдға тушади. Бугунги ёшларига ҳавасимиз ортади. Замонавий услубда қурилган бинолар, кенг ва ёруғ, турли фанларға мослаштирилган ўқув хоналари... Айниқса, янги давр болаларининг тетиклиги, ўзларини эркин намоён қила билишларини кўриб хурсанд бўламиз.

Эътиборимизни тортган яна бир кичик, аммо муҳим жиҳат шуки, мактаб деворларидаги ҳикматли сўзлар ҳам биз ўқиган пайтдаги шиорлардан тубдан фарқ қилади. Муайян бир давр эмас, барча замон ва маконларда аҳамиятини йўқотмайдиган ҳикматлар мустақил ҳаётға ҳозирланаётган авлодға йўлқўрсаткич вазифасини ўтаёттир. Ёдингизда бўлса, мактабларда ноннинг энг азиз неъмат эканини эслатувчи пешлавҳалар бўларди. Гарчи халқимиз ҳозир ҳам нонни кўзига суртса-да, аммо тан олайлик, дунёда бундан-да азиз маънавий неъматлар борлигини бугун барчамиз бирдай ҳис қилмоқдамиз: тинчлик, имон-эътиқод, қадр-қиммат... Яратганға шукрки, халқимиз истиқлол йилларида бу неъматлардан тўла-тўқис баҳраманд бўлиб ҳаёт кечираёттир.

Шу нурафшон кунларға ўз-ўзидан, осонликча эришганимиз йўқ. Чорак аср давомида кўп синовларға ҳам дуч келдик. Халқимизға хос вазминлик, бағрикенглик, уддабуронлик каби фазилатларға таяниб барча имтиҳонлардан ёруғ юз билан ўтдик. Бугун қувончимиз шундаки, мустақиллик йилларида туғилиб вояға етган ёшларимиз катта авлод кўз ташлаган юксак марраларни забт этишға астойдил бел боғлаган. Уларға оқ йўл тиларканмиз, ўзимиз ҳам ортда қолмасликка, қўлимиздан келса, бир қадам олдинда юришға интиламиз. Зеро, замон билан ҳамнафас бўлиш дегани, қайсидир маънода, ёшлар билан ҳамқадам бўлиш деганидир.

МУНДАРИЖА

25

47

40

50

8

№ 3 (298), 2016 й.

НАЗМ

4 **Абдулла ОРИПОВ**

Исминг айтсам, садоларга
тўлади сўзим

38 **Ойдиннисо**

Юрагимда бир буюк соғинч

ЭССЕ

8 **Абдусайд КЎЧИМОВ**

Бу дунёда шундай яшасанг...

ҚЎЛЁЗМА

24 **Йўлдош СУЛАЙМОН**

Гул иси

НИГОҲ

25 **Чинакам ибрат мактаби**

НАСР

28 **Зулфия ҚУРОЛБОЙ қизи**

Етим уй

50 **Санжар ТУРСУНОВ**

Қулай

АДАБИЙ САБОҚЛАР

40 **Жеймс ЖОЙС**

Инсон қалбини чизган
санъаткор

ТАДҚИҚОТ

47 **Бекзод ЎКТАМ**

Барҳаёт шеър йўли

МАКТУБОТ

58 **Жасур КЕНГБОЙ**

Ҳар бир авлоднинг ўз мавзуси
бўлади

ЖАҲОН ҲИКОЯСИ

61 **Лев ТОЛСТОЙ**

Оссурия шоҳи Асархадон

ДОИМО ЭЪЗОЗДА

Шу йилнинг 1 март куни Ўзбекистон халқ шоири Зулфия таваллудига бағишлаб “Зулфия доимо эъзозда” деб номланган маърифий тадбир ўтказилди. Унда давлат ва жамоат арбоблари, ёзувчи ва шоирлар, адабиётшунослар, кенг жамоатчилик вакиллари ва талаба-ёшлар қатнашди.

Тантанада Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раиси Муҳаммадали Аҳмедов сўз олиб, Юртбошимиз раҳнамолигида миллий адабиётимиз ва санъатимиз ривожига ҳисса қўшган ижодкорлар доимий равишда эъзозланаётгани, уларнинг адабий мероси кенг тарғиб этилаётгани, бу эса ёшлар маънавияти юксалишига хизмат қилаётгани ҳақида тўхталди.

Президентимиз ташаббуси билан 1999 йилда Зулфия номидаги Давлат мукофоти таъсис этилди. Бугун ушбу мукофотга сазовор бўлган юзлаб қизлар адабиёт, санъат, спорт, таълим ва илм-фаннинг турли йўналишларида ўз иқтидорини намоён этиб, тенгдошларига ўрнак бўлмоқда.

Абдулла ОРИПОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Ўзбекистон халқ шоири

Исминг айтсам, садоларга тўлади сўзим

Ёшлик

Йўл четида,
Дарё бўйида,
Турар эдим асо таяниб.
Ҳаёт исин туймоқ ўйида,
Дунёларга боқсам, деб қониб.

Ўша маҳал узоқ-узоқдан
Кўринди-ку бир гуруҳ шодмон.
Келмоқдайди ёшлар у ёқдан,
Ўйин-кулги авжида чунон.

Ўтишдилар, гувоҳдир кўзим,
Мени согинч туйғуси енгди.
Қолдиммикан туманда ўзим,
Ёки улар туманга сингди.

Ҳаётни сев

Ҳаётни сев,
Борлигича сев,
Бир ён қулба, бир ён қалъалар.
Осмонларнинг даргасиман, деб
Учиб юрар лочин, қаргалар.

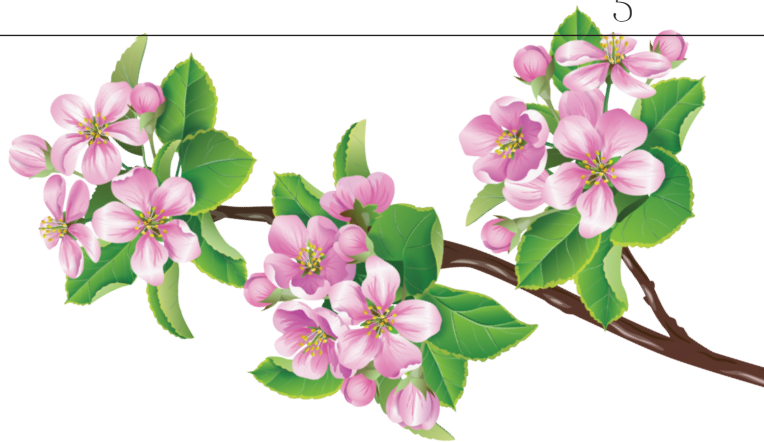
Ҳаётни сев,
Шодлик, кулфатда,
Бир ён оғу, бир ёнда табиб.
Бир ёнингда ганим, албатта,
Бир ёнингда дўстлар бор, ҳабиб.

Ҳаётни сев,
Ёзми, қаҳратон,
Ҳар лаҳзада шукроналар айт.
Ҳатто Ҳажга боргин-у, шу он
Совимаган тўшагингга қайт.

Ҳаётни сев,
Тўйиб ва тўйиб,
Ота-онанг, фарзандинг қадар.
Десинларки, сен кўнгил кўйиб,
Сўнг ўзинг ҳам бўлдинг мўътабар.

Ҳаётни сев,
Боглагин қанот,
Фазога ҳам учгин таваккал.
Қаттиқроқ сев, сени шул ҳаёт
Ёмон кўриб қолмасдан аввал...

Апрел

Борлиқ кийиб олган мовий бир либос,
Ел эсар – баҳорнинг пилдироқлари.
Қалбингда уйғотар ажиб эҳтирос,
Апрел осмонининг қалдироқлари.

Ёмғир таралади кўм-кўк адирда,
Узоқ қирда эса ялтирар кўёш.
Бундай нафислик йўқ ҳеч бир атирда,
Руҳингни яйратар ҳаво, тоғу тош.

Қофия йиғишар шеърга – назмга
Жажжи жилгаларнинг шилдироқлари.
Атрофни чақирар яшил базмга
Апрел осмонининг қалдироқлари.

Тойчоқ ва ўғлон

Тойчоғингни авайлагин,
Азиз йилқибон,
У тулпорга айланади,
Вақт ўтиб ҳали.
Минглаб одам оёғига
Қалқар бегумон,
Майдонларда келбатини
Кўрган маҳали.

Ота, сен ҳам дуолар қил
Ўғлонинг учун,
Боланг балки ўспириндир,
Балки жуда ёш.
Эҳтимол, у юрт сўрайди,
Улғайиб бир кун,
Валлоҳ, сенинг ўзингга ҳам
Бўлғусидир бош.

Агар сенсиз...

Кўёш чиқиб чарақлайди тенгсиз бу олам,
Қушлар сайрар, эсар тонгнинг шамоллари ҳам.
Бамисоли қайта бошдан тугилгай одам,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Ой балқади, биллур кўкни шуълага чайқаб,
Ол шафақни симиради булутлар чанқаб.
Юлдузлар ҳам рақсга тушар, ненидир пайқаб,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Битта сен, деб бу дунёда юрган мен ўзим,
Гардарингни тўтиёлар айлагай кўзим.
Исминг айтсам, садоларга тўлади сўзим,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Мен ошиқман, меҳр кўрғаз, назарга илгил,
Сендан ўзга қиблам йўқдир оламда, билгил.
Азал касбинг раҳмдилсан, раҳмлар қилгил,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Умид ёрким, фақат сенсан ой ва кўёшим,
Маҳшаргача тик боқолмас эгилган бошим.
Сақлан, жоним, то тутмасин кўздаги ёшим,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Фалакларнинг саломига чиққин сен кулиб,
Баҳра олсин замин, осмон шавқларга тўлиб.
Остонагда турибман мен, Абдулло бўлиб,
Агар сенсиз ўтар бўлса, онларим бекор,
Тандаги бу жоним бекор, шонларим бекор.

Ғалати одамлар

Шундай одамлар бор,
Юрмаслар тўғри,
Албатта, гапида бор чимдим захар.
Дейдилар: – Фалончи найновнинг ўгли
Фалон идорага бўлибди раҳбар.

Биров тўй ўтказар йигиниб, териб,
Меҳмон қилсам, дея маҳалла-қўйни.
Кимдир камситади ошин еб туриб:
– Сенга ким қўйибди карнайли тўйни.

Фалончи мукофот олибди кеча,
Радио номини уч бор қайтарди.
Дейдилар: – Онаси фалончи чеча
Тўйма-тўй юрарди, лапар айтарди.

Кибр қуни кеча бўлмаган пайдо,
То абад ивонинг нонин ейишган.
Бола Алишерни камситиб ҳатто,
Кичкина Ғиёснинг ўгли дейишган.

Кўчадан ўтади бир тобут оғир,
Дейдилар: – Етибди бунга ҳам навбат.
Тирик юрган эди азонда, фақир,
Ҳатто қилган эдик тўпланиб гийбат.

Мудом бундайларга боқдик ҳайратда,
Ажабо, иссиқ ҳам, совуқ ҳам ёқмас.
Ўзларин кимлигин билмас, албатта,
Демак, ўзгага ҳам одамдай боқмас...

Бу кўзлар...

Дунёда энг ноёб, энг тансиқ сўздек
Битта каломимни айтаман сенга.
Ўзбекистон десам, десам гар ўзбек,
Иккита қоракўз кўринар менга.

Мисоли оловдек ўтли бир нигоҳ,
Асрлар қаъридан боқар жовдираб.
Кўрса, беҳуш бўлиб Лайли ҳам ногоҳ,
Мажнун ҳам кетарди даштга довдираб.

Бу кўзлар шодликдан, гамдан зиёда,
Унда пок юраклар ўқурлар ваҳий.
Маъносиз назарлар тўлиқ дунёда
Бу кўзлар илоҳий, чиндан илоҳий.

Рангбаранглик

Заминга баробар кулфати, бахти,
Мажнунтол ёнида заққум дарахти.

Саҳролар белибос, ўрмонлар башанг,
Делфиннинг ҳамроҳи одамхўр наҳанг.

Шодлик бир томонда, бир томонда гам,
Икки хил балодир сув билан ўт ҳам.

Лекин қозонда сув, тагида чўғдир,
Бирови бўлмаса таом ҳам йўқдир.

Яхшилар бор жойда ёмон ҳам мавжуд,
Бу – қадим боболар қолдирган ўғит.

Мен ҳам ўз фикримни айтай яқунда:
Қайсига мансубсан – ҳамма гап шунда!

Кийик ови

Тонгда овчи сайдга чиқди,
Деганча, “Ё, Ҳақ!”
Бир кийикни таъқиб этди
Қисганча тоққа.
Ўқи тегди ўлжасининг
Қулогига нақ,
Иккинчиси теккан эди
Айнан туюққа.

Овчи ростдан тушган эди
Ўлжа кетига,
Эринмасдан қараб чиқди
Яқин-йироқни.
Кийик эса, ола қол, деб
Ўлнинг четига
Ташлаб кетмиш бир қулогу
Битта туюқни.

Кийик ва тошбақа

Тирикликнинг сирлари кўп,
Қузатсанг агар,
Тоқат билмас, бу дунёга
Келганда инсон.
Бешикда ҳам тинч ётмайди,
Ғоятда ўжар,
Кийик каби сакрайди сўнг,
Толмас, чопагон.

Йиллар ўтиб, охирлайди
Фоний бу дунё,
Инсон учун жаннатлардан
Асло кам эмас.
У дунё гар чорлаб қолса,
Эшитмас гўё,
Тошбақадек имиллайди,
Боргиси келмас.

Мувофиқлик

Ғоят ранг-барангдир иши оламнинг,
Мувофиқ келмагай йўқ билан бори.
Жуда оғир гапдир, икки одамнинг
Гар тўғри келмаса феълу атвори.

Бирови иссиққа ўзини урар,
Лекин шеригига ёқар қаҳратон.
Виждони қошида улар тенг турар,
Санар иккиси ҳам ўзин қаҳрамон.

Турфа эл босгандир чексиз дунёни,
Унда ёлғиз бир кас юрмаслиги рост.
Бириси танганинг олдги томони,
Бошқаси ўшанинг орқаси, холос.

Илтижо айладим дунёга келиб,
Илоё, бергин сен лойиқ суҳбатдош.
Яшайин ҳар қайда ўзимни билиб,
Топилсин мени ҳам англовчи йўлдош.

Тўрт қавм туну кун тортишар, ажаб,
Аслида йигилган узум егани.
Палахмон отишар йўқликка қараб,
Азиз-ку энг аввал Инсон дегани.

Тафаккур чиқажак охири голиб,
Ўрин қолмагайдир нозга, фиरोққа.
Фақат, тушунганлар йўрғаклаб олиб,
Фақат, тушунганлар қўйсин тупроққа.

Абдусайд КЎЧИМОВ,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган
журналист.

1951 йили туғилган.
Низомий номидаги
Тошкент давлат педагогика
институт (ҳозирги
университет)нинг
ўзбек тили ва адабиёти
факультетини тамомлаган.
“Кашфиётчи болалар”,
“Менинг Ўзбекистоним”,
“Умид дарахлари”,
“Қиёфа”, “Ёсуман”, “Баланд
тоғлар”, “Кўзларимнинг
қароғидасан”, “Муҳаббат
боғлари”, “Эл сув
ичган дарёлар” номли
публицистик, шеърӣ ва
наصريй китоблари чоп
этилган.

Бу дунёда шундай яшасанг...

I

Толтушгача тошқотсам керак деб ўйлаган одам, сахар-мардонда уйғониб кетиб, ўз-ўзимдан ҳайрон қолдим: бош артилган шишадай тиниқ, оёқ-қўл пардай енгил, худди кун бўйи чашма бўйи майсаларига кўмилиб ётган бойваччадай думоғ чоқ, кайфият аъло – ярим кечагача бўлган гурунгда чавандозлик қилган одамга ҳечам ўхшамасдим.

Гурунгмисан – гурунг бўлди-да, ўзиям! Қишлоқ оқсоқоллари, зиёлилари, Жуманазар аканинг сара қариндошлари, ҳоким бобо етовидаги туман раҳбарлари, тошкентликлар... Алқисса, ўн беш болорли уй одамга лиқ тўлди. Аввал, чақ-чақлашиб ўтирдик. Кейин, турли соҳалардан гап кетди. Унча-мунча чегарага сиғмас эди суҳбат мавзуи: бир ёғи – туманли тарих, бир ёғи – серҳашам келажак, яна бир ёғи – адабиёт муаммоларию уй-рўзгор ташвишлари... Медицина борасида эса биз кирмаган эшик, биз ўтмаган тор кўча қолмади-ёв...

Туман ҳокими – буғдойранг, бўйи баланд, елкалари кўтарилган, қорувли, овози дағалроқ одам – “қишлоқи” дай кўрингани билан кўпни кўрган, кўп ўқиган, серфикр киши экан. Қамаш ва Қашқадарёда бўлаётган ўзгаришлар тўғрисида кўпдан-кўп маълумотлар эшитдик ундан. Жуманазар Бекназаров бошчилигидаги Наврўз хусусида эса алоҳида меҳр билан гапирди:

– Бундай савобли тадбир, республикани билмайман-у, аммо Қашқадарёда битта, бошқа жойда йўқ! Тўғри, худога шукур, хайр-эхсон соҳиблари оз эмас – бор. Аммо, система йўқ, эсига тушганда қилади кўтлар. Жуманазар ака, мана, йигирма йилдан ошди-ёв, тўғрими? – деб ёнидагиларга тасдиқлатиб олди ҳоким. – Ҳар йили кўпчиликнинг дуосини олади. Бунга кўниқиб кетдик. Бундай хайрли юмуш, муҳтарам Президентимизнинг “Савоб ишни ҳар ким қилиши керак, ҳар кун қилиши керак!” деган чақириғига муносиб жавоб ҳамдир.

– Ҳаққос рост! – деб ҳадаҳа ҳокимнинг сўзини тасдиқлади фикрларини тил билан эмас, кўпрок ҳаракат билан тушунтиришга уринадиган маҳалла оқсоқоли. – Жуманазарвойнинг яна бир зўр одати борки, ҳар келганда ишлари, ютуқлари, натижалари ҳақида бизга ҳисоб беради. Эшитдик, бу йилги ғалабалар ҳам ҳазилакам эмас, тўғрими? – деб, қани, навбат энди сизга, гапиринг, дегандай қуруқшаган ва қизғиш кўзларини Жуманазар акага қадади-да, тиш кавлашга киришди.

Дастурхоннинг бу бетида – оқсоқолнинг рўпарасида деворга суяниб, суҳбатни тинглаб ўтирган Жуманазар ака жойида бир қўзғалиб олиб, ҳозир шунинг мавридимики, деган савол назари билан тезгина ҳаммага бир-бир қараб чиқди-да:

– Тўғри-тўғри, – деди гўё узр айтаётгандек қилиб. – Умуман, медицина нуқтаи назаридан, ишинг, ҳаётингдаги янгиликлар тўғрисида яқинларга ахборот бериш одамга катта куч беради, – деб салмоқ билан давом этди кейин. – Дўстлик-биродарлик, таниш-билишликда жуда катта гап бор. Агар сиз дўстингизни, биродарингизни, танишингизни кўриб қолиб туриб, ичингизда қувонсангиз, сизнинг организмгизда эндокрин деган актив моддалар ҳаддан ташқари синтезланиб, сизга қувонч бағишлайди. Ана шу қувонч қанчалик кўпрок давом этса, қанчалик кўп бўлса, сизнинг умрингиз ўшанча узаяди.

Инсоннинг ғам-аламлари, турмуш ташвишлари, чеккан азиятлари – мана

шуларнинг барисини бир жойга жамла-сак-да, шундан инсоннинг ҳис-идрокларида шодлик ва севинч онлари неча фоизни ташкил қилади, десак, бу кўпти билан уч-беш процентга етиши мумкин. Оллоҳимиз бундай онларни икки-икки ярим процентга мўлжаллаб, мен бандаларимга бир кун ғам ёмғири, бир кун қувонч ёмғири бераман, деган. Дўстлар даврасида ўтириш, кўнглингни улар билан баҳам кўриш – кўз қорачиғларингда ярқираб, нурланиб, бояғи шодлик туйғуларини икки-икки яримдан ўн фоизгача кўпайтириши мумкин. Дунёда одамзотга дўстлар қувончидан кўра кўпрок севинч бағишлайдиган қудрат йўқ. Тиббиёт алло-малари шунинг учун ҳам қувонччи ҳамиша дўстлар билан баҳам кўр, деганлар.

Энди... Ҳисоботга келсак, – деб, нимадан бошласам экан, дегандай, бир пас тараддудланиб турди-да, кейин яна аввалгидек шиддат билан давом этди. – “Тиббиётда янги кун” деган журнал ташкил қилдик. Инглиз, рус ва ўзбек тилларида уч ойда битта чиқади. 28 та давлатга тарқатяпмиз. Журналимиз Россия, Голландия, Германия каби

ўндан ортиқ мамлакатларда тан олинди. Бизга Америка, Канада, Япониядаги машҳур олимлардан мақолалар келяпти. Бу – бир. Иккинчиси, бизнинг мақолалар Англияда, АҚШ, Германияда, Канадада, Японияда энг нуфузли журналларда босилиб чиқди. Ўша журналлардан, “отзив” дейди-ку, ўшаларниям олдик. Германиядан бизга таклиф келдики, мақолаларингизни каттароқ қилиб берсангиз, монография тарзида чиқарсак, шунга рухсат беринг, деган мазмунда.

– “Қашқа йўрға”-чи, “Қашқа йўрға”? “Қашқа йўрға”ям эсдан чиқмасин! – деди худди ўз муваффақиятини эсга солмоқчи бўлгандай бетоқатлик билан Қозоқбой ака – таниқли адабиётшунос олим, профессор Қозоқбой Йўлдош. – Бу одам зўр қисса ёзди, – дея изоҳлади кейин. – Мазмуни романдан баланд. Топширдингизми журналга?

– Ҳмм... “Шарқ юлдузи”га.

– От ҳақидами? – савол берди кимдир.

– Ҳа, шундай десаям бўлади, – жавоб берди Жуманазар ака. Ва, атрофдагиларнинг қизиқишидан руҳланибми, гапни олисроқдан бошлади: – Улуғ аждодларимиз эгар билан юганни, узангини ихтиро қилган. Узанги кашфиёти шарафига боболаримиз ўзининг кам сонли аскари билан душманларининг кўп сонли қўшинини тор-мор этган. Бу ҳатто инглиз тарихчилари томонидан тан олинган. Ибтидоий тузумдан то ҳозирги пайтгача бўлган воқеалар ёзилган инглиз энциклопедиясида боболаримиз тўғрисида батафсил маълумот берилган. Мен бу энциклопедияни ўқиб, ростакамига ҳайратда қолдим.

Агар ўша гапларни ўзимизнинг олимлар ёзганида, э-э, олимларимиз ўзимизнинг боболарни анча кўптирибди-да, кўп нарсаларни кўшибди-да, деган хаёлга боришим мумкин эди. Лекин инглиз тарихчилари бу нарсани ёзганидан кейин мен ундай дея олмайман. Фақат тан олган, тан олишга мажбур бўлган нарсасинигина ёзади улар.

– Хуллас, қисса ана шундай тарихий манбаларга суяниб ёзилган, – деб Жуманазар ака номидан хулоса ясади Қозоқбой ака. – Ҳозирдан кафолат беришим мумкин: бу асар ўқирманларни жуда кизиқтиради.

– Ё фалаксан!– деб юборди ҳалидан бери Жуманазар акага ҳавас билан тикилиб ўтирган Азим ака – машҳур шоир Азим Суюн. – Қадимги Рим ҳақидаги киноларга қараб туриб ҳайрон бўлардим: нега от бор-у, узанги йўқ, нега отга сакраб минади, деб. Гап буёқда экан-да? Эгар, нухта, узанги тарихи ўзимизнинг аждодлар билан боғлиқ, денг? Ўзим ҳам худди шундай бўлса керак, деб ўйлаб юрардим.

Жуманазар аканинг яшаш тарзи кишини нодуруст ҳаваслардан тийилиб, эзгулик кўчасига киришга ундайди; бепарво кун ўтказиш, бетамиз ҳазиллардан тийилиш, сахий, саховатли, олижаноб бўлишга даъват этади.

Сизга ҳавасим келади! – деди чин кўнгилдан. – Юртдошларга ҳисоб бериб туришнинг сиздан ўрганиш керак экан. Тўғрими? – менга юзланиб фикрини тасдиқлатган бўлди у. – Аканинг бу иши, сизу бизга ўхшаб қишлоқдан шаҳарга бориб қолганлар учун катта сабоқ. Ахир, шаҳарда нима ишлар қилиб юрганингни қишлоқдошларингнинг барисиям билан-вермайди-ку! Бундан ташқари, ютуқларингни эшитса суюнишади, қариндош-уруғларинг ғурурланади, ота-энанг хотиржам бўлади.

Мен сиздай одамлардан баҳра олам, илҳом келади, қиёслаб бўлмайди-ган қувонч келади. Ажойиб ва қиёмат одамсиз!

Азим Суюннинг бу самимий сўзлари худди менинг тилимдан айтилаётгандек эди.

Илло, шу лаҳзаларда мен ҳам ичимда: “Жуманазар ака ростакамига “қиёмат одам” деб ўйлаб тургандим. Уни кузатган, деганларининг мағзига зеҳн солган киши “Мен жуда қисқа умрни қандай ўтказаятман, вақтим ўткинчи шамолларга беҳуда соврилмаяптими, энди бу ёғи нима бўлади, бу ёғини фойдали юмушларга сарфлашим керак эмасми?” дея ўз-ўзини тергов қилиши, титраб-типиричаб қолиши ва беихтиёр ўз тақдири устида янаям чуқурроқ ўйлай бошлаши аён ҳақиқат. Жуманазар аканинг яшаш тарзи кишини нодуруст ҳаваслардан тийилиб, эзгулик кўчасига киришга ундайди; бепарво кун ўтказиш, бетамиз ҳазиллардан тийилиш, сахий, саховатли, олижаноб бўлишга даъват этади. Мен билган одамлар ичида Жуманазар акачалик инсонларга яхшилик қилишга интилган, уларни деб ўзини ўтга-чўққа урган инсон жуда кам”, деган хаёлларга ботиб ўтирар эдим.

– Биз бошқа тиллардан лисонимизга кириб келган сўзлар тўғрисида гапиримиз, бошқа тилларга ўтган ўзимизнинг сўзлар ҳам борми? – деб қолди қишлоқ зиёлиларидан бири.

– Жуда кўп! – бу саволга Яманазар ака биринчи бўлиб жавоб беришга ошқиди. – Аждодларимиз бўлган массагетлар, саклар, сўғдлар ҳозирги Дон

дарёсидан, то ҳозирги Читагача эгалик қилган. “Чита” дегани – мамлакатнинг чети, “Дон” эса ўғиз шевасида, катта дарё деган маънони билдиради. Ҳозир ҳам Хоразмда каналнинг каттаси “дон” дейилади. Қозоқбой ака, адашмаятманми?

Қозоқбой ака бош ирғаб тасдиқлаган бўлди-да:

– Эсласангиз, – деб айрим кузатувларини айтди. – Шолоховнинг “Тинч Дон” китобида, Шолохов чиндан ҳам буюк-да, асарнинг бошида битта гапни гапирди: Григорий Мелиховнинг отаси зинапоядан тушиб келаётганида, унинг туркча шалвари шамолда ҳилпираб турар эди, дейди. Шу икки калиманинг ўзида ҳамма гапни айтган-қўйган.

Хуллас, бу “масала”ям чалакам-чатти “ҳал” этилганидан кейин, суҳбат айланиб-айланиб, аллақадан Кашпировскийга тақалганда, даврадагиларнинг баъзилари уни зўр “қўз бойлоғич” деса, бошқалари “яхши доктор”, деди. Масалага тагин Жуманазар ака оидинлик киритди:

– Медицинада функционал касаллик ва органик касаллик деган тушунча мавжуд. Функционал касалликлар – у мулла бўладими, эшон бўладими,

оддий одам бўладими – агар беморнинг руҳияти соғломлаштирилса, тузалиб кетади. Бунинг учун дўхтир бўлиш шарт эмас. Органик касалликларга эса, албатта, дўхтир ташхиси, аралашуви керак. Кашпировский маълум даражада билимли шифокор бўлгани туфайли ана шу илмдан фойдаланади. Кашпировскийнинг касби докторлик. Инсон туғилган маҳалида 80 фоизи сувдан иборат бўлади. Масалан, кўзнинг 93 фоизи сув. Ёш ўтган сайин сувнинг миқдори камайиб боради. Қари одамларда қуриб қолиши ҳам мумкин. Аслида, инсон сурункали сув етишмовчилигидан қийналади. Вужудингда сув миқдорини қанча кўп асрасанг, ҳаётинг шунча узун бўлади. Энди эътибор қилинг. Сув кислород билан водороддан иборат. Водородда портлаш хусусияти мавжуд. Портлайдимми, демак, ўзидан нур чиқаради. Шунинг учун ҳар бир одамнинг ўз биотоги бўлади. Электрокардиограмма қилишимизнинг сабабиям шунда. Копрон кўйлакни кун бўйи кийиб юриб, кечқурун қоронғида ечсанг, читирлаб кетади, “қарс-қарс” этиб учқунлар сачраётганини кўрасиз. Демак, организмда электр токи бор. Электр энергия сиздан чиқаяпти. Куйлак узоқлашганда қисқа туташув рўй беради. Ўшаничун биотоклар ҳар кимда ҳар хил даражада бўлади. Авлиё дейилмиш зотларда биотоклар миқдори ҳаддан ташқари кучли бўлган. Бармоғи теккан жойни куйдириш даражасигача борган баъзиларида. Қанча узоқ ушлаб турса, куйиш даражаси шунча кўпаяди. Кашпировскийни медицинадан хабардор “кўз бойлоғич” дейиш мумкин.

Жуманазар акани, у ер-бу ердаги қисқа, калта-култа суҳбатларда кўриб, эшитиб, яхши биламан, деб юрардим. Тунги суҳбатлардан кейин, гарчанд тарихий воқеаларга доир маълумотларида қанақадир мавхумликлар бўлса-да, у кишидаги қизиқиш ва илмий салоҳиятга ҳавасим келди.

II

Шуларни ҳаёлимдан ўтказган алпозда бир неча дақиқа кўзимни юмиб ётганимдан кейин, бошимни сал кўтариб, тўрда – кўрпа-кўрпачаларини

бизга бериб, ўзлари мунгайиб қолган қўштахмон тагида узала тушиб ётган ҳамхонам – Қозоқбой Йўлдош томонга кўз отдим: ё тавба! Уйғоқ экан, сандалда ўтиргандай гавдасининг ярмини кўрпага тикиб, ярмини чиқариб, қунишибгина деразага тикилиб, миқ этмай ўтирибди.

Бутун гавдам билан дераза томон бурилдим. Бурилдим-у, ё тавба! Ҳайратдан кўзларим чақнаб кетди: юлдуз – Тонг юлдузи шундоққина ойна ортида, бир ҳовуч оппоқ алангадай ёниб турарди!

– Ановуни қаранг! – деб юборибман беихтиёр.

– Мўъжиза! – деди Қозоқбой ака. – Боядан бери томоша қилиб ўтирибман, болалик пайтларимни эслаб. Бу юлдуз бизнинг Мирзачўлда жуда баланд кўринади.

“Болалик” сўзи, “лоп” этиб акам билан сомон сотиб, рўзғор йиртиғига ямоқ топиб юрган кунларни ёдга туширди. Биз: акам ва мен – ўн бир, ўн уч ёшли икки сомонтуруш – Тонг юлдузи ярим арғамчи кўтарилгунича, йўлнинг ярмидан ошган бўлишимиз шарт эди. Акс ҳолда, Ургутга етиб боргунча бозор тугаб, савдомиз куйиб кетарди. Ҳар якшанба боравериб-келавериб ўлчаб, санаб, ёдлаб олган йўлда бу ярқироқ юлдуз бизга ҳам ҳамроҳ, ҳам “соат” эдики, вақт ва масофани унга қараб чамалар эдик.

Хаёлимни юлдуз ўғирлаганидан бўлса керак, пешайвон чироғида лопиллаб кўринаётган узун-қисқа сояларга эътибор бермаган эканман, қулоққа элас-элас эшитилаётган гангир-гунгурдан кейин:

– Супада бировлар юрибдими? – дедим Қозоқбой акага қарамай.

– Хасталар, – деган товуш келди. – Жуманазар ака кеча айтди-ку, саҳарлаб одамлар келади, приём бўлади, деб.

Ҳа-я, Жуманазар ака шундай девди – ҳар келганида беморларни қабул қилишини айтувди.

Шу гаплардан кейин кўрпада ётиш истаги сўнди, ташқарига чиқиб, супада лопиллаётган соя эгаларини кўргим, гаплашгим келди.

Дарров кийиниб, даҳлизга ўтдим. Бу чоркунжак хона деворларига таяб қўйилган ёғоч курсиларда олти-етти чоғли эркак-аёл рўпарадаги кўкимтир ёпиқ эшикка тикилиб, миқ этмай ўтиришар эди. “Мунча касалнинг дардини эшитгунча кун туш бўлади-ёв...”, деган ўй билан айвонга чиқиб, узун тахта-ғўла ўриндиқларда турнадай тизилиб ўтирган, супа четида бесас кезинаётган, дарвоза томонда паст товушда гўнғирлашиб гаплашаётган одамларга қараб туриб, ҳайратим баттар кўптчиди: вой-вўй, булар билан битта-ма-битта шунчаки гаплашиб чиқишнинг ўзига бир кун етмайди-ю, яна, дардига қулоқ солиш, даво қидириш... Э-э, қойи-ил!

Ҳали тонг ёришмаган эса-да, уй эгалари аллақачон оёққа турган, узун супа адоғидаги ўчоқда ланғиллаб олов ёнар, икки аёл ўчоқ бошида куймалар, супа бўсағасида – калтабақай қари тут қаршисида айна шу лаҳзада менинг чиқишимни билгандай, бир қўлида офтоба, бир қўлида кўкимтир момик сочиқ ушлаган Олимжон илжайиб турар эди.

Олимжон – Жуманазар Бекназаровга кенжа ука. Касби – журналист, хизмат манзили – Ўзбекистон телевидениеси. Илдизи шу тупроқдан. Ҳозир эса бола-чақаси билан Тошкентда яшайди. Айна чоғда, уям меҳмон – бизга ўхшаб, профессор Жуманазар Бекназаров бошчилигидаги Наврўз сайлига келган.

Қамайда Жуманазар аканинг ҳовли-жойи йўқ, бу уй – ота уйи, ҳозир ўртанча укаси Баҳромга товун. Жуманазар акани қора тортиб келган меҳмон зоти борки, шу ҳовлига кўнади.

Ҳовли, айниқса, байрамлар арафасида меҳмонлар билан гавжум бўлиб кетади. Теварак-атрофдаги ўнлаб қишлоқларнинг аҳолиси Қамайга келадиган профессорни айрича илҳақлик билан кутади. Жуманазар Бекназаров икки-уч кунлаб юртдошлари қуршо-вида бўлади, уларнинг дардига малҳам излайди. Бу, яъни беморлар билан учрашиш, байрамнинг бир қисми, холос. Байрам доирасида эса яна

кўплаб савобли тадбирлар ҳам бўладики, улар тўғрисида кейинроқ, мавриди келганда гаплашамиз...

– Олимжон, доимо одам шунақа – кўп бўладими? – қизиқсиндим мис офтобадаги илмилиқ сувда чайниб бўлгандан кейин, юз-қўлимни артаётиб.

– Аввалги сафар, очират кўчага чиқиб кетувди. Ҳозир унчамас, лекин ҳали кўплар йўлда, қаранг, ана, яна келишди, – деди Олимжон дарвоза олдида, симёғочдаги катта чироқ остида тўхтаган “Дамас”га ишора қилиб.

Машинадан бола кўтарган бир аёл, соқол-мўйлови текис кузалган, тўтибурун қария ва пешонаси дўнг, салқи юзи бироз шишинқираган қирқ ёшлар атрофидаги барваста йигит тушди. Қорачопон устидан белқарс-белбоғ ўраган бу йигит машинадан

чиқа солиб: “Охири ким?!” дея шундай баланд ва дағал овозда сўрадики, худди ўтирганларнинг ҳаммаси барабарига қичқиргандай эди.

– Секинроқ-да, болани қўрқитиб юбординг-ку! – нолинди деворга суяниб ўтирган аёл шовқиндан уйғониб, йиғлай бошлаган қўлидаги боласини юпатаётди.

– Бу дагўрини бўгани шу, қизим, – ўғлининг бефаросатлигидан аччиғланиб, унинг номидан кечирим сўради ўтиришга жой излаб атрофга аланглаётган қария. – Ҳар кун жангшайман, кўпчиликини олдида бўкириб гапирма, деб. Қаёқда...

Қорачопон, э, билмабман, чеча, биздан ўтди, деб астойдил хижолат чекди, узр сўрай-сўрай қоронғига ўтди.

Олимжон аллақадардан суянчиқсиз стул опкеб, қарияни ўтқазди.

– Барака топ, болам, – Олимжонни алқади чол. Сўнг ўтирганларга юзланиб дуо қилди: – Ҳаммани дардига худо шифо берсин. Дўхтир улимгаям узун умр, кенг феъл, кетмас давлат берсин, илойим, бола-чақасининг роҳатини кўрсин.

Шу орада супада Қозоқбой ака пайдо бўлди. Олимжон унинг қўлига сув қуйгани чопди. Мен бўлсам, мўйсафидни гапга солмоқчи бўлдим.

– Қаерингиз оғрийди, ота? – дедим ёнбошига чўнқайиб.

– Ҳеч қаерим! – деди чол одамни ҳайрон қолдирувчи хотиржамлик билан букчайган қаддини зўраки ростлаб. – Кўрмаяпсанми, отдайман. Духтир улимга раҳматимни айтиб, бир дуо қилай, дедим.

– Бундан чиқди, давола-нибсиз-да?

Қамай дегани, чўл
 бўлиб чўлга, тоғ бўлиб
 тоққа ўхшамайдиган
 бир гўжала маконда
 қарор топган, биз
 турган тепаликдан
 серсолиб қараган
 кишига, қишлоқ худди
 офтобда узала тушиб
 ётган баҳайбат
 кўлворга ўхшаб
 кўринарди.

Шу пайт яна ёнимизда
 пайдо бўлган қорачопонли
 йигит саволимни эшитиб, ота-
 сининг ўрнига жавоб берди:

– Даволанди! Лекин бу ерда
 эмас. Отамни доктор Бекна-
 заров даволади, – йигитнинг
 овози энди анча мулойим эди.

Ота ўғлига бир нималарни
 мулоҳаза қилган алпозда
 қараш қилиб, кейин менга
 бурилиб давом этди:

– Некин биздики панглаган
 касал экан. Қишда Жуманазар-
 вой Қамайга келганида, рўпара
 бўлиб эдим. Кўрди, касалингиз
 анча чимлаган, Тошканга бор-
 масангиз бўмайди, майдагана
 апараста қиламиз, гижинглаб
 кетасиз, деди. Ўртанчи улим
 мошинига миндириб оборди.
 Айтганидай, сал кунда туза-
 либ, Қўйсинтош мингбошини
 айғиридай гидинглаб кетдим.
 Наврўзда яна бир учрашасиз,
 девди. Учрай, дуо қилай, ҳам
 неварамни бир кўрсатай деб...
 Неварачам ҳали майда – чува-
 чак, некин бирпасда каттарга-
 нини фаҳмламай қоласан, қиз
 мардум бировнинг хасми-ку,
 ҳозирдан саломатлигига

алҳайда қарамасанг,
 эрта бир кун пушай-
 монда куйиб қолиш
 ҳеч гапмас.

– Нима қилган?

– Еганини кусади,
 қорнида бир гап бор.

– Сизни касалин-
 гиз-чи, ўзи, нима эди?

– Қар-риларди
 касали, улим, қар-ри-
 лардики... – отахон
 шундай деяётиб,
 бошини мен сари сал-
 пал эгди-да, овозини
 пасайтириб: – Сарани
 майдасида ачи-
 шарди, қийналардим,
 – деди-да, лабини
 қулоғимга текизгудай
 яқинлаштириб яна бир
 нималарни шивир-
 лади. Товуши олис-
 олислардан аранг
 эшитилаётган сувнинг
 жилдирашидек шу
 қадар паст эдики, ҳар
 қанча тиришиб қулоқ
 солмайин, ҳеч нимани
 англолмадим. – Шуй-
 тиб, – давом этди
 кейин товушини рост-
 лаб. – Буни қарангки
 мен бормаган табиб,
 мен учрамаган дўхтир
 қомади. Ит кўрмаган
 кунларни кўрдим.
 Бариси ҳар хил гап
 айтади, ҳар хил дари
 жозади – чилғий наф
 жўқ. Э, бу тарафини
 айтаурсам, мил-
 лиёнлар кетди-ёв.
 Жуманазарвой бўса,
 дўхтирхонада жой
 бўшаганча, икки кун
 уйда обётди, отаси
 тирилик кегандай
 иззат-икром кўрсатди,
 бир капиксиз – теп-
 па-текин тузатди.
 Майли, Ўзбекистонни

бошқа жайларини айтмайин, фақат шу
 – ўзимизди Қамашини ўзида йилига
 мошина-мошина нажарамлар туза-
 либ, жўртиб кетяпти. Ичингда нима
 дарди-касалинг борлигини чирақ
 жақмай биледи. Мановларданам, – деб
 ўтирганларга ишора қилди мўйсафид,
 – ярим танга омайди, барака топкур.
 Мундаини шу жайни ўзида тузата-
 ди-қўяди. Қўли пардай женгил. Ундай-
 роғини Қарши ё Тошканга жўнатади.
 Қаршидаям, Тошкандаям жўралари
 зич, айтиб, тайинлаб қўяди ота-энан-
 гни гўри нурга тўлгур. Дуога, савобга
 кўмилиб журипти. Шундайчиканлар
 борки, бу дунё – дунё бўп турипти-да,
 иним, ҳа.

Отахоннинг яна бир нималар дегиси
 бор эди, Қозоқбой аканинг келиши суҳ-
 батимизни шу ерда узди.

– Бобойнинг бошини галдиратмай,
 бақа юринг, – деди тирсагимдан ушлаб.
 – Азим Суюн бет-қўлини чайгунча,
 оёқейди қилиб келамиз.

Азим Суюн, Тошкентдан келган
 яна бир меҳмон – Жуманазар аканинг
 шогирди, тиббиёт фанлари номзоди
 Алишер Тожибоев билан бошқа хонада
 тунаган эди.

Кўчага чиқар-чиқмас, орқамиздан
 лайлак юриш билан етиб келди.

Учовлон ҳар-ҳар жойида чачил-
 ма-кўлмак чанг қўнган кўзгудай хира
 ялтираб турган жим-жит тош кўча
 бўйлаб қишлоқ четидаги қирга ўрладик.
 Осмон чиннидай тиниқ, Тонг юлдуздан
 бўлак юлдузлар аста-аста сўниб, хўроз-
 лар қичқириғи тиниб бораётган азон
 алаговгум палла эди. Бир кун аввалги
 ёмғирда артилган чиннидай томларнинг
 тунукаларида тонгги оқ-қўнғир ёғдулар
 товланарди. Аҳён-аҳёнда итларнинг
 ҳурганини айтмаса, қишлоқ аҳли ҳали
 уйқуда эди.

Йўлда нималар ҳақида гаплашга-
 нимиз хотирамда қолган эмас. Аммо
 қирда туриб, қишлоқнинг тунука-ши-
 ферли томлари, кадрдон ва осойишта
 дашту далалари ҳамда узоқдаги қир-а-
 дирлардан тун пардаси оҳиста кўта-
 риляётганини томоша қилиб тургани-
 мизда, Азим аканинг инжа ҳавас билан:

– Шу чет қишлоқдан Жуманазар Бекназардай одам чиққанига ҳеч ишонгинг келмайди! – деб қўл силкитгани аниқ ёдимда қолган.

Ёдимда қолганининг яна бир сабаби – айнан ўшандай ширин гумон ўзимнинг хаёлимдан ҳам ўтганида бўлиши мумкин.

Дарҳақиқат, Қамай дегани, чўл бўлиб чўлга, тоғ бўлиб тоққа ўхшамайдиган бир гўжала маконда қарор топган, биз турган тепаликдан серсолиб қараган кишига, қишлоқ худди офтобда узала тушиб ётган баҳайбат кўлворга ўхшаб кўринарди.

– Гапингиз қизиқ бўлди-ку! Нима, сизни қишлоғингиз бундан авломиди? – деди Азим аканинг шоирона ҳайратидан роҳатланган Қозоқбой ака. Сўнг мени кўрсатиб, деди: – Бу оғамники-чи? Париж эмасдир, ҳарҳолда?

– Шундайликка шундай-ку-я! Фақат, бу – Жуманазар Бекназар дегани – балойи азим-ку! Билмаган нарсаи йўғ-а? – деб саф олдидан ўтаётган сардордек у ёқдан бу ёққа юра бошлади Азим Суюн. – Кечаги гапларини қаранг? – деб ўзига хўп ярашимли эҳтиросларга кўмилиб давом этди шоир. – Хужайраларнинг ўз онги, ўз сиёсати, ўз тушунчаси бор эмиш. Олтмиш ёшга кирган хужайралар йигирма ёшли хужайраларни кўрганда ўз-ўзига савол бериб, мен нега ундай эмасман, дермиш. Кейин, мен ҳам шулардай бардам, кучли бўлишим керак, деб олдинга интилармиш. Бу тиббиёт нуқтаи назаридан исботланган эмиш.

– Абулқосим аз-Заҳравий тўғрисидаги гаплари шунчаки билимдонлик эмас, – деб

давом этди Азим ака. – Ўзини кўз-кўз қилиш ҳам эмас, чин миллатпарварнинг дарди, куюниши.

– Мен бу аллома ҳақида эшитмаган эканман, тўғриси, ўзимдан уялиб кетдим, – дедим таассуфимни яширмай. – Эйнштейннинг нисбийлик назарияси, Менделеевнинг даврий жадвали деган янгиликлардан воқиф эканман-у, аммо ажодларимиз яратган кашфиётларнинг кўпидан хабарим йўқ экан ҳалигача. Аз-Заҳравий бобо Ибн Синога замондош бўлган, деди, тўғрими?

– Мен ҳам бу ҳакимни унча билмас эканман, – деди Қозоқбой ака. Унинг овозида ҳам хижолатга ўхшаш бир нима сезилиб турарди. – Дунё медицинасида “Потт касаллиги” дейиладиган умуртқа поғонаси сили Персивал Потт шарафига қўйилган. Ваҳоланки, аз-Заҳравий бу касаллик тўғрисида Поттдан 700 йил олдин ёзиб кетган экан. “Катаракта” касалинияи биринчи бўлиб аз-Заҳравий топган экан. Булардан ташқари, Жуманазар аканинг маълумоти бўйича, жарроҳлик тарихида илк бор оқма тешиклари куйдириб даволаш, қон томиридан ҳосил бўлган ўсмаларни олиб ташлаш, тил ости пуфагини кесиб олиш, тромбофлебит дейиладиган томир касалини операция қилишнинг аз-Заҳравий кашф этган экан. Лекин бу кашфиётларнинг бариси европалик олимлар номига ўтиб кетгани жуда ачинарли.

– Айниқса, анови, перитонитиди, қорин пардасининг яллиғланиши, деди-ку, шу касаллик бўйича улуғ ҳакимга нисбатан қилинган адолатсиз-

---

Ҳар ким ўзи яратган кашфиётга эгалик қилсин. Боболаримиз яратган кашфиётлар уларнинг номи билан аталсин. Энг муҳими, тарихий ҳақиқат тикланади. Аканинг бу гапларида катта ибрат бор. Ака бу масалада сизу бизга ўхшаган қўлида қалами борлар ҳам қўл қовуштириб турмаслиги керак, демоқчи бўлаётир.

лик менга ёмон таъсир қилди. Хўш, XIX асргача Оврўпо жарроҳлари бу касалнинг давоси йўқ деб юришган бўлса, Сельцовский деган ўрис жарроҳи бир китобида бу касални даволаш йўлини дунёда биринчи бўлиб 1866 йили Пирогов топди, деб оламга жар солса-ю, аз-Заҳравий бобо бу донолардан сал кам 850 йил олдин, ичаклар жароҳати ичакдан қилинган кетгут деган ип билан тикилади ва қорин бўшлиғига жойланади, деб аниқ-тиниқ кўрсатиб кетган бўлса, бу ҳақсизликка нима дейиш керак?

– Ибн Сино ҳазратлариям ана шундай адолатсизликка дучор бўлган! – деб яна сардорча юра бошлади Азим ака. Унинг ишонч ва дадил қадам ташлаши тортинчоқ кишилардан эмаслигини айтиб

тургандек бўлади доимо. – Қовуқ билан пешоб чиқариш каналида тош туриб қолганда кузатиладиган биринчи белги фаранг олими Брюн номи билан аталаркан. Аслида эса, ундан 900 йил олдин Ибн Сино бу белгини топган ва даволаш йўллари кўрсатиб, шарҳлаб берган. Ҳатто ҳозирги пайтга қадар унга биронта янгилик ё изоҳ қўшилмабди. Лекин ҳозиргача ҳеч ким буни Ибн Сино симптоми деб атамайди. Жуманазар ака куюнганидай, ахир, бунинг Ибн Сино қаламига тегишли эканини фарангистонлик олимлар яхши билишган-ку? Қарийб XIX аср бошигача “Тиб қонунлари” Овруподаги табобат институтларида асосий дарслик сифатида хизмат қилган-ку!

Азим Суюн сўзлаётганида бир-икки марта уни бўлмоқчи бўлгандай ҳаракат қилган Қозоқбой Йўлдош, у пауза қилган замон, гапга тушди:

– Жуманазар ака кеча тагин битта зўр гап айтди: инсоният хазинасига биринчи бўлиб ким нимани ҳада этган бўлса, кимнинг ақл шуъласи, тафаккури энг аввал зимистонни ёритган бўлса, унинг ҳуқуқини, муаллифлик шарафини халқаро майдонда ҳимоя қилайлик. Ҳар ким ўзи яратган кашфиётга эгалик қилсин. Боболаримиз яратган кашфиётлар уларнинг номи билан аталсин. Энг муҳими, тарихий ҳақиқат тикланади. Аканинг бу гапларида катта ибрат бор. Ака бу масалада сизу бизга ўхшаган кўлида қалами борлар ҳам кўл қовуштириб турмаслиги керак, демоқчи бўлаётир.

Бепоён қир-адирлардан кўз олмай турган Азим Суюн илқис сергакланди:

– Чекка, овлоқ деймиз-у,

аслида ундаймас! – деди у. – Қозоқбой ака, сизга раҳмат, ҳозиргина ўринли дакки бердингиз менга. Ким айтади бу ерларни хилват деб! Ўзбекистоннинг бели-ку! Жайхунгача ҳали қанча-қанча қишлоқлар, шаҳарлар, боғ-роғлар, дала-даштлар бор. Амудан у ёқдаги мамлакатларда неча хил миллатлар яшайди. Қолаверса, хув анови тоғлар этагида сокин бир қишлоқда соҳибқирон бобомиз Амир Темур ҳазратлари дунёга келганлар. Замонамизнинг буюк шоири Абдулла Ориповни йўрғаклаган, кучоғида аллалаб ўстирган Некўз деган қишлоқча ҳам бу ердан унча узоқ эмас. Ҳа, мен бояги сўзимни қайтариб олдим: Жуманазар Бекназар деган ҳодисот ёруғликни кўрган бу макон ҳам азал-азалдан авлиёлар юрти бўлмиш азиз ватанимизнинг ҳамма қишлоқларига ўхшаган табарруқ манзилдир. Мен – Ер юзининг ярмини кезиб чиққан одам айтятти бу гапларни!

Азим аканинг баланд пардалардаги фалсафий хулосалари олимларнинг шоири Қозоқбой акани ҳам илҳомлантирмаслиги мумкин эмас эди, албатта.

– Гўзал! – деди у кучоғини кенг ёзиб, тиниқ ва бепоён ҳавони кучоқламоқчи бўлгандай. – Жаҳонда Ўзбекистондай гўзал, тўрт фасли ҳам бир-биридан мафтункор ва бой мамлакат йўқ. Юртимизнинг ҳар қадами муқаддас, ҳар қаричида ўнлаб авлиёлар ётибди.

Худди шу хулосани кутиб тургандай, этакда Олимжон кўринди.

– Устозлар, чойга! – деди у яқинлашиб.

– Нега сизнинг калла акангизникидай мафтункор эмас? –

деб ҳазиллашди Қозоқбой ака унинг келишган қадди-басти, акасиникидай порлаб турган кўзлари ва тортинчоқлик билан тез-тез жилмайганда ярқираб кўринадиган садафдек оппоқ тишларига завқланиб қараб.

– Битта палакда ҳар хил қовун пишади-да, устоз! – деди ер тагидан Қозоқбой акага қараб кулиб турган Олимжон, кўли билан оғзини беркитар экан.

Ҳазил-ҳузул нонушта чоғида ҳам давом этди. Чаккига қорилиб, қалампир солинган кескан ошни Жуманазар акасиз ичволдик.

Ана-мана дегунча, чойлашиб ўтирган хона маҳалла фаоллари, мактаб ўқитувчиларию туман ҳокимлигидан келганлар билан тўлди ҳамки, Жуманазар ака бўшамади. Ҳамон қабул билан овора эди у киши.

– Энди бизга жавоб, – деди маҳалла оқсоқоли кескан ошни хўриллатиб-хўриллатиб симириб бўлганидан кейин, ўридан кўзғалиб. – Бориб, у ёқ-бу ёққа қараб турайлик.

– Боринг, одамлар йиғилиб қолгандир, дўхтир бўшаши билан мен ҳам меҳмонларни олиб, орқангиздан етиб бораман, – деди мактаб директори.

– Ҳа, айтгандай, – деб эшикдан чиқаётган жойида ярим бурилди оқсоқол. – Сенарийни дўхтир билан келишиб олиш эсингиздан чиқмасин-а?

– Ҳозироқ шуни бошлаймиз, – деб директор костюмининг ич чўнтагидан тўрт букланган икки варақ қоғоз чиқарди. – Сизлар кўпни кўрган одамсизлар, – деди варақни тиззасига қўйиб текисларкан. – Қозоқбой ака, ўзингиз бир кўз ташланг.

Қозоқбой ака:

– Манови одамнинг ярим умри ваҳимали майлисларда ўтган, кифтини келтиради, – деб директор узатган қоғозларни менга ўтказиб юборди.

Мен:

– Бу масалада Азим акамиздан ўтари йўқ, – деб Азим Суюнни рўпара қилдим. Азим ака бир кўз югуртириб ёнбошига узатди.

Хуллас, шу асно “сенарий” айланб-айланиб яна Қозоқбой акада тўхтади.

Муҳокама бошланди.

– Йилбошини шу режа бўйича ўтказадиган бўлсак, тагин бир ҳафта Қамайда ётарканмиз-да, – деди Қозоқбой ака чордона қурволиб. Сўнг: – Ярмини ихчамлаш керак, – деб қўлига ручка олган эди, директор:

– Сизлар бошлаб берсангиз бас, қолганини ўзимиз жайдаричасига давом эттираверамиз, – деди “қисқартирманг” дегандай шошилишчи изохлаб. – Одамларимиз шу баҳона бир яйрайди-да, меҳмон. Ундан ташқари, кесак, Жуманазар дўхтир хафа бўлиши мумкин. Ахир, у йигирма йилдан бери ўтказиб келади бу тадбирни. Қари-яларнинг боши осмонга етади, дуо қилади, ёшларнинг хурсанд бўлишлари-чи?!

“Сенарий”, ҳақиқатан ҳам, бағоят узун ва кенг кўламли эди. Унга кўра, дастлаб меҳмонлар, яъниким биз бирин-кетин маърузалар қилишимиз, шеърлар ўқишимиз керак; кейин қишлоқнинг ёши улуг отахону онахонларига, сўнгра 66-мактабнинг энг аълочи ўқувчилари ва республиканинг турли олий ўқув юртларида аъло баҳоларда ўқиётган қамайлик талабаларга совғалар топширилади. Сўнгра кам таъминланган ва муҳтож оилаларга туҳфалар берилиши, ундан кейин концерт, мушоира, сумалак, айтишув, спорт мусобақалари, “чиллик”, “базбарак”, “зув-зув”, “қулоқ чўзма”, “суяк отар”, кураш, кўпкари дейдиган қадимги ўйинлар...

Муҳокама авжига чиққанда, ниҳоят, хонага Жуманазар ака кириб келди.

Унинг мижжалари қизарган, аммо руҳи тетик, кайфияти ҳар доимгидай баланд эди.

– Донишмандлардан бири, дунёдаги энг оғир нарса зерикшидир, деган экан, – деди эшикдан кириши билан баланд овозда. – Сизларни зериктириб қўймадикми?

– Абу Али ибн Сино бобомиз жон чиқар пайтида: “Биз ўламиз ва ўзимиз билан биргина нарсани олиб кетамиз, у ҳам бўлса: “Биз ҳеч нарсани билмадик!” деган туйғудир”, деган экан, – деди Қозоқбой ака ҳозиржавоблик билан. – Биз ҳам неча минг йиллардан бери сиз билан даврадош эсак-да, сизни мутлақо билмас эканмиз. Сиз бизга ўхшаганлар учун улкан университет, бутун бошли энциклопедия, замонамиз қаҳрамони экансиз-ку!

– Мақтов деган ҳолвайтар фақат қизларгамас, бизгаям ёқади! – дея яйраб-яшнаб кулди Жуманазар ака. – Айниқса, сиздай зукко синчиники.

– Мен ҳазиллашаётганим йўқ! – деди синчи. – Профессорман дейдиганларнинг кўпи ўзи туғилиб ўсган қишлоғининг йўлини эсидан чиқариб юборган – йиллаб қадам босмайди, ҳамқишлоқларини менсимайди, давлати

сизникидан ўн баробар кўп, бетидан мой томиб турган эса-да, минг жойига пичоқ урсанг, бир томчи қон чиқмайди. Ака, ибрат олишимиз шарт бўлган хислатларнинг ҳаммаси сизда жам экан.

Қозоқбой ака меҳру муҳаббат билан шу сўзларни айтаётганида, менинг хаёлимга Тошкентнинг Қорасув мавзесидаги тўрт қаватли “дом”нинг учинчи қаватидаги уч хонали уй келди. Жуманазар ака шу манзилда ўғилларини уйлантирди, неваралар кўрди. Шу хонадонда яшаб, докторлик диссертациясини ёқлади, тиббиётга доир 300дан ортиқ илмий мақолалар, 60 га яқин илмий ихтиролар ҳамда рационализаторлик таклифларининг муаллифи бўлди.

“Тош балоси”, “Гулдек нозик”, “Болангиз нега безовта”, “Она ва бола таянчи”, “Қамай достони”, “Ёниқ юрагим”, “Меҳр қуёши”, “Изтироблар комида”, “Ватан – ёниқ юрагим”, “Манзилдан кейинги йўл” каби қатор-қатор илмий ва бадиий асарлар ёзиб, китобхонлар юрагидан жой эгаллади. “Шухрат” медалига сазавор бўлди. Телевизор ва матбуотдаги тиббиётга оид долзарб мавзулардаги мазмунли чиқишлари билан эса бутун республикага танилди, ҳурмат қозонди. Данғиллама иморатлар қуриш, энг охири русумдаги машиналар миниш, ҳар йили Анталия, Бали деган дунёга машҳур жойларни айланиб, ҳузур қилиб дам олиш кўлидан келади унияем. Лекин бундай ҳою ҳаваслардан тийилади, одмигина рўзгоридан ортганини хайрли юмушларга сарфлайди, сарфлаётир. Бугун ҳам, “сенарий”дан кўриниб турибдики, шу мақ-

сад йўлида бир неча миллион тухфа қилинади. Синчи акамиз айтганидек, замонамизнинг чин қаҳрамони, аслида, шундай инсонлар эмасми?!

– Сиз тезроқ таомланиб олинг, вақт бўлди, у ёқда халойиқ кутиб қолмасин, – деб қистади директор. Ва шу заҳоти тўсатдан ўта муҳим гап эсига тушиб қолгандай:

– Менга қаранг? – деди Жуманазар акага. – Нима учун баъзи бир аёллар ҳадеб қиз туғаверади? Нариги гузардан иккитаси: бирида уч, бирида икки қиз билан ажралиб кетди. Икки қуда, икки қариндош – бир-бирини кўрса, тишини гижирлатади, юз кўрмас бўлиб ўтирибди.

– Сиз бир эмас, бир нечта савол бердингиз. – Эшикдан кирган жойга чўккалаётиб шошилмай жавоб бера бошлади Жуманазар ака. – Биринчидан, шу нарсани яхши билиб олишимиз шартки, фарзанднинг ўғил ёки қиз бўлиши фақат эркакка боғлиқ. Бу масала ҳозирги пайтда фан томонидан аниқ исботланган. Бу ҳолатни соддароқ

қилиб тушунтирадиган бўлсам, одам ҳужайрасининг ядро қисмида хроматин деб аталган модда бўлади. Ҳужайра кўпайиши олдидан ана шу хроматин алоҳида таначалар ҳосил қилади ва улар хромасомалар деб аталади. Хромасомалар инсонда 23 жуфт бўлади.

Уларнинг охириги бир жуфти эркакларда бошқача, аёлларда бошқача бўлади. Эркакларда бу жуфт иккита ҳар хил хромосомадан ташкил топади, уларнинг бири Х, иккинчиси эса У хромосома деб аталади. Аёлларда У хромосома йўқ. Уруғланиш натижасида хромосомалар сони 46тага етади. Агар сперматозоидда Х хромосома бўлса, бўлажак фарзанд қиз бўлади, агар У хромосома бўлса, ўғил бола дунёга келади. Демак, ХХ – қиз, ХУ – ўғил бола дегани. Бу

қонун. Шунинг учун қиз бола туғилишиям, ўғил бола туғилишиям эркакка боғлиқ. Агар қиз фарзанддан кейин яна қиз туғилса-ю, уйдагилар: бу аёлнинг ичи тўла қиз экан, уйга кemasин, ўшайгдан онасиникига кетавурсин, деб хархаша қилишса, йў-ўқ, оғам, айбни келиндан эмас, куёв тўрадан изланг, дейиш керак.

Хонада енгил кулги кўтарилди.

– Энди бир-бирига қариндош бўлган маҳалда наслнинг нуқсонли бўлиб туғилиши ва бу ҳолат кейинги наслга берилиши ҳақида, – давом этди доктор. –

Бу масалада дунёнинг ҳамма олимлари бетиним илмий изланишлар, тадқиқотлар олиб бораётти. Фақат Ўзбекистоннинг ўзида шу мавзуда йигирмадан ортиқ докторлик ва номзодлик диссертациялари ёқланган.

Биласизлар, инсон организмида диенка, яъни рибоксин кислоталари дейилмиш кислоталар бўлади. Ўшаларнинг ҳар бир айланасида тўртта аминокислоталар бўлиб, бу аминокислоталар, агарда бир-бирига ўхшаш зинапояларда жойлашган бўлса, ўшаларда кўпроқ нуқсон пайдо бўлади. Агар улар қанчалик бегона бўладиган бўлса, ногиронлик ёки насл сурадиган касаллик ўшанча кам бўлади. Балким, деярли бўлмайди. Шунинг учун қариндош-уруғдан қиз олганда ҳам қиз боланинг туғилиши бегоналар билан қуда бўлган маҳалдагидан 5,2 марта кўпроқ бўлади. Оқибатда, ҳозир сиз айтгандай, ажралиш туфайли энг яқин оғайнилар ҳам юз кўрмас бўлиб кетади.

– Бошқа савол бўлмасин! – деди директор даврадагиларнинг битта-яримтаси Жуманазар акани яна сўроққа тутиб қолмасин деган оҳангда. – Одамлар маҳтал бўлиб қолади.

– Масала менда қолган бўлса, – деди Жуманазар ака. – Битта қоринни кўчада юриб ҳам тўйдириб кетавераман.

– Ундай бўлса, йўлга тушайлик. Қани, омин!

Ҳамма шу ишорани кутиб турган экан – барабарига кўзгалдик.

Бир кўча бўлиб кетиб бораётимиз.

III

Йўлда кетиб бораётиб, негадир, кутилмаганда, бир йилча аввал таниқли адиб ва адабиётшунос олим, профессор Пирмат Шермухамедов бошчилигида бир гуруҳ адиблар билан устозимизнинг қишлоғига борганимиз ва худди мана шу кўчага ўхшаш кўчаларни тўлдириб учрашувларда юрганимиз эсимга тушиб кетди. Пирмат акамизнинг болалардек беғубор кулгиси қулоқларим остида жаранглаб, ҳазил-ҳузулларимизга жавобан:

“қўймайсиз-қўймайсиз...”, дея бош лиқиллатишлари ва ҳатто оҳиста-оҳиста ташлаётган қадам товушларигача эшитиб-кўриб тургандек ғалати бўлиб кетдим. Устозимиз бу ёруғ дунёни тарк этганидан бери орадан бир йилча вақт ўтди. Нақадар тез ўтар экан умр деганлари: бугун бор одам – эртага йўқ. У билан қанча воқеалар йўқ бўлиб кетади. Хотиралар, фақат хотиралар қолади ундан.

Пирмат Шермухамедовга алоҳида тўхталаётганимнинг яна бир сабаби бор: у киши – Жуманазар Бекназаровга туғишгани сингари қадрдон оға эди, ўз инисидек суярди. Бизни, яъниким Жуманазар ака билан мени таништирган

---

*Очиги, бунчалар
оташин эҳтирос
ва қуюқ фикр
билан туртинмай,
тўхтамай,
қоқилмай, ўйланиб
қолмай гапириш
ҳеч биримизнинг
қўлимиздан келмайди.
Қойил қоладиганим
яна шундаки,
фикрлари аввалдан
бир инга тизилган
маржон сингари
эшилиб, пишиб,
навбати билан,
тартибни бузмай
оқиб келаверади.*

ҳам шу киши бўлади.

Танишувимиз тарихи эса мана бундай: ўтган асрнинг саксонинчи йиллари. Болалар газетида ишлайман. Таҳририят қошидаги “Ёш қаламкашлар” тўғараги машғулотларини ўтказиш ҳам бизни зиммада.

Машғулот ўтадиган кунларнинг бири эди. Ҳали болалар йиғилмаган пайтда, хонамизга ўрта бўйли, қирра бурун, оқ сариқдан келган, сочи силлиқ таралган, чиройли кийимлари ўзига ярашган ўттиз – ўттиз беш ёшдаги бир зиёли киши шахдам кириб келди. (Ўрни кепқолди, таққослаб кўришга қулай бўлсин учун, акамнинг ҳозирги кўриниши борасида ҳам икки оғиз гапирай. Дикқат қилинг: бўй ўша – ўртача ва тик, пешона – кенг, бурун – қирра, оқ-сарик юзлар – қотма ва силлиқ, салгина оқ тушган сочлар йигитларникидек қалин, эгнида куёвболаларнинг тим қора кастюм-шими, оқ куйлагу қизғимтир галстук узукдаги кўздек либосига ярашган. Ўртача қалинликдаги қошлар остида чақнаб турувчи мўғил кўзлар ўйчан боқади. Кўриниши – сержаҳл, серғайрат, куйди-пишди, қизикқон одамга тортади-ю, аммо шошилмай

қадам ташлаши, ҳар битта ҳарфни торозида тортиб кўраётган-дек салмоқлаб гапириши буни инкор қилади ва серсалобат одамга айлантиради. Етмишга етаётган эса-да, элликдан юқори ёш беролмайсиз. Лўнда қилиб айтганда, кўнгли тоза, имони бут одам асло қаримайди, деган нақлга тиниқ мисол.)

Бир суҳбатда Пирмат ака: “Жуманазар ҳақида гап кетганда, киши беихтиёр равишда сергап бўлиб кетади, худди отасига “беш”ларини тезроқ кўрсатгиси келган боладай, суҳбатдошига унинг ҳамма ибратли фазилатларини айтгиси келади. Бирини айтсанг, иккинчиси ундан ажойиб туюлаверади”, деган эди.

Пирмат аканинг Жуманазар ака ҳақида айтган яна бир гапни ҳозир ёзмасам бўлмайди: “Жуманазар жуда ширали, образли қилиб гапирди. Ўхшатишларни топади, жуда аниқ, содда, тушунарли бўлади ифодалари. Гоҳида хиёл чўзиб юборгандек туюлиши ҳам бор гап. Лекин айлангириб-айлангириб, худди ёйилиб кетган иглардан арқон эшгандай фикрларини яна бир нуқтага жамлайди. Очиғи, бунчалар оташин эҳтирос ва қуюқ фикр билан тургинмай, тўхтамай, қоқилмай, ўйланиб қолмай гапириш ҳеч биримизнинг қўлимиздан келмайди. Қойил қоладиганим яна шундаки, фикрлари аввалдан бир игга тизилган маржон сингари эшилиб, пишиб, навбати билан, тартибни бузмай оқиб келаверади”.

Бўлди.

Энди – орқага қайтамыз: кириб келди. Ёнида қуйиб қўйгандек ўзига ўхшаб турган тўққиз-ўн ёшлардаги бола.

– Асса-ло-му алайкум! – деди ҳижжалаб ва бурро қилиб. – Сиз Абусаид мирзосиз, шундайми? Бизни ҳузурингизга Пирмат домла юбордилар. Пирмат Шермухамедов.

Исмимни бузиб ёки чала айтган, ё бўлмаса, қанақадир сифатларни қўшадиғанларни ёмон кўраман: шу нафасдаёқ жавобини бергим келади. Аммо бу одамнинг шашти, эски танишлардек ўзини эмин-эркин тутиши таъсирими ёки Пирмат Шермухамедовнинг номи ўртага тушганими, билмадим, ишқилиб, унга қўрслик қилолмадим. (Ҳозиргача “Абусаид мирзо” дейди, фақат шу кишига индолмайман, кўникиб кетдим, шекилли.)

– Мана бу йигитча бизнинг тўнғичимиз бўлади. Оти – Зоир. Журналист бўлмоқчи. Ҳозирча бир нимани қотириб ташлаган жойи йўқ. Лекин бир-иккита таржимаси бор, русчадан, ўқитувдик, Пирмат домлага маъқул тушгандай бўлди. Газетада тўгарак борлигиниям шу кишидан билдик. Қисқаси-калом, шу йигитчага муаллимлик қилсангиз, деб олдингизга еталаб келавурдик. Нима дейсиз?

– Нима дердик – тўгаракнинг эшиги ҳамма учун ланг очик, – дедим, гарчанд ўртада Пирмат акадек суюмли устозим турган бўлса ҳам унча хушламай.

Хушламаслигимнинг яна бир сабаби: ҳали танишиб улгурмаган одамларнинг, тасир-тусур гапиришлари, менга – мақтанчоқлик бўлиб кўринади ва ғашимни келтиради.

Аммо Қозоқбой акага ўхшаганлар учун бу ҳолат “безбет”лик эмас, дадиллик –

одамнинг ўзига бўлган ишончининг белгиси ҳисобланади. “Виждонли, лафзи ҳалол, бировдан тили қисиқ жойи бўлмаган жасур одамлар ҳеч кимдан чўчимайди ва фикрларини дадил баён қилади, Жуманазар ака ана шундай мардлар тоифасидан. – дейди у киши. – Мен шу фикрнинг тасдиғини кўп кўрдим. Жуманазар акадаги очиқчасига ва жўшиб баҳслашиш хусусияти унинг чуқур маърифий билим эгаси экани билан изоҳланади. Ва, унинг табиатида чақмоқдек қудратли нимадир борлигидан далолат беради”.

Нимаям дердик, бир одамни ҳар ким ҳар хил кўради.

Фақат, “чақмоқдек қудратли нимадир борлиги...”га қўшилиб, яна қуйидагиларни айтгим келади: мен ҳам ўтган йиллар давомида бу одамнинг тарих, медицина, филология, шарқшунослик, астраномия, қадимшунослик, ботаника ва яна бошқа фанлар бўйича баҳс ва мунозараларда ҳаммиша фаол иштирок этгани ва бошқаларни оғзига қаратганини кўп кузатдим. Шунинг учун ҳам Қозоқбой аканинг: “У мудроқ, беҳафсала юракларга тоғу тошларни гумбирлатиб, ўзанига сигмайлар кетган баҳорги сел мисоли кириб боради.

У ўз фикридан бошқаларни ҳам баҳраманд қилиш йўлида ҳеч нарсадан қайтмайди.

Унинг сўзлари кўрмаган нарсаларингни кўришга, билмаган нарсаларингни билишга ундайди.

У очилиб-сочилиб суҳбатлашганида ҳам, катта минбарлардаги илмий мунозараларда ҳам ҳеч қачон босиқлик чегарасидан чиқмайди, баҳс

одобини бузмайди, “ўтлаб” кетишдан тийилади...” дейилмиш фикрларига юз фоиз кўшиламан.

Ҳа, майли. Булар, энди, кейинги гаплар.

Хуллас, Зоир шу кундан бошлаб, кўп қатори машғулотларга қатнаб юрди. Анча уқувли, қобилиятли экан: ҳадемай газетада хабарлари, мактаб ҳаётидан ёзилган мақолалари чиқди, таржималари эълон қилинди. Аммо, мактабни битирганидан кейин журналист бўлмади – отасининг изидан кетди.

Биз эса, бир ёқда ўғли, бир ёқда Пирмат ака баҳона турли-туман сабаблар билан учрашадиган бўлдик.

Жуманазар акани биринчи кўрганимда бирорта институтнинг домласи бўлса керак, деб тахмин қилган эдим, унинг доктор эканини кейин билдим. Бир қанча таниш-билишларим, қариндош-дўстларим бу одамнинг қўлида даволаниб, соғайиб кетди.

Жуманазар ака ўша маҳалда Ўрта Осиё педиатрия институтида ишлар, ҳали илмий даражаси ҳам йўқ, аммо институтдаги обрўйи энг эътиборли профессорниқидан кам эмасди.

IV

Бир кўча бўлиб қишлоқнинг кун чиқар бетидаги яшил майса билан қопланаётган кенг сайхонликка етдик. Атроф чумолидай одам – юриб бўлмайдди. Қамай эмас, туман, бутун Қашқадарё кўчиб чиққандай гўё. Бир неча жойда ўтов-чайлалар тикланган, чайлаларда хонзодалар каби безанган бири-биридан гўзал келинчаклар сузилиб турибдилар, самаворлар қайнаб ётибди, кабобларнинг ёқимли ҳиди димоқни қитиқлайди, қирқ қулоқли қозонларда сумалаклар сузилмоқда, кўчма магазинларда савдо-сотик

авжида, баланд симдорда ота-бола дарбозлар ҳайратли томошалар кўрсатмоқдалар, карнай-сурнай, ўйин-кулги, лакалак базм авжида. Осмону фалакни тўлдириб юборган сон-саноқсиз варрақлар эса худди бир тўда қалдирғочлардек гоҳ зувиллаб кўкка кўтарилади, гоҳ шувиллаб у ёқдан – бу ёққа шох ташлайдики, ўша лаҳзаларда еру осмон болаларнинг қувноқ қийқириғига тўлиб кетади. Нарироқда от чоптириб юрган ўн-ўн беш чоғли ўсмининг “ҳайё ҳув”и уларга жўр бўлади.

Ўша кунни, бундай манзарани кўрибоқ севинчдан эсанкираган ҳар қандай одам каби биз ҳам деярли бараварига: “Вой-вўй!” деб юборганларимиз ҳануз эсимда.

Майдонга яқин борганимизда бир тўда қизлар чопқиллаб келиб, ҳаммамизга гуллар улашди. Тепароқдаги тахта-ёғочдан ясалган саҳнага кўтарилганимизда эса... бўлди қарсак, бўлди қарсак!

“Сенарий” да белгиланганидек, байрамни Оқғузар маҳалла фуқаролар йиғини раиси қисқача кириш нутқи билан очиб, биринчи сўзни Тошкентдан келган меҳмонларга берди. Дастлаб профессор Қозоқбой Йўлдош гапирди. Кейин Азим Суюн шеър айтди. Мен ҳам бир нималар дедим. Алишер дўхтир “Меники гапга йўқ”, деб сўзга чиқмади. Ўзимиз билан олиб келган китобларни – юзтача бор эди – шу ернинг ўзида мактаб кутубхонасига топширдик.

Шундан сўнг қишлоқдаги ёши улуғ нуронийларга, 66-мактабнинг Сабина Ўролова, Оғабек Махатов, Рўзиму-

род Дўрмонов, Шахло Улашова, Жавоҳир Михлиев каби ўн олти аълочи ўқувчисига ва олий ўқув юрларида юқори кўрсаткичлар билан ўқиётган қамайлик тўққиз талабага совғалар топширилди.

Илло, бу ерда гап масаланинг моддий эмас, маънавий жиҳатдан бебаҳолигида. Қишлоқдошларининг миннатдорлик сўзларини эшитган ҳар қандай инсон бунга қайта-қайта иқрор бўлади.

– Худо хоҳласа, катта бўлсам, албатта, Жуманазар Бекназаровдай врач бўламан!

– Мен Жуманазар Бекназаровдай ҳамма ҳавас қиладиган одам бўлишни орзу қиламан. Мактабдаям, институтдаям аъло баҳоларга ўқийман.

Бу сўзлар – 66-мактабнинг тўртинчи ва бешинчи синф ўқувчилари Сухроб Очилов ва Мадина Раҳмонованинг орзулари эди. Жуманазар Бекназаровнинг мурғак ва беғубор юракларга сепган эзгулик уруғларининг ҳозирданок ниш уриб, куёшга томон интилаётганидан далолат эди бу. Майдонни тўлдириб турган юзлаб катта-кичик қалбларни тўлғантираётган мана шу муқаддас туйғу-

лар, вақти-соати билан албатта кўкаради, серсоя, серҳосил азамат дарахтларга айланади.

V

– Сиз Жуманазар акадан қарздорсиз, – деди байрамдан қайтаётганимизда Қозоқбой ака худди томдан тараша тушгандай қилиб менга. – Бу одам ҳақида бир нарса ёзишингиз керак. Аммо олдиндан айтиб қўяй, – деб давом этди мўйловини чимдиб, бир нималарни ўйлаб ва негадир кулимсираб, – Жуманазар Бекназар деган ходисот тўғрисида ёзиш қийин: у шиддаткор, жўшқин ва оташин инсон. Ҳаёт унга кўтаринки ва тантанавор эҳтиросларни ўта сахийлик билан вагонлаб берган. Биласизми нима, Жуманазар ака бировларда кўрган ижобий хислатларнинг ҳаммасини ошириб кўрсатади – мактайди. Ёмон иллатлар яқинига бормасин, деб шундай қилади, ҳатто бижғиган қалблардаги ҳавониям тозалаб, нафис ва оташин орзуларга тўлдириб юборади, қалбларга ўт ёқади. Арзон мулоҳозалар гирдобига ўралашмайди. Унинг сўзларини бир марта эшитган одам мафтунни ва ошиғи бўлиб қолади.

Умуман, Жуманазар Бекназарда одамларга айтадиган, айтмаса бўлмайдиган фазилятлар шунчалар кўпки, бундай аллома тўғрисида бир ёқлама гап айтиб қўйиш хавфидан чўчи-моқ керак. Тўғриси, фақирингиз бир уриниб ҳам кўрган. Узоқ йили, 60 ёшга тўлганида, бир мақола ёзганман, лекин кўнглим тўлган эмас. Ёзмоқчи бўлиб қалам олсам, десангиз, сўзлар ҳуркитилган оҳу галаларидек тутқич бермайди, воқеалар уммони ичра адашиб, гангиб қолавураман.

(Манови ўхшашликни кўринг! Менда ҳам айнан шундай бўлган – Қозоқбой аканинг куни бошимга тушган. Мен ҳам бир мақола ёзай деб роса уринганман, бир неча кун ўйла-ниб юрганман. Аммо, қайси воқеадан бошлаб, қайсисида тугатишни билолмай, ахийри, “Доктор Жуманазар Бекназаровнинг армони” деган манави саккизликни ёзиш билан кўнглимни овутганман:

*Олтмиш ёшдан ўтиб, мундоқ қарасам,
Уч мингдан ошибди жарроҳлик ишим.
Кимнингдир корига шодсан – ярасанг,
Ва хаста лабларда кўрсанг табассум.
Тўю томошада эҳтиром бисёр,
Шуқур, дўстларим кўп, кўплар танийди.
Аммо, қани эди, бўлмаса бемор,
Мен бошқа иш излаб юрсам, қанийди...)*

– Энди, сиз бир уриниб кўринг, – деди Қозоқбой ака “топшириқ”қа нуқта қўйган бўлиб. – Балки, ҳаммага суюмли одамни бор бўй-басти билан тасвирлаш кўлингиздан кепқолар.

– Сиздек ёзарман уддаламаган ишга бизга йўл бўлсин! – дедим Қозоқбой акага “уриниб” кўрганимни билдирмай.

– Ҳақиқатан ҳам, яқинларинг ҳақида ёзиш осон эмас, – деб суҳбатга қўшилди ҳалидан бери Қозоқбой аканинг сўзларини жимгина эшитиб келаётган Азим Суюн. – Мундоқ қарасанг, Жуманазар Бекназар ҳақида ҳеч нима айтилмагандек. Аммо “бир нима” ёзмоқчи бўлсанг, ҳамма гап айтиб бўлинганга ўхшайди. Қолаверса, тиниб-тинчимас бу ШАХС – ўзи тўғрисидаги ҳамма гапни радиою телевидениедаги чиқишлари, газетаю журналларда эълон қилган мақолаю суҳбатлари орқали аллақачон айтиб бўлган.

Шу ваддан “бир нима” ёзмоқчи бўлганда такрорлар ва умумий тафсилотлар жой олиш хавфи пайдо бўлиши аён ҳақиқат. Унга муҳаббат

изҳори – энг илиқ ифодаларимиз етмай қоладигандек бўлаверади. Умуман, аканинг жарроҳлиги, адиблиги тўғрисида анча-мунча ёзувлар, мақолалар мавжуд. Аммо фазилятларимизга фазилятлар қўшадиган хусусиятлари тўғрисида кам ёзилган.

Мана, масалан, у кишидаги хислатларнинг ўзимизга яқин қирраси – шоир ва ёзувчилигини олиб кўрайлик. Қозоқбой ака, сиз – машҳур адабиётшунос, айтинг-чи, мен ошириб айтяпманми, а?

– Жуда тўғри, Жуманазар Бекназарни ўзига хос фикрчан шеърляти, бошқаларга ўхшамайдиган ёқимли прозаси бор. Шеърларида эҳтиросу туйғулар тўғрисида бир қадар вазмин ва босиқ, шошқин ҳаяжонлар изга тушган. Прозасида ақл билан ижод қилаётган наср усталари сингари хотиржам ўйлаб ёзиш дунёсига киргани сезилиб туради. Эҳтирос баробарида заковат ва илм биринчи планга чиққандай туюлади. Муҳими, ёзганда, шунчаки кўнгил чигилини ёзиш учун қалам ушламайди,

---

*Муҳими, ёзганда,
шунчаки кўнгил
чигилини ёзиш учун
қалам ушламайди,
одамзотнинг
руҳий ҳолатларини
кавлаштиради,
мунгли қатламларни
топишга интилади,
жимжимабозлик
қилмайди.*

одамзотнинг руҳий ҳолатларини кавлаштиради, мунгли қатламларни топишга интилади, жимжимабозлик қилмайди.

Халқчил соддалик, фольклор приёмларига мойиллик ҳам ўз истеъдодининг табиатидан, сўзга содда бир мўъжиза деб қарашидан келиб чиққан фазилятдир.

Яна, ўта кузатувчанлик, сезгирлик ва тасвирий жиҳатдан беҳад гўзал битилган публицистик мақолалариям борки, уларнинг қимматиям унча-мунча бадиий асардан кам эмас.

– Ҳалиги... “Ватан – ёниқ юрагим” достони шу кишиники эди, а? – деб Қозоқбой аканинг сўзини бўлди Азим Суюн. – Эсимда қолгани, ўз вақтида анча шов-шув бўлувди. Фавқулудда фикр эврилишлари, кутилмаган ташбеҳлар, рассомларга хос тасвирлар кўп эди. Яқинда “Манзилдан кейинги йўл” деган китоби қўлимга тушиб қолди. Фалати, ноанъанавий услубда ёзилган. Реал ҳаёт тасвирлари фантастика унсурлари билан қоришиб кетган ажабтовур асар экан. Ярми наср, ярми назм. Аммо ҳар иккиси бамисоли олтин ҳалқалар каби ижодкор ғоясини бус-бутун ифодалашга хизмат қилган. Шеърлардаги тўлқинли, дардли мисралар, фожиалар аро мумтоз оламни орзу қилган эзгу нурлар элас-элас кўзга ташланадики, бу муаллифнинг замонавий адабий усулда ёза билиш маҳоратидан далолат бериб туради.

– Эътибор қилган бўлсангиз, камина – ана шу китобга масъул муҳаррир, – деди Қозоқбой ака ғурур-

лангандай бўлиб. – Асар гарчанд ҳаммамизнинг устозимиз, машҳур аллома Бегали Қосимов ҳаётига бағишланган эса-да, унда илм машаққатларини бошидан кечирган ва кечириётган жуда кўплаб заҳматкаш инсонларнинг тақдирини кўриш мумкин.

Азим ака, сиз ҳозир бу асарни “ноанъанавий” деб тўғри айтдингиз, ҳатто таъкидлаш мумкинки, бир қадар сирли.

Сирлилиги – бу дунёда яшаб ўтган инсоннинг иккинчи умри тасвирланганида. Асарни шунчаки ўқиб бўлмайди, шунчаки ўқиган ўқирман ёзувчининг мақсadini тушунмайди. Бундай асарларнинг тағмаъноси ва асл ғоясини англаш, ижодкор фикрининг сеҳри ва сўз музикаси жаранглари қалбдан сезиб, унинг нафис оҳанглар билан тўлиб-тошган жозибасини ҳис қилиш учун аввалдан бир қадар тайёргарлик кўришдан ташқари, яна сабр билан, мағзини чақиб-чақиб ўқиш керак бўлади. Диққат қилган бўлсангиз, асарнинг ҳар саҳифасида инсоннинг жўшқин, серташвиш ва нотинч ҳаёти ҳақида чуқур фалсафий хулосалар бор.

– Асарда шеър ва мусиқа сингари ички оҳангдорлик ҳам мавжуд. Она тилимизни аъло даражада билган ва нозик ҳис этган ёзувчигина шундай муваффақиятга эришади, – деб уни қувватлади Азим ака. – Мен дарё-дарё сўзлар орасидан энг жозибадор, кучли, гўзал ва ўзига энг кераклисини топиб танлаганига қойил қолдим. Фақат, жанри... Бу дostonми, повестми...

– Достон ҳам, повест ҳам, роман ҳам эмас, – дея дарров жавоб берди Қозоқбой ака. – Янги жанрдаги асар. Автобиография эмас, ҳозирча, инсоният изтиробларининг қуйма жамламаси, десак ҳам бўлади. Худди қадимги халқ достонлари сингари, унда поэзия билан проза қўшилиб, уйғунлашиб, янги бир ажойиб жанрни вужудга келтирган.

– Глеб Горбовскиймиди, шу бўлиши керак, аниқ шу, – деди Азим ака. – Русларнинг шу шоири, мен шеъриятни телбалик деб ҳисоблайман. Шеърият бу – дарвешликдир. У Парвардигорнинг инъоми, деган. “Парвардигорнинг инъоми” дегани рост, лекин телбалик, дарвешлик дегани бизга ўхшашларга тўғри келса келар-у, – деб бу сўздан ўзи завқланиб кетди-ю, хо-холаб юборди. – Лекин Жуманазар акага тўғри келмайди. – деди кулиб бўлгач. – Жуманазар Бекназар асарларини ўқиган, уни билган одам Горбовскийнинг фикрларини тамомила инкор қилиши турган гап. Тўғри, ака ҳеч қачон ёзувчиликни даъво қилган эмас. У киши беш мингдан ортиқ жарроҳлик операцияси қилган зўр жарроҳ, қариндош-уруғларига меҳрибон, дўстларига содик, даврагир. Халқимизга хос донишмандлик, одамшавандалик, эзгулик, олижаноблик тамойилларига риоя қилиб яшаётган бундай инсонларни аллома деб улуғлаш лозим. Шунинг учун ҳам ака, – деди бутун гавдаси билан мен томон ўгрилиб. – Қозоқбой аканинг “Бу одам ҳақида бир нарса ёзишингиз керак”, деган гапини мен ҳам қувватлайман.

– Ана кўрдингизми?! – деди Қозоқбой ака руҳланиб. – Мадомики, Азим акангиздай шоир ҳам шу фикрда экан – касби-кори шифокорлик бўлмиш одамнинг шоирона қалби, ҳайратли туйғулари ҳақида тезда бир нима ёзмасангиз бўлмайди. Билиб қўйинг, бировларнинг шухрати шуълаларидан нурланишни ўзига эп кўрмайдиган, асл одамлар ҳамшиша камёб бўлган.

Кимки бир кўнгли бузуғнинг хотирин шод айлағай,

Онча борким, каъба вайрон бўлса, обод айлағай, дейдилар Навоий ҳазратлари. Жуманазар ака шу бугуннинг ўзида қанча одамнинг кўнглини шод айлаб, дуосини олди.

– Сўзингиз – бизга маъжун. – дедим итоаткорона.

– Жуманазар ака комил ва комрон инсон, дабдабали ҳою ҳаваслардан тийилиб, “юрак фармойиши” бўйича ҳаёт кечирувчиларнинг тимсоли.

– Худо хоҳласа, ҳаммамиз – галалашиб – бир нима ёзармиз...

Тўғрисиям шу-да: вақти келиб, албатта, Қозоқбой аканинг таърифи билан айтганда, “Жуманазар Бекназар деган ҳодисот” тўғрисида нималардир ёзилади. Агар ўшандай “бир нима”ни мен ёзадиган бўлсам, Жуманазар акага қанчалик эҳтиром ва меҳр билан қараган ва унинг хусусида нимаики ўйлаган бўлсам, бариси ўша мақолада ифодаланади. Бундай мароқли “нарс”ни ҳозир ёзолмайман. Ҳозир... тасаввурларим, хулосаларим баайни сирли туман

ичида қолгандай қоришиқ ва бетизгин.

Гап-гап билан қишлоққа олиб кирувчи кўча бошига етганимизда, боя ҳамқишлоқлари куршовида қолиб кетган Жуманазар ака оппоқ “Каптив”да орқамиздан етиб келди.

– Сизларга раҳмат! – деб бирма-бир қўлимизни сиқиб чиқди машинадан тушган заҳоти. – Сизларсиз байрам беҳад ғариб бўлиб қолган бўлар эди.

– Бундай ёқимсиз гапларни қўйинг. Биз нима қиппизки... – қўлларини ночорона ёзди Қозоқбой ака. – Хўш, мақсадга ўтайлик, сув омборга кетдикми?

Жуманазар ака тараддудланди.

– Сизларга ҳамрай бўлолмайман-ов... – деди хижолатомуз. – Баҳромниқига тўртбешта ҳамюртлар кепқопти. Олисроқдан экан...

– Жудаям вақтида келишипти-да, барака топишсин. Ўзи, сиз бизга ортиқчалик қилаётувдингиз, – кулгига олди масалани дарров иллаган Қозоқбой ака.

– Улгурсам, изингиздан етиб бораман.

Шофёр “ғир” этиб ташлаб келаман, дейишига қарамай, Жуманазар ака шогирди Алишер Тожибоевни ёнига олиб, пиёда-пиёда жўнади.

Биз “Каптив”га миндик.

– Бу дунёда шундай яшасанг-да... – деди Қозоқбой ака ҳавас билан Жуманазар аканинг орқасидан.

Аслида, ҳозир ҳаммамизнинг кўнглимизни чароғон қилиб, нурли шуълалар сочиб турган азиз туйғу ҳам худди шу эди.

Йўлдош СУЛАЙМОН

1935 йили Қўқон яқинидаги Ойдинбулок қишлоғида туғилган. 1960 йили Фарғона давлат педагогика институти (ҳозирги ФарДУ)ни битирган. Кўп йиллар Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Фарғона вилоят бўлимининг масъул котиби сифатида хизмат қилди. 1996–2001 йиллари Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси раисининг ўринбосари вазифасида фаолият юритди. Болаларга аталган “Биз саёҳатчилармиз” номли илк шеърий тўплами 1966 йили босилиб чиққан. Шундан сўнг ўтган қарийб қирқ йиллик қизгин ва серқирра ижодий фаолияти мобайнида ёзувчининг йигирмадан ортиқ шеърий ва насрий китоблари нашр этилди. “Дўстлик” ордени билан тақдирланган. 2004 йили вафот этган.

Тўғи исси

Қарамиз ёношимиз хурри хайрон
 Юзларга марҳумларимиз, ифрон шўбраси,
 Ногоҳимиз ёнаётган кўзи кўкшимизга,
 Суялганми фазат рил ошураси!
 Тўғи исси уфурар тўғи исси ошураси,
 Ҳаяжонимиз юзми тўғи исси ошураси,
 Дара шорини расим эланиб тўғи исси,
 Еккиларга беаҳисса тўғи исси ошураси.
 Кўккимиз ушатиб кўккимизга тўғи исси,
 Ўзганимиз ўшатиб кўккимизга тўғи исси?
 Боримиз шўбрасимиз тўғи исси ошураси!
 Икки қўшимиз аро тўғи исси ошураси!
 Кўз келиб, кўл-кўк барга ўзганимиз, ўшатиб,
 Ўшатиб, не кўккимизга селар созатера.
 Кўккимиз ҳам тўғи исси шўбраси тўғи исси,
 Ея ўшатиб ўшатиб барга хазонимиз,
 Дуня ўшатиб сен-са кўз-кўз шўбраси,
 Висолимиз ёнар, балки, етмас сен.
 Сенимиз шўбрасимиз кўккимизга тўғи исси,
 Бу ёнар шўбрасимиз, шўбраси, кетмас сен?

Шўбраси Сулаймон

Дунёда бир қарашингдаёқ яхши одамлиги билиниб турадиганлар бор дейишади. Йўлдош Сулаймон мана шундай топилмас инсонлардан эди.

Йўлдош акадаги сарҳад билмас бағрикенглик, меҳр бизнинг қўлимиздан келмайди. Ҳар бир катта-кичик қаламкашга зўр эҳтиром билан муносабатда бўлиш, “улуғим” деб эъзозлаш, ёзганларидан олган олам-олам таассуротларини ҳаяжонланиб баён қилишга шошиш...

Ижодкорлардан бири “Йўлдош акаси Фарғона хувиллаб қолди”, деб ёзди. Мен учун эса Тошкент ҳам хувиллаб қолганди... Шундай одам-а... Шундай одам-а...

Абдуқайом Йўлдошев,
ёзувчи

Чинакам шорат мактаби

1951 й.

Хусниддин Шарипов 1933 йили Поп шаҳрида туғилган. Ўзбекистон халқ шоири (2012), “Меҳнат шухрати” ордени билан мукофотланган (2001), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими (1983).

Тошкент қишлоқ хўжалик институтининг ўрмон-мелиорация факультетини тугатган (1954). Дастлабки шеърий тўплами – “Ниҳол” (1956). “Кўнгил буюргани” (1961), “Қуёшга ошиқман” (1963), “Тупроққа қасида” (1965), “Лирика” (1970), “Ҳаяжонли дақиқалар” (1980), “Оҳ, гўзал” (1981), “Ёр истаб” (1992), “Асирингман” (2003) сингари шеърий тўпламлари ҳамда “Дўстим Тожиддин” (2001) воқеий қиссаси муаллифи. “Бир савол” (1972) шеърий романи ҳам бор. Пьесалари республикамиздаги мусиқали драма театрларида саҳналаштирилган.

2015 йили Тошкент шаҳрида вафот этди.

Хусниддин Шарипов асарлари оддий шеърий сўзлатларга ўқиб кетиши билан оригиналдир. Бу ҳолат поэтик сўзга шонли ва табиийлик каби илқ қислар бағишлайди.

Асқад Мухтор

Рафиқаси Раҳбархон ая билан. 1988 й.

Чапдан: Латиф Маҳмудов, Сафар Барно, Мирпўлат Мирзо ва Уйғун билан. 1987 й.

Хусниддин Шарипов менинг хотирамдагинакам иншоқор, анойиб сўхбатдош, дилдар инсон вагинакам дўст сиратида муҳрланиб қолган. Шундай анойиб инсон билан ҳамназарас ва ҳамфикр қилганидан мен тақдирдан миннатдорман.

Худойберди Тўхтабоев,

Ўзбекистон халқ ёзувчиси

Ўтқир Ҳошимов, Жуманиёз Жабборов, Наим Каримов, Минҳожиддин Мирзо билан. 2003 й.

Чапдан: Абдуғафур Расулов, Гани Расулов, Умарали Норматов, Аъло Ашрафов билан. 1982 й.

Хусниддин ака анойиб инсон, ниҳоятда ўзига қос: соддадиллиги ҳам, дилазон лиғи ҳам, ҳазил-мутойибаси ҳам ҳет қимниқига ўқшамасди. Энг муқими, у киши шоир сиратида ҳам ҳет қимға ўқшамасди. "субъектив": шеърларидаги образлик самимият асосига қурилади: шеърқон биринчи бандни ё байтни ўқийдими, бас, ўзи сезмаган ҳолда шоир билан мулоқотга киришади. Ҳаммаси қайтий, содда.

Абдулла Шер,

фалсафа фанлари номзоди,
шоир

Шеър завқи.
1968 й.

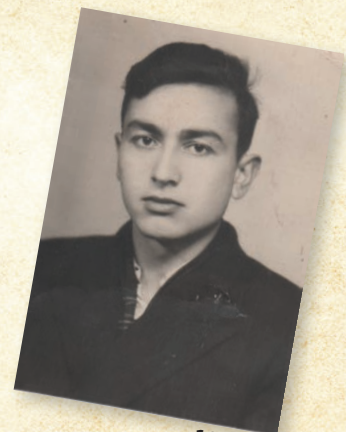

Ўнгдан: Йўлдош Шамшаров, Матёқуб Қўшқонов, Раҳмат Файзий, Раҳматжон Сиддиқов билан. 1978 й.

Шоир халқи мисоли бир машъала бўлади. Дунёни янада ҳўдароқ қилиши йўлида, одамларни янада покроқ, янада муқаммароқ бўлиши учун ўзи ёниб қул бўлади. Демак, ҳалок бўлади. Хусниддин ака ўлган шоир эмас, ҳалок бўлган шоир!

Шароф Бошбеков,

Ўзбекистонда хизмат қўрсатган маданият ходими

1948 й.

**Бобо ва
набира.
2011 й.**

Чапдан: Баходир Гуломов, Норбой Худойберганов, Раззоқ Абдурашид, Муҳаммад Али, Озод Шарафиддинов, Мирпўлат Мирзо, Бегали Қосимов билан.

Хусниддинни ўзимизга ҳазиллашиб "ўрмонидан чиққан шоир" деб юрардик. Чунки у ўрмончилик кулётининг талабаси эди-да. Унинг шеърларида одамни ўзига тортадиган илиқ кайфият, оҳанрабо қувват бор эди. Нонли ҳаёт лавҳалари, гўзал табиат манзаралари, одамлар аро муносабатлардаги нозик қирралар, себги дақиқалари ўқувчини беҳарқ қолдирмасди.

Жуманиёз Жабборов,
Ўзбекистон халқ шоири

Хусниддин Шарипов санъаткор сиратида ўзининг тақрорланмас ишодий қиёрасига эга. Бунга у теран образли мушоҳада орқали, шеърятнинг янги-янги тасвир имкониятларини кашф этгани тўғриси, шеърятни ҳаётга яқинлаштиргани тўғриси эришган.

Озод Шарафиддинов,
Ўзбекистон Қаҳрамони

Набираларим – бойликларим. 2003 й.

Отамиз ҳақида айтилганда ва ёзилганда у кишининг қўнқиррали иштердоғ соҳиб эканлиги таъкидланади. Камтарин, меҳрибон, қўнқиррали ва ҳалол инсон бўлганлиги, бу жиҳатлар ишодига ҳам ишодасини топганлиги эътироф этилади. Бундай гапларни эшитиши фарзандлар учун бахт, албатта. Шу билан бирга, биз Шариповлар учун отамизнинг умри шинакам ибрат мактабидир.

Рустам Шарипов,
филология фанлари номзоди

**Жуманиёз Жабборов,
Исмоил Маҳмуд билан.**

**Навоий ҳайкали
пойида. 2003 й.**

Ғиёсиддин Ўнаров
тайёради.

Расмларни Аслиддин Калонов чизган.

Зулфия ҚУРОЛБОЙ қизи

1966 йили туғилган.
Жиззах педагогика
институтининг ўзбек
филологияси факультетини
тамомган. “Турмуш”,
“Ёвузлик фариштаси”, “Ўлим
ҳеч нарса эмас” ҳикоялар
тўпламлари ҳамда “Армон
асираси”, “Машаққатлар
гирдоби” романлари
муаллифи.

ЕТИМ УЙ

Ҳикоя

Янги участкани қабул қилиб олган кунимнинг эртаси эди. Ишни нимадан бошлашни билмай, аслида биламан, ахир шу соҳада суюгим қотган, аммо нима учундир кўнглимни аллақандай ғашлик, дилгирлик, кимдандир, нимадандир норозилик туйғуси қамраб олганидан, қўлим ишга бормай, битта-ярим бехосдан эшикдан бош суққудай бўлса, ўзимни банд одамдай кўрсатиш учун атрофимга керак-нокерак ҳужжатларни сочиб қўйиб, столга тирсақларимни тираганча ўйга чўмиб ўтирганимда телефон жиринглади.

- Ало, эшитаман.
- Участкавоймисиз? – аёл кишининг бўғиқ, шанғи овози эшитилди.
- Ҳа.
- Янги участкавоймисиз?!
- Ҳа, гапиринг. Эшитаман.
- Мен 76-домдан телефон қиятман. Иложи бўлса, бир келиб кетсангиз.

– Тинчликми, нима гап?!

– Ёнимиздаги домда...

– Нечанчи дом?!

– 78-дом атрофида неча кундан буён аллақандай эркак айланиб юрибди... Менимча, биринчи квартирадаги янги кўшникни келган! Болаларимизни кўчага ўйнагани чиқаришгаям қўрқатмиз. Одам билиб бўладими!.. Агар Сиз фуқароларнинг тинчлигини кўриқлайдиган нозир бўлсангиз, келиб ҳолимиздан хабар олсангиз яхши бўларди! Ёки аввалги участка-войимизга ўхшаб...

Аёл мендан олдин ишлаган собиқ нозир шаънига анча-мунча ҳамиятга тегадиган гапларни гапирди. Тушунарли, ишдан кетган одамнинг ортидан ҳар доим ҳам яхши гап айтилавермайди. Кўп йиллардан буён нозирлик ишларида ишлаб келаётганим учун бундай гап-сўзлару можароларга кўникиб кетганман. Майли-да!..

– Хотиржам бўлинг, бу ишнинг тагига етаман.

– Ҳозироқ етиб келсангиз яхши бўларди.

Чунки ўша подъездга ҳозиргина ўша киши кириб кетди! Улай агар, ўз кўзим билан кўрдим....

78-уйда яшовчи фуқароларнинг керакли хужжатларини қўлга олиб, шошилиш кўз югуртирдим, биринчи квартирада аёл киши рўйхатда турибди: Муслимова Раъно Қодировна.

Зудлик билан папкамни қўлтиқлаганча хонадан чиқдим.

***

Мана, етмиш саккизинчи уй. Икки томонидан бурама мошина йўли кесиб ўтгани учун бошқа уйлардан алоҳида ажралиб қолган етим уй...

Қизиқ, уйлар ҳам бир-бирига ўхшаркан, деган галати фикр хаёлимдан ўтди. Чунки анча йиллар олдин худди шундай уйда яшагандим-да. Фақат шаҳарнинг нариги чеккасида. Биз яшаган уй ҳам икки томонидан бурама мошина йўли кесиб ўтгани учун кўшни уйлардан ажралиб қолган, беш қаватли, икки хоналигу бир хоналик квартиралардан иборат, лекин яқинда қуриб битирилгани учунми, янги ва кўримли эди. Деворлари силлиқ, бўёқлари ярқирарди. Айниқса, кечки пайтлар ботаётган кўшнинг оловранг шуълалари уйнинг ён деворларида жилва қилганида бир бошқача файзли кўринарди. Бу уй эса худди эгалари ташлаб кетгандай анча ғариб ва қаровсиз эди. Ўша пайтлари кўшни бўлган танишларимиз беихтиёр эсимга тушди: эр-хотин ўқитувчилар Махбуба билан Мирсаид... Икки ўғли бор бева мантипаз

Марям опоқи... Соҳибжамол Раъно... Боря ака билан Люда опа...

Касбимизга хос совуққонлик менинг ҳам табиатимни четлаб ўтмаган бўлса-да, “пешона”сига қизил рангда ёзилган “78” рақами анча униқиб қолган “дом” ҳовлисида турарканман, негадир юрагим тўлиқди.

Бир маҳал йўлнинг нариги томонидаги уйдан эллик беш-олтмиш ёшлар чамаси лорсиллаган аёл чиқиб, гўёки ўз иши билан кетаётган одамдай ёнимдан ўтаркан, ўнг томондаги балкон деразасига ишора қилди-ю, шипиллаганча ўз йўлида давом этди.

Аёл кўрсатган деразага қараб, бир вақтлар ўзимизнинг етим уйнинг биринчи қаватида яшаган Раънони – янглишмадим, шекилли, унинг исми Раъно эди-ёв, э, нима фарқи бор, Раъноми, бошқами, муҳими, у жуда гўзал эди, чиройли нарсаларга эса қандай ном берилмасин, барибир гўзал бўлиб қолаверади – кўшни жувонни эсладим.

Тўғриси айтсам, биринчи марта уни кўрганимда ҳайратдан ўзимга келолмаганман. Лекин кейин ёқтирмай қолдим. Кўча-кўйда, айниқса, кўни-кўшниклар олдида ўзини хокисор, кўнгли очик аёл сифатида кўрсатгани билан ахлоқ масаласида унчалик тоза эмасди, шекилли. Ҳамиша тартиб-қоида, покизаликни ҳамма нарсдан устун қўювчи нозирлар сулоласининг вакили бўлганим учун ҳам уни жиним суймаган бўлса керак, деб ўйлайман. Янаям, ким билсин... Лекин хотинимнинг унга ҳаваси келарди: “Якка ўзи икки хонали ҳай-хот-дай уйда яшайди-я... Ижарада бўлсам!”. Гапирса гапирибди-да, бировлар ҳаёти хотинлар учун ҳаммиша жаннат бўлиб кўриनावеради, деб ўйласам ҳам, хотинимнинг қандайдир аёлнинг туриш-турмушига ҳавас қилиши негадир ғашимга тегарди, шунинг учун: “Қайдан биласан, балки ўша хотиннинг сенга ҳаваси келар, бир хонали бўлсам, ўз уйимиз. Аллақандай ижара-хона эмас!” дея узиб олардим ҳар сафар.

Балки гап на сулолада, на хотинимнинг унга ҳаваси келганида эмасдир... Нима десам экан... Нафсиларни айтганда, ўша Раънонинг чиройли юз-кўзларига синчиклаб тикилган одамни бир нарсга ҳайратгами, таажжубгами соларди-да. Бу нима эди? Очиғи, билмайман. Мулоим кибрми ёки нафратми... балки ўз ҳаётдан норозиликми... билмайман, билмайман... Балки менга дуч келганида унинг юз-кўзларига шунақа ифода балқир? Ахир, бизнинг ишимизнинг кимларгадир нохушлик, нотинчлик келтирадиган томонлариям бор-да!

У вақтларда ўша уй жойлашган мавзе менга қарашли эмасди, лекин ёш ва қизиққон, бунинг устига, ўз касбимни яхши кўрганымдан, ҳар эҳтимолга қарши (хизмат юзасидан дегандай!), билиб қўйсам ёмон бўлмасди, деган фикрда кўшнилариимизнинг деярли ҳаммаси ҳақида анча-мунча нарсалардан хабардор эдим. Раъно ҳақида-ку аллақачон кўп нарсаларни билиб олгандим.

Айтганча, биринчи марта уни уйимиз муюлишида учратганман. Ўша куни одатдагидай уйдан вақтли чиққандим. Кутилмаганда қаршимдан чиқиб қолди. Менга кўзи тушди-ю, бирдан юришдан тўхтади, сурма тортилган қийиқ кўзлари бир лаҳза безовталик билан боқди, кейин ерга қараганча туриб қолди. Кулча юзи оппоқ, бўйнида пуштиранг шоҳи дуррача енгил ҳилпираётган, камсуқум, хушбичим, соҳибжамол!

Биз кумушранг тонг палласи гап-сўзсиз, йўл ўртасида турардик. На у бир сўз деди, на мен... Ёнгинамиздан биринчи автобуснинг шувиллаб ўтиши ва ахлат челагини бўшатгани чиққан Марям опоқининг ўткир нигоҳи иккалаимизни ҳам ҳушёр торттирди. Биз мум тишлаганча ўз йўлимиздан кетдик.

Кейинги сафар уни театрда кўриб қолдим.

Ўша вақтларда роса шов-шув бўлган тарихий спектакл намойиши ўтаётган эди. Томошабинлар сувдай оқиб келаётган, театр ходимлари азбаройи тинчликни сақлаш мақсадида бизлардан кўмак сўраган, шунинг учун мен билан ўртоғим кўшимча куч сифатида навбатчиликка юборилгандик. Ўртоғим бундан норози эди. У театрни ҳам, томошаларни ҳам ёқтирмасди. Менда эса аксинча. Нафосат ва санъат ҳамиша қалбимни ром қилиб келган. Айниқса, ерни қарсиллатиб тепиб, рақсга тушиш жону-дилим эди. Уйланмасимдан олдин хонамга қамалиб олиб, шўх мусиқага хумордан чиққунча рақсга тушган вақтларим бўлган...

Четда турганча зални кузатарканман, ложалардан бирида ўтирган Раънони кўриб қолдим. Эгнида бўғма ёқали кўйлак, жажжи, пуштиранг қулоқларида тилла балдоқлар ялтирайди. Ёнида элликларга борган, сочлари оппоқ, аммо ўта башанг кийинган савлатли киши у томон хиёл энгашиб бир нималарни шивирлар, гап орасида Раънонинг елкаси узра мавжланган сочларини силаб қўярди. Бу ҳол бир зумда Раънонинг тасаввуримдаги нурли сиймосини чилпарчин қилиб, синиқларини ҳар томонга сочиб юборгандек бўлди. Ижирганиб афтимни буриштирдим.

Ўшанда илк бор ич-ичимдан кучли бир нарса кўтарилди: Тангри таоло гўзалликни яратишдан олдин унга фақат ва фақат яхшилик ҳамда поклик рамзи бўлсин, дея ҳукми илоҳий эълон қилмаган экан-да!

Аммо-лекин хаёлан “оқсоч”нинг гарданига роса мушт туширдим!

Шу вақт оркестр мумтоз бир куйни чала бошлади-ю, мен учун ҳамма нарса ўз ўрнидан қўзғалиб, ҳавода муаллақ қолгандай бўлди. Ҳамма-ҳаммасини – хизматда эканлигимни ҳам, Раънони ҳам унутдим.

Спектакл яримлаганда бехосдан ўзимга келиб, атрофимга ҳушёр назар ташладим. Ахир, мен бу ерга текин томоша кўриш учун юборилмаганман-ку!

Бир зум ичида нигоҳим бутун зални қамраб олди. Ва... Раънода тўхтади. У ҳалиям ўша “оқсоч”нинг ёнида, тўғрироғи, ундан ўзини тортиброқ ўтирарди.

Томоша тугаб, одамлар залдан чиқа бошланларида Раъно “оқсоч”ни қўлтиқлаганча иссиқ оқим аро ёнимдан сирғалиб ўтиб кетди. Назаримда, у мени кўрди, таниди ҳам, лекин танимаганга, кўрмаганга олди. Бирдан ичимда нимадир ловуллаб кетди. Нафрат билан жиноятчига қарагандай ортидан қаттиқ тикилиб қолдим.

Эртаси куни қўнғироқ қилиб ҳамкасб нозирни хушёрликка чорлаб қўйдим. Ахир, билиб бўладими, бунақа аёллар яшайдиган хонадонларда нималар юз беришини!

Ҳамкасб нозир – қирқ бешларга борган, семизлигидан ҳамма ёғини ёғ босган киши – сергак тортиш ўрнига пихиллаб кулди, кейин палағда овозда деди:

– У аёл нозик одамлардан бирига тегишли, тилингизга эҳтиёт бўлинг! Лекин “қизалоқ” чак-кимас-а!

“Тўнка!”

***

Подъездга кириб, у ерда ҳеч ким йўқлигини кўргач, қорамтир қизғиш дерматин қопланган эшик қўнғироғини чалдим. Кейин яна икки марта... Аммо ҳеч ким эшикни очмади.

Подъезд тугул, уйда ҳам ҳеч ким йўқ-ку, деган хаёлга бордим.

Кўни-кўшнилардан сўраб-суриштиришга ҳаққим бор, аммо қайсарлик ва жаҳл билан ташқарига чиқиб, биринчи қаватнинг балкони остидаги бетон супага бориб ўтирдим.

Атрофга зингил солдим. Ҳовли кимсасиз, зерикарли, атрофда болалар майдончалари ва қўқайган домлару дарахтлардан бошқа ҳеч нарса йўқ. Анави ерда ўриндиқ қўқайиб турибди, лекин бутун жойи йўқ, бир томонга қийшайиб қолган. На бир дўкон, на бозор-ўчар бор. Ҳатто пистачиларам йўғ-а! Шунақа худо урган жой ҳам бўладими?! Аввалги ишхонам бу ердан минг марта яхшироқ эди. Отчопар атрофидаги, одам ҳам, савдо-сотик ҳам гавжум мавзеда ишлаш бошқача-да. Тўғри, унақа жойларда ҳамма ҳам ишлайвермайди. Нафақат ишни, балки одамларни ҳам яхши биладиган, иложи борича ҳеч кимни, ҳатто мушукнинг ҳам ҳасадини келтирмайдиган пухта нозир бўлмаса, у ерларда тартиб-қондани ушлаб туриш қийин. Ўзи, тўрт-беш йилдан кейин нафақага чиқаман деб тургандим, нега бирдан бу ёққа юборишди, ҳайронман?! Оддий нозирнинг бир мавзедан бошқасига ўтиши кўпчиликнинг диққат-эътиборини тортмаслиги мумкин, аммо ўша нозирнинг ўзини минг турли ўй-хаёллар илон-чаён бўлиб чақиши турган гап!

“Анави, мендан олдинги нозир қай гўрдаги саунага борган экан? Ҳар қалай, бегона мавзега бош суқмагандир? У шўринг қурғурнинг тақдири не кечади энди? Умр бўйи тартиб-қоида соҳасида ишлаган одам бошқа жойда ишлай олармикин? Умуман, бошқа жойда уни қандай қабул қилишади? – дея хаёлимдан ўтказдим. Кейин бетоқатлик билан яна ўзим ҳақимда ўйладим: – Одатда, бунақа мавзеларга ёшларни юборишарди. Мен анча-мунча хизмат қилиб қўйган одам бўлсам. Обрўйим ҳам ёмон эмасди... Нега...”

Тавба, анави сўлгин қарағайнинг кимга кераги бор экан? Кесиб ташлашса бўлмайдим?! – бетон ариқча бўйида бир томонга қийшайган дарахт негандир кўзимга шумшук кўринди. Эсимда, беш яшар ўғлим янги йил арафасида арча олиб келинг деб хархаша қилганида, уйимиз ёнидаги мана шунга ўхшаш қарағайнинг бир шохини синдириб олиб боргандим...

Хўп, аломат тентак бўлган эканман-да!

Бир маҳал нимадир тарақлагандек бўлди. Дераза очилдим, деб ўйлаб ортимга қарадим. Йўқ, дераза боз-боягидай берк эди. Ичкарида одам бор, шекилли, деган шубҳага бориб, ўрнимдан турдим, аввал ўнг томондан, кейин чап томондан айланиб, атрофни кузатдим. Ҳеч ким йўқ. Кутишга қарор қилдим. Балки кимдир айёрлик қилаётгандир.

Хаёлим яна Раънога кўчди.

***

Қиш оқшоми эди. Кечки овқатдан кейин оёқни узатиб ҳордиқ олаётгандим, кутилмаганда пастки қаватдаги хонадонлардан бирида шовқин-сурон эшитилди. Қичқириб уйни бошига кўтараётган аёл киши эди: “Кетинг! Ҳозироқ чиқиб кетинг! Сизсиз ҳам яшай оламан. Агар кетмасангиз, ўзимни деразадан ташлайман!”. Ўрнимдан сакраб турган эдим, хотиним йўлимни тўсди.

– Аралашманг, барибир деразадан ўзини ташламайди, – деди у мени ҳайрон қолдирарли вазминлик билан. – Биринчи қават-ку...

– Раъноми? – дедим овозим бўғилиб. – Нимадир бўлган, шекилли...

– Шекилли эмас, аллақачон бўлар иш бўлиб бўлган! – деди хотиним энди андак зарда билан. – Ҳар доим уйига кеп турадиган киши Раънони ўлгудай яхши кўради!..

– Яхши кўрса, уйлансин! – деб юбордим беихтиёр.

– Хотиним негандир хўрсиниб қўйди, кейин давом этди:

– Раъно ҳам шуни истайди, аммо хуштори негандир бу мажбуриятни бўйнига олгиси келмайди. Лекин, – хотиним қизишиб кетди. – Раънони ҳам ўз ҳолига қўймайди. Мана шунақа уруш-жанжаллардан кейин икки ойлаб йўқ бўлиб кетади-да, яна пайдо бўлиб қолаверади.

– Ҳайдаб солса бўлмайдимми? – овозим паст чиқди, ўзим зўрға эшитдим, лекин хотиним яхши англаганиди.

Менимча, Раъно унга ўрганиб қолган.

“Ҳар доим уйига кеп турадиган киши Раънони ўлгудай яхши кўради”миш. Раъно-чи? Раъно уни яхши кўрадимми-йўқми? Мана бугун уришиб қолишди. Энди оқсоч икки ой, балки ундан ҳам кўпроқ қорасини кўрсатмайди. Ўзича аразлайди, гўё сенсиз ҳам яшай оламан, дегандай, ким билсин, балки чиндан ҳам Раънони кўргиси келмаётганига, ёши бир жойга бориб қолганида йўлдан озганига ўзини ўзи ишонтирмоқчи бўлиб вақт ўтказар, буям аслида унинг ёшидаги одам ҳаётига раҳна солаётган кексалик ожизликларидан бири, менимча. Раъно бўлса бу ёқда хун бўлиб юраверади. Лекин кутилмаганда яна оқсоч пайдо бўлиб, Раънонинг йўлини тўсади. Шунда Раъно ҳеч нарса бўлмагандай уни қабул қилаверади-ми? – дилимни хуноб қилаётган чалкаш хаёллар тонгача ором билмади.

Эрталаб зинадан тушаётиб Раънонинг эшиги олдида ўтирган оқсочга кўзим тушди. Фаҳмимча, кечаси Раъно барибир уни ҳайдаб чиқарган, у эса кетишни истамай, зинада ўтириб тонг оттирган! Қадам сасини эшитиб оқсоч безовталанди, изтироб ичида бир нималар деб гўлдираганча ўрнидан турди, кўйлаги ёқасида қийшайиб қолган қимматбаҳо галстугини тўғрилади, тўзгин сочларини тузатган бўлди, кейин гўё ҳозиргина келган кишидай эшик қўнғироғига қўл чўзди.

Ёнидан ўтаётиб кўз қирим билан оқсочнинг гезарган, тиришган юзига разм солдим. Кўринишидан бамаъни, ҳатто зиёли одамга ўхшайди. Нима бало жин уриб бу кўйга тушган экан шўрлик? Кечиккан муҳаббатми ёки ҳаётдан, оиласидан норозилик сабаб бир чимдим ҳаловат истаб юрганларданмикин? Балки бутун умр омаднинг, обрў-эътиборнинг ортидан қувиб, борига қаноат қилиб юрган-у, қутилмаганда қаршисида бениҳоя соҳибжамол пайдо бўлганида оқсоч эс-ҳушини йўқотган, ўз обрўсига доғ туширадиган таваккалга қўл уришга эса журъати етмайди...

Шу воқеадан кейин икки ой ўтиб, кечки пайт хотиним тўсатдан:

– Эртага ишдан вақтли келасизми? – деб сўраб қолди.

Нима гап, дегандай савол назари билан қарадим.

– Раънонинг туғилган куни экан. Қўшнилари уйига тақлиф қилган.

– Нима бўпти шунга? – дедим бирдан авзойим ўзгариб.

– Нима бўпти, деганингиз нимаси? – деди хотиним оҳиста, ҳайрон бўлганини билдирмай. – Эртага Раънонинг туғилган куни! Бечорани шаҳарда йўқлайдиган ҳеч кими йўқ. Отаси ундан аразлаган, гаплашмайди, ўгай онаси ҳар замонда бир келади-ю, лекин биракай қилиб, Раънонинг топган-тутганини олиб кетади. Ҳадеса, ўгай укалари ёшлигини, битта отасининг топгани рўзғорга юқ бўлмаётганини рўқач қилади. Шунга қўшнилари йиғилишиб чиқмоқчимиз. Меҳр-оқибат дегандай...

– Бунинг менга даҳли йўқ! Қолаверса, эртага хизматда бўламан, – баҳона қилдим. – Хотинлар йиғилишиб, чиқаверинглари...

– Ҳайронман, нега жаҳлингиз чиқяпти?

– Шунинг учунки, ўша аёл!.. – бақириб юбордим. – Нима қиласан, гапни чувалатиб!

Барча нозирларнинг сабр-тоқатли хотинлари каби хотинимнинг дарров уни ўчди, фақат худбин

эрининг дастидан қалби озор чеккандай қовоғини солиб, бармоқларига тикилганча туриб қолди.

Мен ҳам осонликча хотиннинг олдида тушадиган эркалардан эмаслигимни билдириб қўйиш учун пинак бузмай, телевизорга тикилиб ўтиравердим.

Хотиним жаҳл билан силтаниб хонадан чиқди, орадан беш дақиқа ўтди ё ўтмади, юзлари бўғриққанча қайтиб кирди.

– Ўзингиз ўйланг, – деди у энди муросали оҳангда. – Икки болали бўлганимизда мени қишлоқдан олиб келдингиз. Шаҳар тугул, яқин-атрофдаги бозорни ҳам ҳалигача тузук-қуруқ билмайман. Мана шу хотин мени етаклаб юриб, қаерда бозор, қаерда поликлиника бор, ҳаммасини кўрсатди. Сиз ҳафталаб сафарга кетган кунларингиз ё ўзим, ё болалар касал бўлиб қолганида мана шу Раъно...

Мен совуққонлик билан хотинимнинг гапини чўрт кесдим:

– Бунчалик содда бўлманг, хоним. Буларнинг ҳаммаси қўшниларга яхши кўриниш учун!

Хотиним гап тополмай, бўзариб кетди.

Аммо туғилган кун можароси шу билан тугамади.

***

– Дадаси, ҳозироқ Раънони кичикка чиқмасангиз бўлмайди, – деди хотиним эртаси кечқурун шошилиб уйга кириб келаркан. – Мирсаид ака билан Боря ака чақиришяпти. Чиқмасангиз, ўзлари келиб олиб кетишаркан...

– Шуниси етмай турувди!

Хотиним хафа бўлгандай юзини бурди.

На илож! Эр-хотин узун-қисқа бўлиб Раъно-хотиннинг уйига кириб борганимизда аллақачон меҳмонлар жамулжам бўлган экан.

Хона ҳам, дастурхон ҳам дид билан безатилганди. Ҳавони райҳон, атир-упта ва вино ҳиди тутиб кетган.

Стул атрофида Мирсаид ака билан Боря ака ўз хотинлари билан ўтирарди. Уларнинг ёнларидан жой олган қўшни аёллар вафо ва садоқатнинг тирик тимсолларидай виқор билан ўтиришар, шу намоёишкорона кўринишларининг ўзиданоқ уларнинг Раънога беписанд қарашлари сезилиб турарди.

Ҳиёл қисқ кўзлари ва пуштиранг лабларида табассум жилва қилса-да, нигоҳлари ғамгинлик билан боқётган хонадон соҳибаси бизни ҳоли-жонимизга қўймай тўрға ўтқазди. Хотиним хижолатдан қизарган, мен эса ўз ўрнимни топгандай гердайиброқ ўтирардим. Ҳали сўрашиб улгурма-

симиздан эшик кўнғироғи жиринлади, Раъно узр сўраб, дик этиб ўрнидан турди ва йўлакка чиқиб бир неча дақиқалик паст овозли гишавалардан кейин оппоқ дастурхонга ўралган тоғора кўтарган Марям опоқи билан бағрига анвойи гулдастани босганча, қирқ-қирқ бешларга борган, баланд бўйли, икки ёноғи қип-қизил юзида пўстакнинг йиртиғидай митти кўзлари йилтиллаб турган, бақалоқ, бунинг устига тепакал бир кишини бошлаб кирди.

– Бу киши... – ёноқлари қизарган Раънохон бироз тутилинқираб янги меҳмонни таништирди. – Қўчқор ака...

Одатдаги табриклару мақтовлардан кейин Раънохон музика кўйди. Бироз ғамгин, лекин ҳаяжонга, муҳаббатга тўла куй. Аввалига бу аёл ҳар қандай ғам-ташвишни куй-кўшиқ, кўнғилхушлик билан енгади, шекилли, деган хаёлда, ҳаммага бирдай мулойимлик ила меҳмоннавозлик қилаётган Раънонинг хагги-ҳаракатларини истехзо билан кузатиб ўтирган бўлсам-да, кўп ўтмай ё менга ҳам музика таъсир қилдим, ё танимни қиздираётган коньяк ёғдусими, билмадим, бирдан кайфиятим кўтарилди, ўзимни қандайдир ижарахонада, ночор одамлар қуршовида эмас, кўп йиллик қадрдонларим орасида ўтиргандай ҳис қила бошладим. Ўзи шунақа, кайфим чоғ пайтларда атрофимдагиларга бошқача кўз билан қарашга, уларни тушунишга ҳаракат қилиб қоламан, хизматчилик эсдан чиқади.

Эр-хотин корейслар бир-бирининг пинжиги кирганча оҳиста рақс тушишарди. Боря аканинг корейсларга хос кенг юзи ва қийиқ кўзларида бениҳоя меҳр-садоқат уфурарди. Люда опа эса жимгина унинг кўксига бош кўйган, назокат билан хиром айларди. Улар бефарзанд эдилар. Эр-хотинга ҳавас билан қараб ўтирган Раънохон кўзимга аллақандай “оқ қарға” эмас, оддий, бахтсиз хотин бўлиб кўринди. Беихтиёр уни оқлай бошладим: нима қилсин, онаси болалигида оламдан ўтган, отаси бошқа аёлга уйлангач, уни ўгай онасининг жиянига турмушга бермоқчи бўлишган, энди ўн олтига кирган қизча буни хоҳламайди, шунинг учун шартта уйдан қочиб шаҳарга келади. Бу ерда қандайдир суллоҳ билан танишиб қолади-ю ҳаёти издан чиқади... Балки бунга унинг ўзи, ғўрлиги сабаб бўлгандир? Биламан, нима бўлганда ҳам, у бошқа ҳамма аёллар қатори бахтли бўлишни истайди. Лекин ҳаётини аллақачон чилпарчин бўлган, деб ҳисоблайди, энди уни тиклаш иложсиз, деган фикр миясини кемиради, шунинг учун ҳам оқсочга ёпишган, мақсади унга турмушга чиқиш, шу йўл билан бадном бўлган номини оқлаб олиш. Оқсоч эса ҳаётда ўз ўрнини топган, обрўга эга одам.

Мисқоллаб йиққан обрў-эътиборини кўнғилхуши учун қурбон қилгиси келмай, иккиланади чоғи. Ким билсин, балки ҳаётнинг аччиқ-чучугини бирга татиган жуфтиҳалолидан, эр етган фарзандларидан истихоло қилар. Аммо ёш, навқирон жувонни ҳам қўлдан чиқаргиси келмайди!

Раъно ҳақида недир илиқ сўз айтиш илинжида хотинимга қарадим, у бўлса ҳалидан бери хонадаги жиҳозларни ҳайрат билан кузатишдан чарчамаётганди. “Раъно роса буюм йиғибди-да! Ҳаммасини анави киши обберган. Раъно билан уришиб қолганларида ярашиш учун уни тиллага кўмиб ташлайди! Энди битта уй олволса бўлди-да, а?” дея шигшиб кўйди у. Жиним кўзиди, жавоб бермадим. Бундан у хафа бўлмади, феълимга ўрганиб қолган-да. Озғин, кўз қарашлари қаттиқ Маҳбуба муаллим эрига ликопчадаги салатни кўрсатиб, қанча масаллиқ кетганини ҳисобларди. Бечора Мирсаид муаллимнинг санчқи тутган қўли ҳавода муаллақ қолган, ҳар бир сўмни ўйлаб ишлатадиган, тежамкор хотинининг сўзларини жон қулоғи билан тингларди. Раънохон чойни янгилаб келиш учун ошхонага кетганида: “Раъно тежашни билмайдиган хотин. Шунинг учун эркаклар унга жиддий қарашмайди!” дея шигшиб кўйди Маҳбубахон. Марям опоқининг энсаси қотди ва буни яшириб ўтирмади:

– Маҳбубахоннинг ўз фалсафаси бор, аёллар ва эркаклар борасида!

– Рўзғор масаласида ҳам! – дея кўшиб кўйди Мирсаид муаллим кутилмаганда.

Енгил кулгу кўтарилди.

Қўчқор ака тараддуланиб қолди, ўрнидан турди, кетишни мўлжаллади-ёв. Марям опоқи унга маъноли қараб, енгидан тортиб кўйди. Фаҳмимча, уларнинг туғилган кундан бошқа мақсадлари ҳам бор-ов. Қўчқор ака қайтиб жойига ўтирди. Бу бечораям хушторлардан, шекилли, кейинги вақтларда уни уйимиз атрофида тез-тез кўриб қолардим. Афтидан, Раъно уни хушламасди, шўрлик доим ё кўча эшик олдида турган бўлади, ё қулоғига телефонини тутганча уй атрофини айланиб юрарди. Шу вақт Раънохон бир қўлида чойнак, иккинчисида патнис билан ичкарига кирди-ю, Қўчқор ака ҳайкалдай қотди-қолди. Митти кўзлари ғамгин бу киши Раънога мўъжизага қарагандай ҳайрат билан тикилди. Кейин бирдан ўзига келиб шоша-пиша чўнтагидан дастрўмолини олиб, ялтироқ пешонасини арта бошлади. Шўрлик ўз уйида топмаган ҳалавотни шу ердан топишига ишониб келган... Бунақаларнинг юраги ёнида яна битта юраги бўлади, дейишади ҳамкасбларим андак истехзо билан! Ростиям шу-да.

Марям опоқининг тўла, кенг юзига ярашмаган юпқа лаблари асабийлик билан пичирлади, афтидан, бақалоққа далда берди.

– Сизлар учун! Махсус!

Раънохон патнисни ўртага қўймоқчи бўлди, лекин дастурхон шусиз ҳам тўкин эди, антиқа натюрморт учун жой топиш анча мушкул бўлди.

– Вой-бў, Раъно! Бу нимаси яна?! Ўзингизни кўрсатмоқчимисиз?! Шунча сарф-харажатнинг нима кераги бор эди! – деб юборди Маҳбубахон ўзини босолмай.

Раъно негадир қизариб кетди.

– Сизлар учун... озиб-ёзиб бир дастурхон ёзсам нима бўпти?... – деди у.

Марям опоқи Маҳбубанинг сонидан чимчилаб олди, шекилли, муаллима илон чаққандай бир сагчиб тушди-ю, лекин шу заҳоти ўзини қўлга олди. Даврага бир қур назар солди-да, кейин Раънони эшитмайди деб ўйлади чоғи, опоқининг қулоғига секин шивирлади:

– Шунча харажат қилиш учун бечора нечта ҳўкиз билан ётиб чиқишига тўғри келган! Мен унга ачинганимдан...

Буниси энди ортиқча эди! Муаллима хоним ҳам тилим бор деб ҳаддидан ошиб кетди...

Унинг нима деганини илғаб қолган, юзи бўздай оқарган Раъно йўлакка отилди. Кўча эшик тарақлаб ёпилди.

Аёллар даҳшат ичида кўзлари чақчайганча бир-бирларига қараб қолишди.

– Тилим бор деб ҳар нарсани гапириверасанми?! – Мирсаид муаллим хотинига ғазаб билан қаради. Унинг танбеҳидан кўра қарашлари кўрқинчли эди. Муаллима қўлида санчқини тутганча бўзрайиб қолди.

Кўчқор ака ирғиб ўрнидан турди-да, индамай кўча эшик томон йўналди. Подъезддан унинг: “Раънохон, тўхтанг!” деган ёлворувчи овози эшитилди.

Ана туғилган кун-у, мана туғилган кун! Эҳ, аёллар!..

***

Орадан бир ҳафта ўтди.

Гира-ширада ишдан қайтаётиб подъезд эшиги олдида турган Марям опоқи билан Кўчқор акани кўриб қолдим. Улар нима ҳақдадир секин-аста гаплашиб туришарди.

Салом бериб ёнларидан ўтиб кетмоқчи эдим, аммо опоқининг ўктам овозини эшитиб тўхтадим.

– Сиздан бир масалада ёрдам сўрасак бўладими?

– Ёрдам?!

– Бугун эрталаб Раъно ҳеч кимга айтмасдан кўчиб кетди домимиздан, бу киши бўлса уни қидириб юрибди, – деди опоқи Кўчқор акага ишора қилиб. – Қаерга кетганини билиб беролмайсизми?

– Қаёққа кетади? Нега кетади?! – дедим ҳайрон бўлиб.

Марям опоқи мени бир четга тортиб:

– Бечора номусига чидолмади, шекилли, – деди паст овозда. – Бу киши бўлса бир йилдан буён унинг қўлини сўрамоқчи бўлиб юрибди...

Кўчқор акага қарадим, гўштдор бўйнини эгиб, пишиллаб турарди. Раъно унга тегмасди, деган ғалати фикр миямга урди. Бу окахон шуни билган. Шунинг учун ҳам унинг қўлини сўрашни кейинга сурган!..

– Ниятингиз жиддий бўлса, нега бир йилдан буён қўлини сўрамадингиз?!

Бақалоқ бақа бўлиб қолди. Роса боғладим-да ўзиям!

Марям опоқи:

– Сизни ҳечам тушунмайман, тилингиз бунча заҳар бўлмаса?! – деди ачитиб.

Парво қилмадим. Бунақа суяқ эркакларнинг таъзирини бериш керак, дегандай тик қарадим унга. Опоқи юзини четга бурди.

Бақалоқ лўкиллаганча кета бошлади.

Нимагадир қасд қилгандай унинг ортидан бордим.

– Учар юлдуз йўлдош бўлолмайди, овора бўлманг! – дедим унга хайрихоҳ одамдай.

Бақалоқ бир зум қисик кўзларини менга тикиб турди-да, сўнг ачитиброқ деди:

– Худди уни юз йилдан буён биладиган одамдай ишонч билан гапирётганингизни тушунмадим.

Мен ундан ошиб тушишга ҳаракат қилдим:

– Билмасам гапирмайман. Нима, сизга исбот керакми?

– Биладиман, йўқни йўндирадиганлардан-сиз. Лекин менга ҳеч қандай исбот-далилнинг кераги йўқ!

Бирдан жим бўлган бақалоқ юзимга қаттиқ тикилиб қолди, афтидан, тарсаки туширишни ўйлади, аммо кутилмаганда индамай кета бошлади. Нарироқ бориб негадир юришдан тўхтаб, ортига ўгирилди, бўғиқ, хирқираган овозда деди:

– Қолаверса, икки кун олдин унинг қўлини сўрадим. Ўйлаб кўришга ваъда берганди!.. Ваъда берганди!..

Йўл четидаги симёғочларнинг сояси улкан шарпалардай қорайиб турган ҳовлида сўппайиб қолдим.

Марям опоқи ёнимга келганини ҳис қилдим, аммо у томонга қарамадим.

– Қўчқорвойнинг икки йил бурун хотини оламдан ўтган экан. Ўзига қолса, уйланиш нияти йўқмиш. Лекин қизларининг каттаси бўй етиб қопти. Шундай вақтда уларга она керак бўлади-да... – Марям опоқи бир зум жимиб қолди, кейин гинали оҳангда давом этиб деди: – Мени нима жин урди, билмайман. Шу икки кўнгли яримнинг бошини қовуштираман, савоб бўлади, деб ўртага тушгандим. Одамни шарманда қилди бу Раъноси тушмагур!

– Балки унга кўнгли йўқдир?

– Нега кўнгли бўлмайди, тавба?! – энсаси қотди опоқининг. – Қўчқорвой, ҳар қалай, анави қари гўрсўхтадан тузукроқ эди! Қолавурса, бир эркак бечора Раънонинг қанақа аёллигини билиб туриб, уйланаман деб турса-ю, у ноз қиладими? Бу фирт аҳмоқлик-ку!

Бошим ғувиллаб, асабим чатнай бошлаган, опоқининг тезроқ даф бўлишини истардим. Аммо у кетишни хаёлига ҳам келтирмай, лаби-лабига тегмай жаврай кетди:

– Ҳаммаси анави Маҳбубани деб бўлди. У топган куёвга Раъно азза-базза рад жавоб бергани учун алами келиб, атай ўйинбузуқлик қилди. Пес-да, пес! Ҳали қўлимга тушсин, сочини битталаб юламан. Муаллим бўлса – ўзига!

Ўзимни ортиқ босиб туролмадим, портладим:

– Опоқи, Раъно сизлардан ўзига эр топинг деб илтимос қилганмиди? Нега одамларнинг ишига бурнингизни тикасиз? Яхшиси, уйингизга кириб, болаларингизга қарасангиз бўлмайдимиз? Бечоралар ҳалидан буён деразадан бўйлаб туришибди!

Опоқининг кўзлари хунук чақчайди.

Вой тавба, вой тавба... – опоқининг ютқа лаблари пириллади. – Бировларнинг ишига бурнингизни тикма, дейдимиз? Бу қанақа одам, ўзи? Ўзидан бошқани ўйламайдиган...

Опоқининг дийдиёсига қулоқ солмай, уйнинг орқа томонига ўтиб кетдим. Негадир уйга киргим келмасди, рост-да, ўзи каталакдай бир нарса бўлса! Бошинг айланса, кетинг айланмайди...

Ичгим келди. Ўзи, кун бўйи негадир ичгим келиб юрганди. Лекин хизматчилик. Кўп нарсалардан маҳрумлик баъзида алам қилади...

Чўнтагимдан сигарет қутисини олиб, унга тикилиб қолдим. Мен ўша дақиқаларда нозирдан кўра ўзига насиб этганига қаноат қилмасдан, насиб этмаган нарсалар ҳақида титраб-қақшаб ўйлайдиган, орзу қиладиган шаккоқ руҳонийга ўхшардим, чамаси.

“Аммо чекишим мумкин!” дея ўйлашим билан негадир енгил тортдим. Борлиққа аллақачон оқшом тушган, гугурт қутисидек уйимизни кўройдин қуршаб олганди. Шаҳар чироқларининг қизғиш шуъласи уфқнинг бир четини ёритиб турар, лекин бу шуъла бизнинг шаҳар четида жойлашган уйимизгача етиб келмасди...

Дарвоқе, Раъно қаёққа кетдийкин? Бир оғиз айтмасдан... ҳатто хайрлашмасдан кетиб қолгани-чи! Нима бўлгандаям қўшни эдик... Ўзи қандайдир бир аёл-ку... номус қилганига ўлайми?! Ҳозир қаерда экан? Шу уйда яшаб турганида, ҳар қалай, тинчроқ бўлармиди? Бошқа жойда уни аяшармикин?..

Ўша воқеалардан кейин анча сувлар оқиб ўтди. Хизмат юзасидан яна қанча жойларда ишладим. Лекин Раънони бошқа учратмадим. Бошқа касбда ишлаганимда, уни аллақачон унутиб юборармидим. Аммо...

Оддий кунларнинг бирида Сайилгоҳ кўчасида хизмат юзасидан айланиб юрганимда, алмисоқдан қолган креслода зерикиб ўтирган ёш рассом йигитнинг қаршисида терилиб турган суратлар орасида таниш чехрани кўргандай бўлдим-у, аллақандай ҳаяжон аралаш қизиқиш билан унга яқинлашарканман, уч-тўрт қадам наридаги ўриндиқда шу томонга хаёлчан тикилиб ўтирган кишига кўзим тушди. Бу ўша оқсоч! Ҳамон бир вақтлардагидай башанг кийинган, худди охираат ўйларига бўй бергиси келмайдиган кирои қариялардай виқорли, аммо елкалари осилиб, анча чўкиб қолганди. Атрофида бир ўғил ва қиз бола чуғурлашганча югуриб юришарди.

– Суратдаги аёл ким? Танишингизми? – деб сўрадим рассомдан.

– Йўқ. Нотаниш, – бепарво тарзда қисқа жавоб берди йигит. Менинг индамай тикилиб турганимни кўргач, истар-истамай изоҳ бера бошлади: – Бир куни ёшгина жувон келиб, суратимни чизиб беринг, деб илтимос қилди. Чиздим. Сурат тайёр бўлганида, нархига келишолмай қолдик. У арзимаган шу сурат учун кўп пул сўраяпсиз, дейди. Менинг жаҳлим чиқди. Ахир, бу ўзингизнинг суратингиз-ку, нега ўзингизни паст баҳолаяпсиз, дедим. Шундай дейишимни биламан, аёл бирдан йиғлаб юборди ва кетиб қолди. Шундан буён дараги йўқ...

– Бошқа харидор чиқса, суратни сотармидингиз? – дедим оқсоч томонга зимдан қараб қўйиб.

– Нега сотмайин?! – рассом бирдан жонланиб, елкасига тушган сочларини жаҳд билан силкиб, кейин суратни қўлига олиб, гўё бениҳоя табаррук сиймони силаётгандай аёлнинг юзини силай бошлади. – Аслида бу оддий аёл эмас, ўрта аср маликаларидан бири. Ўша сурат буюртма қилган жувон маликага сал-пал ўхшаб кетарди, холос.

Суратга тикилганча хаёлга берилиб, орзуга айланган ўтмиш оғушига чулғаниб ўтирган Оқсоч ороми бузилгандек безовталанди, ҳатто ўрнидан туриб биз томонга юрмоқчи бўлди, шу вақт етмишларга борган, вазни нақ тўқсон килодан кам бўлмаган бир аёл биққи қўлларида тўртта музқаймоқ кўтарганча ҳарсиллаб келиб қолди.

– Бу сенга, буниси синглингга, буниси эса буважонга! – Оқсочга музқаймоқлардан бирини тутган аёлнинг овози ҳаётдан мамнун одамларнинг овозидай жарангдор ва меҳрли эди.

Оқсоч ўрнидан турди, пуштиранг музқаймоққа паришонлик билан тикилиб қолди, аёл нимадир деди, олмайсизми, деб қистади чоғи.

Оқсоч ширинликка қўл чўзиб, бир нималар деб минғирлади. Аёл уни қўлтиқлаб оларкан, баралла деди: “Бо худо, саратонда шугинага ҳам томоғингиз оғриси-я!”. Кейин аллақачон музқаймоқни иштаҳа билан ялай бошлаган набираларига хитоб қилди:

– Кеч бўп қолди, юрақолинглар, уйга кетамиз.

Хуллас, суратни сотиб олдим. Рассом билан савдолашиб ўтирмадим, айтган пулини бердим. Рассом суратни яхшилаб ўраб-чирмаётганида ортимга ўгирилдим: оқсоч ерга қараганча кетиб борар, елкалари янада букчайган, афтидан эҳтиёт бўлиб музқаймоқ яларди...

Ўша сурат ҳалиям ишхонамда турибди. Қаерга ишга борсам, ўзим билан олиб кетаман. Айниқса, “рейд”га чиққан вақтларимиз Раънони кўп бор эслар ва кўнглим ғаш тортиб қоларди. Шундай вақтларда Раънонинг суратига соатлаб тикилиб ўтирардим. Ичимда алланима бош кўтариб, ўткир тиконларини юрагимга санчиб-санчиб олаётгандек бўлаверарди. Хаёлан Раънонинг сиймосини қанчалик камситмайин, қанчалик хўрламайин, юрагимдаги ғашлик ҳеч тарқамасди. Шунинг учун ҳам ҳали-ҳамон ўзимга ўзим тушунолмасдим. Табиатимда Раънога нисбатан дилозорлик, нафрат кучлими ёки хайрихоҳлик. Балки иккаласи ҳам мужассамдир-у, айнан шу номувофиқлик мени иккига ажратиб, иккита одамга айлантириб қўйгандир?!
Хизмат телефоним жириглади.

Бошлиғимиз.

– Рейддаман, – деб жавоб бердим.

Ҳа, рейд бўлмай, нима? Қўшнилар бекорга шикоят қилишмагандир? Уйни ўзиники қилиб, роҳат истаган кишиларнинг роҳат манбаига айлантириб олгандир-да! Етар, шунча кутганим! Нима, мен қоровулманми, унинг эшигини пойлаб ўтирадиган?

Шаҳд билан ўрнимдан турган ҳам эдимки, рўпарадаги уйлар оралиғидан эллик беш-олтмишларга борган киши шу томонга кела бошлади.

Қўчқор ака!

– Танидингизми? – ёши қайтган бўлса-да, ҳамон ўшандай, бир туки ҳам тўкил... э, бир кило ҳам вазн ташламаган Қўчқор ака кулимсиради. – Менам кўрдим-у, дарров танидим. Шу томондан уй олдингизми ёки хизматчилик...

– Хизматчилик, – дедим ва биринчи қават балкони томон беихтиёр кўз ташладим.

– Икки йил бўпти, шу уйни сотиб олганига, – деди Қўчқор ака, мен унинг ким ҳақда гапи-

раётганини фаҳмладим. – Кичикроқ бўлсаям, ўз уйинг, бошпананг бўлсин экан, дейди.

– Сиз буни қаердан биласиз?!

Мен уни анча қидирдим. Лекин ҳеч дараги чиқмаганди. Кутилмаганда бундан бир ҳафта аввал трамвайда тасодифан кўришиб қолдик. Ишдан қайтаётган экан.

– Эски дўстлар топишибсизлар-да. Табри-клайман!

Қўчқор ака бирор айби бор-у, шундан хижо-лат бўлгандай типирчилаб қолди. Терлаб кетди, чўнтагидан дастрўмолини чиқариб, пешонасини артди, оппоқ, ажинсиз юзи ҳозиргина тандирдан узилган нондай қизара бошлади.

– Ҳали топишганимиз йўқ... – деди кейин тутилинқираб. – Лекин энди топишиб қолсак керак деган умидда эдим. Чунки кўришганимизда... ҳалиям уни кўнглимдан чиқаролмаганимни айтдим. У бўлса: “Қизларингиз уйли-жойли бўлишдими?” деб сўради. “Катталари ўзларидан тинган, кенжатоим қолди. Лекин у ақлли қиз, сиз билан мураса қилишига ишонаман!” дедим. “Йўқ, гап бундамас, худо ҳаққи, мен ўзимни ўйлаганим йўқ!.. Ҳа, майли, гапнингизни ўйлаб кўраман”, деди шошиб, нимагадир кўзлари ёшланди. Кейин “Шамоллабман, ўтиб кетади...” деб қўйди рўмолчасини кўзига босиб. Овозидан, ўзини тутишидан анча улғайганини сездим. Бугун учрашишимиз, гапни бир ерга қўйишимиз лозим эди. Келдим, лекин у уйида йўқ! – Бақалоқ жимиб қолди, гўё бирор илиқ мужда кутгандай юзимга тикилди, мен миқ этмадим, аксинча, ичимда жиртак чалдим: “Балки Раънохон яна қочиб кетгандир, ҳўв бирдагидай?!”

Бақалоқ мендан ёруғлик чиқмаслигини сезди, тўғрироғи, ҳали ҳамон қаттиқ оғритиши мумкин бўлган ярасини тирнаб, азоб беришимни истамади, шекилли, ўзига ўзи тасалли бергандай хитоб қилди:

– Балки у ёқ-бу ёққа чиққандир, кеп қолар...

Ўзи гумбаздай бўлгани билан кўнгли беозор бу одамга ачиниб кетдим. Шу аснода миямга ярқ этиб бир фикр келди.

– Кутиб туриш, ҳозир келаман, – дедим Қўчқор акага.

Тавба, у қаёққа кетяпсиз, деб сўрамади ҳам. Индамай, бош силкиди.

Фир этиб ишхонага кириб, қоғозга ўралган портретни олиб чиқдим.

– Бу сизга, – дедим портретни Қўчқор аканинг қўлига тутиб. – Фақат Раънога айтманг, мендан олганингизни, илтимос.

Қўчқор аканинг сабри чидамади, шекилли, шоша-пиша қоғозни оча бошлади. Очди-ю, бир лаҳза унга тикилиб қолди. Кейин ёш йигитчадай қувониб:

– Чиройли-я! – дея хитоб қилди ҳаяжон билан.

– Чиройлиям гапми, хурлиқо-ку, хурлиқо! – дедим кулиб.

Бу расмни қаёқдан олдингиз?

– Раънохон чиздириб, олмай кетган экан.

Бехосдан кўриб қолиб, сотволгандим. Сизга насиб қилган экан-да...

Бақалоқнинг хурсандликдан ёйилган юзига қараб самимиятим йўқолаётганини сезиб қолдим. Гапни қисқа қилиб, у билан хайрлашишга шошилдим. Ҳар қалай, топишишибди-ку. Бу ёғи – ўзларига ҳавола!

Ҳаяжондан ҳамон ўзини босолмаётган Қўчқор ака эса хайрлашишга шошилмасди.

– Айтганча, ўзингизнинг ишларингиз яхшими? Ўсдингизми? – деб сўради энди эсига тушиб қолгандай.

– Кўриб турибсиз-ку, – дедим бир умр участка нозири бўлиб қолганимга ишора қилиб.

– Нима, ўсишни истамадингизми?

– Бизнинг ишда чўрткесарроқ бўлсанг, келажакнинг порлоқ бўлади.

– Ҳа, ҳа...

Қўчқор ака портретни бағрига босди.

Зимистон устидан тантана қилганидан мағрурлангандек баҳор қуёши аёвсиз қиздирарди.

Биз, иккала эркак ҳамон Раънонинг эшиги олдида турардик.

Бир маҳал ёнимизга такси келиб тўхтади. Ундан қўлларида оғир сумка кўтарган ёш эр-хотин тушди, бизга эътиборсизлик билан нари-бери салом бериб, шошилганча подъездга киришди. Йигит олдинга ўтиб, биринчи квартиранинг эшигига калит солиб, бурай бошлади. Қўчқор ака менга, мен унга қарадим. Яшин чақнагандек нигоҳларимиз ёлқинланди, кейин юрагимиз нақ бўғзимизга тиқилиб, иккимиз ҳам жон ҳолатда подъездга қараб отилдик.

– Уч кун бўлди, шу уйни сотиб олганимизга, – деди йигит кетма-кет берилган саволларнинг қай бирига жавоб беришни билмай довдираб, дам менга, дам Қўчқор акага жовдираб қаранганча. – Эгасига пул керак бўлиб қолган экан, шунга ортиқча савдолашиб ҳам ўтирмади...

Қўчқор ака адои-тамом бўлди.

Мен нима қилишни билмасдим. Хаёлимда фақат бир ўй чарх урарди: хотин зотини ҳеч тушуниб бўлмас экан!..

Ойдиннисо

1980 йили туғилган.
Ўзбекистон Миллий
университетининг
журналистика
факультетини тамомлаган.
“Менсизлик”,
“Номсиз”, “Қайтиш”, “Ховур”,
“Қораламалар” каби
шеърый тўғламлари чоп
этилган.

***

Жуда қалтис бошланди ўйин,
Ўртага шаён, гурур тикилди.
Сипқорганча баҳорнинг куйин,
Шарт ўқилди, кўнгил ўқилди.

Ютиб олдим барини бир-бир –
Эгдим ногоҳ мағрур бошингни,
Тортиб олдим юрагингдан сир,
Ютдим ҳатто ўт қарошингни.

Титрогингни, зорингни ютдим,
Нафратингни, интиқомингни,
Йўгингнию борингни ютдим,
Ютдим энг қимматли – онингни.

Сипқорганча баҳорнинг куйин,
Масту аласт ютдим ва кўйдим:
Жуда қиммат тушди бу ўйин,
Мен юракни бой бериб кўйдим.

Юрагимда бир буюк соғинч

***

Шундай бўладими одам ҳам,
Шунча хўрлайдими юракни?
Дўндирарми шунчалар осон,
Бир умр тиланган тилакни.

Узр сўраб устига устак,
Тортадими дилга тарсаки.
Олқишимиди ёки ҳақорат –
Иккисига ўхшар қарсаги.

Хира тортган қалб кўзларининг
Кўзойнагин оларми тортиб,
Кўзёшига гарқ этиб уни,
Сўнгра ўзи кўярми артиб.

Шундай бўладими одам ҳам,
Шунча хўрлайдими юракни?
Тугатарми бошланмасидан
Умрбод ишонган эртакни.

***

Билмасман сендан не истарим,
Сен менинг кимимсан, билмасман.
Ҳар нафас изингни изладим,
Ё йўлсиз йўлимсан, билмасман.

Бўғзимда янчилар гапларим,
Айтарим нелигин билмасман.
Дилимга санчилар дардларим,
Дардларим нелигин билмасман.

Билганим – сен менга кераксан!
Не учун, не учун билмасман.
Вужудимда ёнган юраксан,
Ўчирмоққа ечим билмасман.

***

Кўзларимни юммайман, дунё,
Кўзларимда фаслар базми.
Тўртта эмас, қирқ фасл пайдо,
Етти эмас, етмиш минг рангли.

Нигоҳимни тинглаб кўр бир бор –
Азон янглиг кўп сирли оҳанг.
Туйгулик ва кўргулик не бор,
Бари кўзларимда мужассам.

Парвоз айлагани осмон-у,
Денгиз бор сузгани, чўккани.
Ўзни жазолашга зиндон-у,
Эрк бор авф этгани, қучгани.

Беркингани ёлгон, ошкор этгани
Ҳақиқат бор – минг бир қиррали.
Шамол бор тингани, эсгани,
Тоғ бор этаклари бурмали.

Бу – шунчаки кўнгилнинг эмас,
Сендай кенг дунёнинг дарчаси.
Очиқ кўзим орқали бирпас
Ҳаво алмаштирар қанча-қанчаси.

Кўзларимни юммайман, қасам!
Кўл силкима, айтмагин видо.
Кўзим юмсам, қандай яшайсан,
Қарогимга айланган дунё?

***

Не тўзгитди бу сокин боғни,
Қай манзилдан не шамол эсди?
Минг аср жим кексайган тоғни
Шовқин солиб бир жимлик эсди.

Гарчи кўкда булут кезар тинч,
Қарогимга қуёш қадалган.
Юрагимда бир буюк соғинч,
Билмам, кимга, кимга аталган.

***

Дунёдаги ҳамма гиёҳга, тошга,
Истеҳзога, табассумга, кўзёшга,
Борлиққа, тўрт эмас, олти томонга
Ва ҳар бир жинс-жонга, ҳатто инсонга
Сени севишимни айтгим келяпти –
Айтгим келяпти
ҳайқириб, тўйиб.

Дунёдаги ҳамма гиёҳдан, тошдан,
Истеҳзодан, табассумдан, кўзёшдан,
Борлиқдан, тўрт эмас, олти томондан,
Ва ҳар бир жинс-жондан, ҳатто инсондан
Йиқилиб “кечириг”, дегим келяпти
Сени севишимни
айтиб қўйиб...

***

Қисматнинг айби йўқ бу ишда сира,
Кўнгил ҳам кўнгиллик қилгандир, майли.
Баҳор ҳам йўқ эди бу кўнгил ичра,
Йўқ эди гул сайли, муҳаббат сайли.

Йўқ жойдан бошлади тушлар барини,
Ёпиқ эшикларин очиб юборди.
Келганиндан сен ҳам беҳабар эдинг,
Билмам, қутганимдан хабарим борми?

Бу ишнинг яхши ё ёмонлигини
Англамоққа ҳатто топмадим ҳушим.
Ҳамон билмам бизни гуноҳларгами
Ва ёки бахтларга ботирди тушим.

Жеймс ЖОЙС

1882 йили Ирландиянинг Дублин шаҳрида туғилган. “Дублинликлар” номли ҳикоялар тўплами машҳур. “Мусаввирнинг ёшликдаги шамойили” ва “Улисс” романлари ўзбек китобхонларига яхши таниш. 1941 йили Швейцариянинг Цюрих шаҳрида вафот этган.

Инсон қалбини чизган санъаткор

Сўнги йилларда юртимизда адабиётга қаратилаётган эътибор натижасида жаҳоннинг кўплаб ёзувчи ва шоирлари ижодини ўқиш ва ўрганиш имкониятига эга бўлдик. Жаҳон тафаккурини янгилашга хизмат қилган, инсон қалби ва маънавиятини бойитадиган, дунё ҳақидаги тасаввуримизни кенгайтирадиган қатор бадиий асарларни ўзбек тилида мутолаа қилгандимиз. Хусусан, машҳур ирланд ёзувчиси Жеймс Жойснинг “Мусаввирнинг ёшликдаги шамойили” асарини моҳир таржимон Аҳмад Отабой, “Улисс” романини эса устоз таржимон Иброҳим Гафуров она тилимизга ўгирди.

1982 йили ЮНЕСКО қарори билан Жеймс Жойс таваллудининг 100 йиллиги кенг нишонланиши адиб ижоди ва шахсининг жаҳон миқёсида яна бир бор эътирофи бўлди. Бугун унинг асарлари дунёнинг нуфузли олий ўқув юрглари, ўрта таълим масканларида ўрганилмоқда. Ўзбекистонда ҳам бу жараён кечмоқда. Филология фанлари номзоди Тилаволди Жўраевнинг олий ўқув юрти талабаларига мўлжалланган “Жеймс Жойс” рисоласи бу йўлдаги дастлабки қадамлардан бўлди. Адиб ижодини янада чуқурроқ ўрганиш, таҳлил қилиш мунтазам давом этмоқда. Зеро, муаллиф бежиз шундай деб ёзмаган: “Очигини айтсам, “Улисс”да матнни шундай бошқотирмалар билан тўлдирдимки, олиму тақризчилар, танқидчию адабиётшунослар жумбоқлар мағзини чақолмасдан умрларининг охиригача овораи жаҳон бўлсинлар”.

Жеймс Жойснинг асарлари ўзига хос услуби ва матндаги бошқотирмалари, адабий мураккаблиги билан бошқа адиблар ижодидан кескин фарқ қилади. Унинг ижоди юзасидан баҳс-мунозаралар салкам юз йилдан буён тўхтовсиз давом этаётгани сабаби ҳам шунда. Танқидчи ва адабиётшунослар унинг асарларини турли йўналишларда таҳлил қилиб, аксар ҳолларда бир-бирига бутунлай қарама-қарши хулосалар чиқаришаётир. Аслида, бу ҳам Жеймс Жойснинг ноёб истеъдод эгаси, улуғ ёзувчи эканига яна бир далилдир. Буюкларнинг фикри, дунёқараш ва орзу-умидлари билан танишиш ҳар доим мароқли. Уларнинг маҳорати ва ҳаётий тажрибаси билан яқиндан танишиш асарларини янада теранроқ англашга, тушунишга ёрдам беради. Шуларни эътиборга олиб, биз буюк адиб билан суҳбатлардан бирини ҳамда унинг севиб ўқиган ёзувчилари ҳақидаги фикрларини журналхонларимизга ҳавола этмоқдамиз. Мазкур суҳбат адиб ижодини ўрганишга бағишлаб чоп этилаётган “James Joyce Broadsheet”, “James Joyce Literary Supplement”, “James Joyce Quarterly”, “Joyce Studies Annual” каби журналлардаги маълумотлар асосида журналист Мария Гладбих томонидан тайёрланган.

Ўйлаймизки, адибнинг энг машҳур асари “Улисс” ҳақидаги дунё олимларининг эътирофлари ва адибнинг адабиёт ҳақидаги ўткир мулоҳазалари журналхонлар учун қизиқарли бўлади.

Ёзув столида 20 000 соат

– Жаноб Жойс, Сизни кўриб турганимдан бахтиёрман. Туғилган юртингиз, униб-ўсган оилангиз ва ота-онангиз ҳақида гапириб берсангиз?

– Камина Ирландия пойтахтидан жануброқдаги Ратгар шаҳарчасида таваллуд топганман (2 февраль, 1882 йил). Отам Дублинда отнинг қашқасидай таниғлиқ одамлардан бири эди. Ишга масъулиятсизлиги туфайли тез-тез касби-корини ўзгартирарди. Шунинг учун оиламиз билан шаҳарнинг у чеккасида бу чеккасига кўчиб юрганмиз. Отам шинаванда одам бўлиб, улфатлар даврасини ёқтирарди. Бироқ майхўрликдан тийила олмагани боис обрў-эътиборини йўқотиб қўйганди. Онам бечора ўн беш бола туғиб, афсуски, шулардан ўнтасини вояга етказган уй бекаси эди. Менинг шахсиятимга онамнинг фидо-корлиги, сабр-тоқатидан анча нарса ўтган. Оилада иккинчи фарзанд бўлганим учун мен онамни яхши тушунардим.

– Ирландиядаги энг яхши мактаблардан бири Клонгоуз Вудда таълим олгансиз. Аммо

Уни 1914 йилнинг 1 мартидан ёза бошладим, биринчи жаҳон уруши йилларида 20 000 соат вақтим кетди.

отасининг чўнтагида ҳемири йўқ болага у ерда ўқишга йўл бўлсин...

– Отам ҳар доим банкрот бўлиб юрган. Бироқ унинг кўлидаги бор пули менинг Клонгоуз Вудда ўқишни бошлашим учун кифоя қилган. Бу мактабда кўп фанларга қизиққан бўлсам-да, асосан тил ва адабиётни чуқур ўрганишга интилганман. Лекин орадан бироз вақт ўтиб, отамнинг пули тугади ва мен бошқа мактабга қатнашга мажбур бўлдим. Оиламиз ўшандан кейин таназулдан чиқа олмади.

– Серфарзанд оиласини қулай, фаровон ҳаёт билан таъминлагани учун отангиздан ранжиганмисиз?

– Мен болалигимда ҳам, ўсмирлигимда ҳам масъулиятсиз ва иродасиз эмас эдим. Ҳозир ҳам. Доим қадр-қимматимни билганман. Эзгулик ва ҳамдардлик туйғуларини яхши ҳис қиламан. Ўша пайтлар оилани боқиш учун охириги тангасини сарфлаётган онамга раҳмим келарди. Отамга нисбатан нафақат менда, балки ака-укаларим ва опа-сингилларимда ҳам ачиниш ва нафратга ўхшаш қоришиқ туйғу бор. Асарларимдаги қаҳрамонларнинг айрим жиҳатларини айнан отамдан олиб ёзганман.

– Адабиётга қизиқиш қандай бошланган? Ижод чархпалаги ўз-ўзидан айланиб кетмагандир?

– Дублин университетига ўқиётган чоғларимда Ҳенрик Ибсен ижоди ҳақида эссе ёздим (у севимли ёзувчим). Кейинчалик “Биз ўлганлар уйғонганимизда” пьесасига “Ибсеннинг янги драмасы” деган тақриз ҳам қораладим. Лондондаги “Икки ҳафталик шарҳ” журналида пухта-пишиққина ҳолда чоп этилди. Тез орада адибдан миннатдорлик ва мақтов хатини олдим (албатта, журналдан қалам ҳақини ҳам).

Шундан сўнг “Оломонга татаббу”, “Драма ва ҳаёт”, “Катилина” сингари мақолаларим турли нашрларда эълон қилинди. Гауптманнинг пьесасини таржима қилдим ва бошқа эсселар дегандай...

– Ўша пайтдаёқ ёзувчи бўлишингизни тушуниб етганмидингиз?

– Йўғ-эй, нималар деяпсиз? Университетни тамомлагач, тиббиётни ўрганиш учун Парижга бордим. Лекин тиббиётга қизиқишим секин-аста барҳам тоғди. Мен тез-тез Миллий кутубхонага борадиган, шеърлар ва кичик-кичик насрий асарлар ёзадиган бўлдим. Кўшимча даромад ишлаш мақсадида “Дублин Дэйли Экспресс” нашри учун китобларга тақризлар ёзиб бердим. Бир йил давомида мазкур газетада 23 та мақолам эълон қилинибди. 1903 йил 13 августда онам вафот этди. У мени умрининг охиригача қўллаб-қувватлаб турганди. Шундан кейин яна ҳаётимда муаммолар, ташвиш-

лар, келажакка ишончсизлик бошланди.

– Турмуш ўртоғингиз Норани учратиш ҳаётингизда, ҳақиқатан ҳам, унутилмас кун бўлганми? “Улисс” романида унинг номини абадийлаштирдингиз. Ёшгина қиз сизни нимаси билан ром этган?

– 1904 йилнинг 10 июнида Нора Барнаклни кўчада биринчи марта учратдим. Унинг отаси новвой ёрдамчиси эди. Рўзгорини аранг тебратарди. Норанинг ўзи “Файнс” меҳмонхонасида оқсоч бўлиб ишларди. Мен уйланишим мумкин бўлган ягона аёл эди у! Жуда ораста эди! Унга хат ёзишни ёқтирардим. Очиғи, ҳеч қачон сўзни аямаганман. Отам Барнакл фамилияли (barncle инглизчада ёпишқоқ деган маънони англатади) одамнинг қизи билан учрашаётганимни билгач, “У сени ҳеч қачон ташлаб кетмайди”, деб айтган. Унинг гапига фаришталар омин деган экан ўшанда.

– Фарзандларингиз борми?

– Албатта! Мен жуда гамхўр отаман.

– Адабиётдаги кейинги ишларингиз қандай кечди?

– Мен кўп ва хўп ишлаганман. Газета учун шеърлар, памфлетлар, мақолалар ёзардим. Кейин ҳикоя, пьеса ва романлар битдим. 1906 йили Римга

Романда ёзувчилик маҳоратим, ҳаётим тажрибам, бор адабий усул ва жанрлардан тўлиқ фойдаланишни хоҳлаганман.

кўчиб кетдим, бу ерда банкнинг ёзув-чизув ишларини қиладиган ходим бўлиб жойлашдим. Инглиз тилидан дарс бердим. 1907 йили “Мархумлар” ҳикоясини ёздим. “Камер мусиқа” тўпламимга киритилган. 1914 йилнинг 2 февралидан бошлаб америкалик модернист шоир Эзра Паунд ёрдами билан “Мусавирнинг ёшликдаги шамойили” романимни эълон қила бошладим. Ўша пайтда ёзганларимдан айримларининг тақдири оғир кечган. Чунки мени цензура умидсизликка тушириб қўйганди. 1909–1912 йиллари “Дублинликлар” номли ҳикоялар тўпламимни тайёрлаганим беҳуда кетди. Ирландиядаги нашриёт аввалига мен билан шартнома имзолаб, кейин вақтни атайлаб чўзиб, тўпламни барибир нашр этмади.

– Охир-оқибат, “Дублинликлар” дунё юзини кўрди-ку! Ўшанда ноширларни қандай жин чалган эди?

– Янги китобимни цензорлар ўтказишмади. Худди ёш ёзувчилар каби менга ҳам рад жавобини беришди. Улар китобни тушунмаган, дадил ва танқидий фикрлардан чўчиган бўлиши мумкин. Ношир эса жамоат босимидан ҳайиққан. Тўғри-да, унга ватан хоини деган тамғани босувчи ҳикояларни чоп этишдан нима фойда? Китобнинг чоп этилган барча нусхалари ёқиб юборилди. Бундан қаттиқ изтироб чекдим...

Албатта, анча вақт ўтиб, бошқа нашриётда китобим 1250 нусхада чоп этилди. Бироқ булар ҳам барибир китобни тўлиқ босишмади. Ҳанузгача танқидчилар адабиёт меъёрлари асосида асарларимга баҳо бера олмаётганига ҳайронман.

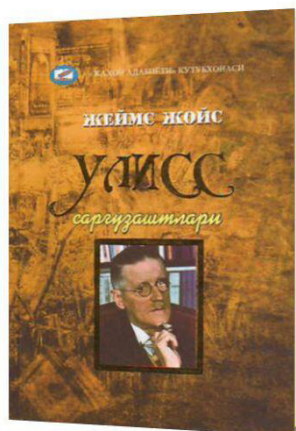

– “Улисс” унутилмас таасурот қолдирди. Роман етти йил давомида ёзилиб, “Литл ревью” журналида бир неча йил давомида пешма-пеш эълон қилинди. Унинг юзага чиқиши дунёда адабиёт тушунчасига муносабатни буткул ўзгартириб юборди. Гап келганда, романинг яратилиши хусусида сўзлаб берсангиз...

– Миннатдорман. Мақтов эшитиш доим мароқли. “Улисс” – иккинчи романим. Хийлагина семиз китоб. Уни 1914 йилнинг 1 мартдан ёза бошладим, биринчи жаҳон уруши йилларида 20 000 соат вақтим кетди. Қаҳрамонларим — дублинлик яҳудий Леопольд Блум ва ёш ёзувчи Стивен Дедал ҳаёти баёнини тонгги соат саккиздан тунги иккигача қоралаганман. Китобдаги барча воқеалар Дублинда бўлиб ўтади. Ҳар бир эпизоднинг ўрни атрофлича кўрсатилган. Шаҳарнинг ҳар бир детали асарда шу даража аниқ баён қилинганки, агар Дублин ер юзидан йўқолиб кетса ҳам, китобим орқали яна худди аввалгидек қайта тиклаш мумкин. Романда ёзувчилик маҳоратим, ҳаётий тажрибам, бор адабий усул ва жанрлардан тўлиқ фойдаланишни хоҳлаганман. Барибир бу асар менинг дунёдаги орзу ва интилишларимдан катта эмас.

– Фикримча, асар ҳамма учун эмас. Ҳар қандай одам уни мутолаа қилавермайди. Ҳатто ақл-заковатли кишилар ҳам...

– Эҳтимол, шундайдир. Асарда борлиқнинг инсониятгача бўлган даври ва кейинги даврени кўрсатиб беришни мақсад қилгандим. Мен бу асар орқали адабиётга, одамзотнинг касб-корига муносабатини ўзгартиришни ўйладим.

Барибир, бу асар менинг дунёдаги орзу ва интилишларимдан катта эмас.

*Faithfully Yours
James A. Joyce*

Балки асарим фантастикдир. Насрдаги энг оғир шеърдир! Афсуски, асарларим худди одобнома китоблари мисоли ўрганилаяпти. Энг ёмони, буни кўпчилик жиддий қабул қилади. Ҳолбуки... Ҳақиқий эркакча гапни айтмайми? Бу асаримда бирорта жиддий мисра йўқ. Қаҳрамонлар шунчаки вайсақилар!

– “Улисс” бу – “Одиссея” сўзининг латин тилидаги варианты. Асар номи орқали мақсадимга эришаман, деб ўйлаганмисиз? Ёки Ҳомернинг “Одиссея”си сингари адабиётда камёб бўлган эпос яратишни хоҳладингизми?

– Албатта, мен учун Ҳомер, Данте ва Шекспир намуна бўлган. Улар билан ижодий мусобақага кириша олдим, деб ўйлайман. Бироқ замонавий адабиётнинг эпоси фақат роман сингари бир жанр бўлиши мумкин эди, холос. Романинг тузилишидан келиб чиқиб, “Одиссея”дан умумий қолип олинган, деб ҳисобласа бўлади. Айлантириб ҳикоя қилиб бериш ҳам ундан юққан бўлса керак. Очиғи, мен аниқлик борасида унга эргашганман. “Улисс” Ҳомернинг “Одиссея”си билан ўзаро алоқадор. Асардаги 18 воқеанинг “Одиссея”да келтирилган воқеалар билан ўзаро ички боғлиқлик жиҳати бор. Ўзаро уйғунлик мазмунда, мавзуда ва моҳиятда ҳам сезилади. Романдаги аксарият қаҳрамонлар Ҳомер поэмасининг прототипларига ўхшайди: Блум – Одиссей, Стивен – Телемак, Молли Блум – Пенелопа ва ҳаказо. Таққосни яна давом эттирсак, “ўтакетган” номутаносибликни ҳам кўриш мумкин. Ҳомер “Одиссея”ни бошқа давр ва маконларни кезиб яратган. “Улисс” қаҳрамони эса куни бўйи Дублин кўчаларида ҳеч бир иш қилмай, санғиб юрадиган оддий одам. Ҳомерда Пенелопа — аёлнинг вафодорлик тимсоли. Молли Блумнинг иши эса хиёнаткорлик. Аслида, “Одиссея” ва “Улисс” бир-бирига сира ўхшашмайди. Масалан, Одиссей юнон, Блум эса яҳудий. Агар ҳаммасини айтиб берсам, асарнинг боқийлиги қолмайди. Романда шунчалик кўп жумбоқ ва тилсимлар борки, улар ҳали олимларнинг бошини яна юз йиллаб оғритади...

“Ёзувчи бўлишдан аввал ўқувчи бўлиш керак”. Бу – аксиома. Зеро, Абдулла Қодирий таъкидлаганидек, “Ёзувчи бировни такрорлаб қўймаслик учун ҳам ўқиши керак”. Агар тарихга назар ташланса, кўглаб буюк адиблар мутолаа орқали маҳоратини оширганини кўриш мумкин. Жумладан, Жеймс Жойс ҳам.

Жеймс Жойс

жаҳон адиблари ҳақида

Ганс-Кристиан Андерсен – Даниядаги энг яхши ёзувчи. Дунёда ундан яхши ёзадигани йўқ. Ҳеч ким Андерсенчилик тарихни болаларга яхши ҳикоя қилиб беролмайди. У – жаҳонда ноёбдир.

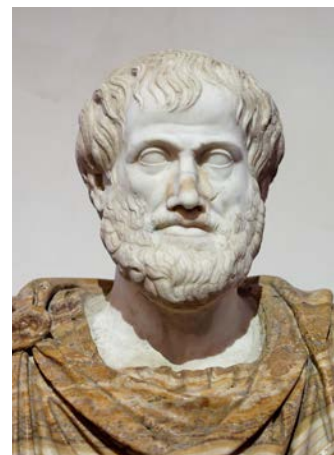
Уильям Вордсворт барча англиз шоирларидан кўра буюкроқ, ҳам даҳоликка лойиқ. Унинг оқпадар ўғил ҳақидаги китоби – “Экскурсия”ни ўқинг.

Габриэле Д’Аннунцио. Француз адиби Флобердан кейин Толстой, Якобсон ва Д’Аннунцио яхши романлар ёзди.

Стендаль асарлари Наполеон урушлари, яъни французлар дунёга ҳукмрон бўлган даврлар ҳақида. Унинг позицияси шундай. Бундан ташқари, унинг китоблари романтизмдан иборат, бироқ уларда муаллифнинг ҳис-туйғуси жуда кам. У ҳеч қачон сентиментализм руҳида шаклланмади.

Даниэль Дефо асарлари менга жуда ёқади. Кутубхонасида ҳамма ёзувчиларнинг сайланма асарлари бўлиб, у барчасини охиригача ўқиб чиққан. Жумладан, Флобер, Бен Жонсон ва Ибсенни. У “Робинзон Крузо” асарини англизларнинг “Улисс”и деб айтган эди.

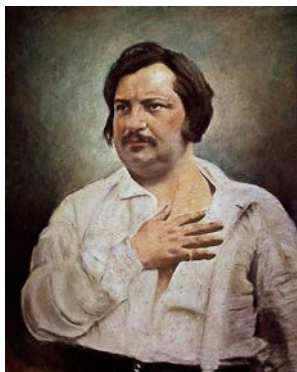
Жон Донн ижоди Шекспир асарлари сингарии жозибатор ва ўқишли. Агар бошқа асарлар билан солиштирилса, аминманки, француз шоирлари китобларининг сийқаси чиққани ойдинлашади. Жон Донн классицизм оқими ортидан эргашмаган даҳо. У ва Чосер “мўмин-қобил” одамларга қўшилмаган, ҳаётни севувчи адиблар эди.

Аристотель менинг наздимда, ҳамма замонларнинг энг буюк мутафаккири. Унинг асарларида ҳамма нарсага аниқ ва оддий таъриф берилади. Кейинчилик эса унинг фикрлари асосида том-том китоблар ёзилди.

Эрнест Хемингуэй ҳаёт ва адабиёт орасидаги тафовутни камайтирди. Аслида, бу ишни барча ёзувчилар қилиши керак. Эрнест Хемингуэй ҳамма нарсани борича ёзди. Шунинг учун ҳам биз уни севамиз. У биз ёзувчиларни ёзган ва ҳали ёзишга улгурмаган ҳаётга олиб кирди.

Оноре де Бальзакнинг донғи ва маҳорати ўқувчини ушлаб туради, деб ўйлайман.

Александр Пушкин. Мен бир нарсани тушунолмайман: Пушкиннинг аскарлар, ёвуз одамлар, танти қаҳрамонлар ҳақидаги асарларидан қандай завқланиш мумкин? Пушкин болаларча яшади ва ёзди, шу тариқа ўлди ҳам.

Лев Толстой. Ҳамма даврларда ҳам адабиётга янгилик олиб кирганлар энг яхши ёзувчи деб тан олинган. Лев Толстой буюк адиб. Унинг асарлари ҳеч қачон ўлмайди. Чунки унинг елкасида доим боши бўлган.

Данте. Италия адабиёти Дантедан бошланиб, Дантеда тугайди. Шунинг ўзи кифоя. Дантеда ҳамма нарсани тикланиш руҳида. Мен Дантени Библияни севганчалик севаман. У руҳимни озиқлантиради. Қолган ҳаммаси даҳмаза.

Ги де Мопассан. ...Қизиқарли ва жонли... аммо унинг асарларини буюк ишлар деб айтмаган бўлардим.

Йоганн-Вольфганг Ҳёте. Кекса Фаустнинг ёшартирилиши менга ёқмайди.

Жек Лондонга қарши бирор гап айтолмайман. Чунки биз бир-биримиздан тубдан фарқ қиламиз.

Михаил Лермонтов. “Замонамиз қаҳрамони” асари жаҳонда менинг китобимга ўхшаган ягона асар. “Замонамиз қаҳрамони”нинг шафқатсиз тақдири менга китобимни эслатиб туради.

Ҳомер барча аспектлар ва спецификаларни “Одиссея”да ифодалаб берган, шу жумладан, майда деталларни ҳам. У оддий сўзлардан фавқулодда маънолар чиқара олади. Ҳомернинг асарлари шу даражада ажойиб ёзилганки, улардан бир нечта ёзувчиларни топиш учун одам жуда ақлли бўлиши шарт эмас. Булар эртақлардек ажойиб ва бутун ер юзини бирдек боғлаб турадиган асарлардир. Уларни қайта ёзишнинг иложи йўқ. Ҳаммасидан кўра энг ажойиби ва кенг қамровлиси “Одиссея”дир. У “Ҳамлет”, “Дон Кихот”, “Илоҳий комедия”, “Фауст”дан ҳам буюкроқ ва ижтимоийроқ.

Антон Чехов адабиётга янгилик олиб кирди. Сиртдан қараганда, у биринчи драматург. Чехов кичкинагина деталлардан ҳам трагедия, комедия, характер ва ҳис-тўйғу ярата олади. Шунингдек, унинг асарларини ўқиганда пьесалар худди кўз очиб юмгунча тугаб қолгандек таассурот уйғотади. Чехов асарларида қаҳрамонлар доим кўзбўямачиликлардан ўзини тияди ва парда туширилади. Аммо, билинги, улар ҳис-тўйғуни унутиб, янги кўзбўямачиликларни яратишади.

Марсель Пруст – аналитик натюр-мортчи. У фақат герцогинялар ҳақида ёзади. Мени эса уларнинг хизматкорлари кўпроқ қизиқтирган.

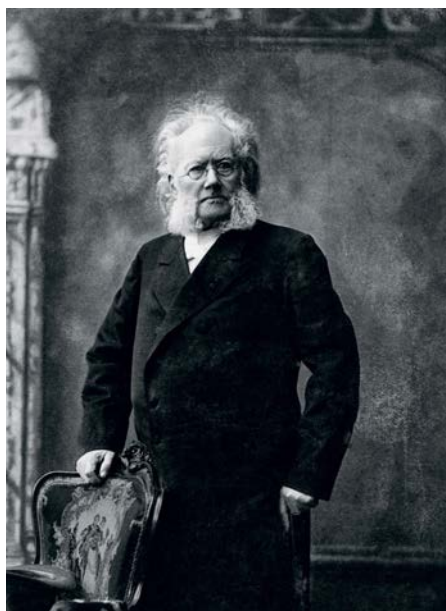
Франческо Петрарка мени мафтун этолмаган, чунки унда интеллект етишмайди. У гўзаллик шайдоси, холос.

Фёдор Достоевский. Ўйлаб топилган қотилликни бўйнига оладиган Фёдор Достоевский қаҳрамонларидан кўра Руссо-нинг қандай қилиб кумуш қошиқчаларни ўғирлагани тўғрисидаги иқрорномасини эшитиш қизиқроқ.

Иван Тургенев асарларида психологик анализнинг илк кўриниши намоён бўлса-да, эскича йўсинда ёзилгани боис ғижирлаган эшикдек одамнинг жонига тегади. Мен унинг яхши одамлигини ёқтираман. Кучсиз севгидан кўра севмаган дуруст деганларидай. Шунинг учун Иван Тургеневни буюк ёзувчи деб тан ололмайман.

Проспер Мериме асарлари қизиқарли, бироқ бу дуруст ёзувчи дегани эмас.

Кардинал Ньюменнинг насри юқори баҳоланган. Лекин Кардинал Ньюмен асарларини ўқиган одам ишониб бўлмайдиган нарсаларга дуч келавериб чарчайди.

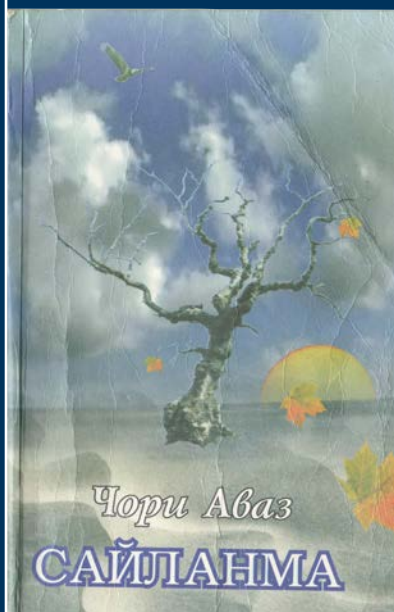
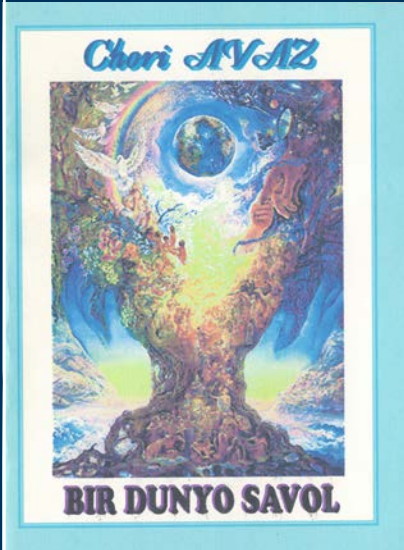

Ҳенрик Ибсен. Норвегиялик буюк адиб Ҳенрик Ибсеннинг асарларини ўқиб таъсирланган камина Жойс руҳонийликни ташлаб, адабиётга ўзини урди. Ва шунингдек, барча ҳаваскор ёзувчилардек кумирига мактуб ҳам ёзди:

“Университетда таҳсил олган йилларимда доим Сизнинг номингизни Ирландияда ҳаммага танитиш учун кўчларга кўтарардим. Ҳар доим Сизнинг драма тарихидаги ҳақиқий ўрнингизни одамларга кўрсатиш учун жон-жаҳдим билан курашдим. Сиз ҳеч қачон истеъдодингизни пеш қилиб халқ олдида обрўнгизни оширишга уринмагансиз, назаримда, инсон қадр-қиммати ҳам шунда. Қолаверса, сизнинг сатирангиз, драматик маҳоратингиз ва пьесаларингиздаги жозиб оҳангдорлик ҳар қанча мақтовга лойиқ. Сизнинг саркаш жасоратингиз эса ҳаёт сирларини билишга ундайди”.

Азим Рўзиев тайёрлади.

Барҳаёт шеър йўли

Ўқишга кириб, пойтахт ҳавосидан нафас ола бошлаганимда мутолаа ва турли адабий гурунглар “модерн”, “авангард” сингари тушунчалар эпкинени олиб келди. Улар билан озми-кўпми танишиб, адабиёт деганлари буткул бошқача экан-ку, деган фикрга бордим. Боиси, шу пайтгача ўқиган китобларимнинг кўпи реализм йўналишида эди.

Турли янги “изм”лар кетидан кувадиганларнинг ўз ҳақиқатлари бор эди, албатта. Улар анъанавий адабиётни, дейлик, насрда реализмни унча менсимас эди. Ёзганлари шеър ё ҳикояга ўхшамай қолса ҳам жавоб тайёр: адабий эксперимент!.. Мабодо одамлар тушунмаса, ундан ҳам аъло:

муаллиф замонадан, адабиёту санъатдан анча илгарилаб кетганига йўйишарди буни. Бундай машқларни анча-мунча ўқиганимдан кейин меъдамга тегди ва бир нарсани тушундим: адабий тажрибани ҳар ким ҳам дўндира олмас экан, истеъдод бўлмаса ҳар қандай “изм”га юкунишдан наф йўқ экан.

Ана шундай кунларнинг бирида Чори Авазининг сайланма шеърларини ўқиб чиқдим-у, асар ютуғини қайси йўналишда битилгани эмас, аввало, чинакам ёниқ руҳ ва маҳорат таъминлашини тушундим. Шоирнинг осон ўқиладиган, ифодаси аниқ шеърлари, ўтли сатрлари ҳақиқий адабиётга дахлдорлиги, кўнгилга яқинлиги билан суюкли бўлиб қолди.

Чори
Авазов
Тортилган
КАМОН

Шоирнинг 11-китоби

Бекзод ЎКТАМ

1988 йили туғилган. Ўзбекистон Миллий университетининг тарих факультетини тамомлаган. Адабий-танқидий, публицистик мақолалари билан республика нашрларида қатнашиб келади.

Унинг шеърларида ҳаётни, инсонни мукамал кўриш орзуси бўй кўрсатиб туради. Лирик қаҳрамон одамларнинг турфа ташвишларга берилиб майдалашиб кетганидан, тирик экани-ю, лекин яшамаётганидан куюнади:

*Манов одам армонга чўкиб,
Овозини чиқармай ўлган.
Анависи тирикчиликнинг
Кучоғида чириган, йитган.
Хув, анави новча йигитнинг
Нозиктаъб қиз бошига етган.*

Ҳолбуки, тирикчилик ташвишлари кимнинг елкасида йўқ? Тирик жон борки, албатта, қорин тўйдиришни, эгни бут бўлишни ўйлайди. Аммо айрим кишилар учун умр йўли шундангина иборат бўлиб қолгани ёмон. Шоир шунинг учун туркум бошида ҳаётини тўғрилашга шошилмаган одам дарё бўйида ўтириб сувнинг тугабини кутаётган тентакка ўхшаши ҳақидаги ҳикматни келтиради. Ўзлигини унутган, ўзини тафтиш, ўтган кунини таҳлил қилмайдиган, кўзига фақат моддият кўринадиган, қорин ташвишида ором ҳаловат нелигини билмайдиган кишилар халқни, миллатни юксалтира олмаслигини айтади. Шу билан бирга, фақат моддият билан яшаш осонлигини, аммо бу осонлик қимматга тушишини билдиради.

Инсон идеалларсиз яшай олмайди, деган гап бор. Дарҳақиқат, идеаллар йўқолган, буюк аждодлар унутилган дамда замин қалқиб, лангарини йўқотиб қўйишини айтади шоир.

“Бир дунё савол” шеъри эса адолат, ҳақ йўлидаги инсон курашига бағишланган. Бундай йўлдаги одамга ҳеч ким,

дуч келган Кенжа ботир мисолида айтилади:

*Айниқса, у Кенжага
Йўл кўрсатиб турган дам,
У ялмоғиз эмасдир
Дея ўйлайди одам.
Гоҳо ундан раҳмдил
Топилмайди бирор зот,
Ботирларни қутқазар
Бериб ойна, тароқ, от.
Гоҳо ундан ваҳший йўқ,
Богларни этар саҳро.
Оёгининг остида
Инграниб ётар дунё.*

ҳеч нарса тўсиқ бўла олмайди. Ҳемингуэй айтганидай, инсонни янчиб ташлаш мумкин, аммо уни енгиб бўлмайди. Агар шоир шу фикрни худди ана шу тарзда ифодаласа, яъни ҳаётнинг паст-баланди кўп, аммо курашган одам барибир ниятига етади, дея талқин қилганида, жўн ва умри ёзилгандаёқ тугайдиган шеър пайдо бўларди.

Аммо шоир бундай қилмайди: энг ҳаётий ҳақиқатни... эртас ёрдамида ифодалайди. Масалан, деуу парилар, ялмоғизу борсакелмас йўл...

Шеърни ўқиркансиз, кўз ўнгингизда инсон ҳаёти гавдаланади. Тақдир инсонни имтиҳон қилиши худди ялмоғизга

Шоир ҳаёт ҳукми маккор ва ёвуз, шу билан бирга, саодатли эканига ишора қилиб, ялмоғиз савол бериб синаб кўришини, агар сал кўрқсангиз, буни дарров билишини, сира кўрқмаган бўлсангиз ҳам, ишонмайин туришини айтади. Ҳаётда ҳам шундай: қийинчиликларга дош берган, эгилмаган ботиргина бу ҳаётда ўз ўрнини топа олади, хавфу хатарга тўла “Борсакелмас”дан ҳам омон қайтади.

“Съёмка пайтида” шеърида эса қизиқ бир манзара – кино олиш жараёни акс этади. Бир кадрда кўриши бериши керак бўлган актёр ўша кунни келмайди. Зумда ролга мос бир йигитни топиб, у қиладиган ишни тушунтиришади. Йигит фашист ролини ўйнаши керак, она мурдасидан ҳатлаб ўтиб, мурғак болани чоғга иргитиши лозим.

Ижро бошланади-ю, йигит қотиб қолади. Қўлида гўдакни тутганча қалтираб туради. Режиссёр эса хуноб: тушунсанг-чи, ука, бу кино, кино!

Шеърнинг тугамаган қисми ҳаётда давом этади: қачонлардир ёрдам бериш қўлимиздан келмаган онамизга, опамизга, синглимизга қўмакка ошиқамиз, елкасидаги юкни енгилатишга уринамиз...

---

*Инсонлар бундан ҳам баттар хор эди,
Бунни кўриш керак бутун бир дунё.*

Аммо йигит бу ролни уддалай олмайди.
Ҳақиқий фашист бўлиш кўлидан келмайди.

*Йигит бош кўтарди аранг ва маъюс,
Автобус томонга қадам ташлади.
Ҳеч кимга қарамай, демай бирор сўз,
Фашист мундирини еча бошлади...*

Шеърни ўқий туриб, инсон ҳар қандай ҳолатда ҳам ёвузликдан юз ўгириши керак, деган хулоса келади кўнгилга. Қачонлардир одам қиёфасидаги хайвонлар шундай манфур ишга қўл урган-дир, аммо қалбида иймони бўлган одам, агар у актёрлик сир-синоатидан беҳабар бўлса, бу ишни кинода ҳам қила олмайди. Бошқа бир томондан эса, ўша жирканч иш ҳатто кинода ҳам содир бўлмади, бўлмасин ҳам, бошқа бундайин қабохат юз бермасин, деган истак жўш уради.

“Зебога” шеъри олис қишлоқнинг болалик ўтган йилларига, йўлларига етаклайди. Шоир митти жуссасию кучсиз елкасида ўн олти кило пахтани ортиб кетаётган қизни эслайди. Бир қараганда оддий ҳол: кимдир ўн олти кило нима бўпти, дейиши ҳам мумкин. Аммо шеърда келтирилаётган воқеа пахтазор ёмғиру қордан кўптчиган кунларда юз беряпти. Бундай кунларда кун узоғи бирор ярим кило пахта олиб чиқишнинг ўзи душвор.

*Сен-чи, кетаяпсан кучсиз елкангда
Ўн олти килою этик даҳсар лой.*

Қиз хирмонга пахта билан бирга зилдай ҳисларини ҳам тўқади-ю, шоир ҳам дераза ёнидан чекинади:

---

*Чори Аваз бир эссесида шундай
ёзган эди: “Инсон йўли узун эмас.
Ҳар бир инсон йўлининг сўнгида
бир уюм тупроқ билан белги
қўйишади. Аммо ҳеч ким ўша бир
уюм тупроқни ўз қўллари билан уя
олмайди. Бунни бошқалар ўзларининг
беҳад паришонхотирликларидан
сақланиш учун адо этадилар.*

---

*Пахтазор бағрида сен билан кечган
Ўзга дамларни ҳам эсламоқ қийин.*

Шеърни ўқиб бўлгач, кўнгилда бир хижиллик пайдо бўлади. Худди шеър якунига етмагандай, ҳали давоми бордай. Аммо шоир аниқ бир воқеа шарҳини эмас, қиш-қировли кунларда шаҳар деразасидан ташқарига қараб туриб, ўша онда хотирида жонланган бир ҳолатни, кайфиятни ифода этади. Кайфиятдаги хижиллик ўқувчига ҳам юқади: у шўро даврида ҳукм сурган пахта яккҳоқимлиги асоратларини, митти жуссасига турмушнинг зилдай ташвишларини ортиб олган яқинларини, онасини, опаси ё синглисини кўз олдига келтиради. Шеърнинг тугамаган қисми ҳаётда давом этади: қачонлардир ёрдам бериш қўлимиздан келмаган онамизга, отамизга, синглимизга кўмакка ошиқамиз, елкасидаги юкни енгиллатишга уринамиз...

Чори Аваз ижодида халқона, ўйноқи сатрлар ҳам талайгина. Қуйма ва равон сатрлар самимияти ва оҳанги билан ўқувчига тез сингади:

*Оқшом пайти ё тунда
айланиб кўчаларни,
тонгга элтиб қўйсанг-эй,
юлдузли кечаларни*

ёки:

*Улар шундай яшашар иноқ,
Бир-бирларин қилишмас ҳафа.
Гоҳида тонг, онажоним гоҳ,
Эрта турар ҳар гал, ҳар дафъа.*

Чори Аваз бир эссесида шундай ёзган эди: “Инсон йўли узун эмас. Ҳар бир инсон йўлининг сўнгида бир уюм тупроқ билан белги қўйишади. Аммо ҳеч ким ўша бир уюм тупроқни ўз қўллари билан уя олмайди. Бунни бошқалар ўзларининг беҳад паришонхотирликларидан сақланиш учун адо этадилар. Инсон ўз йўли сўнгида қўйилган бу белгидан бошқа ҳамма тўсиқлардан ўта олади”. Демак, инсон ҳаётда доим олға интилиб яшаши, тўсиқларни енгиб ўтиши керак. Токи унинг эзгу ишлари охирги тўсиқ ортида қолсин, уни яхши ном билан эслашларига сабаб бўлсин.

Чори Аваз шеърлари бир йўлдир. Гарчи бу йўл қисқа бўлса-да, унинг барҳаёт оҳанглари ҳали кўп замон шеърият мухлислари қалбини ларзага солади, тўлқинлантиради, эзгулик манзиллари сари етаклайди.

Санжар ТУРСУНОВ

1986 йили туғилган.
Ўзбекистон давлат санъат институтининг журналистика бўлимини тамомлаган. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг “Биринчи китобим” лойиҳасида “Музаффар тонг” ҳикоялар тўплами чоп этилган.

Қулай

Ҳикоя

У ҳозир тирик бўлса-ю, лекин кўзлари кўрмай қолган, кимдир ўқиб бераётган ёки қулоғи эшитмаётган-у, бошқа бир кимдир ҳаракатлар билан тушунтираётган ё ҳаммасидан бенасіб – бу дунёдан ўтиб кетган, тириклик дарёси қуриб, ҳаёт боғи вайрон бўлган эса-да – барибир ич-ичимдан, у мендан хафа эмасдай, ҳа, ёздингми, михладингми, ишқилиб, таги тешиқмасми, дегандай бўлаверади ва шунинг учун ҳам уни сизга таништиришни истадим.

У ўзининг исмини бу шафқатсиз дунёю ва унда яшаётган танбалларга, ишёқмасларга, текинхўру пасткашларга, борингки, бори одамзодга Қулай деб таништирди. Қутлимурод, Қулмурод, Қулфиддин, ҳатто Қултой ҳам демади. Кейинчалик унга:

“Нега Қулай? Бошқа исм айтсанг, сендан биров хужжат сўрармиди?!” деганимда, индамаган, хиёл қисилган кўзларида шўх табассум ўйнаб, сўнг қандайдир маъюслик, йўқ, маъсумлик аксланган ва мен, начора, унга шу исм ёқса керак, деган хулосага келганман.

Қулай деганда дастлаб кўз ўнгимизда қоп-қора йигит гавдаланарди. Бўйи Раҳим калтанинг қулочи билан ўлчанса, бир ярим, Шоди дарознинг эса бир қулочига ҳам етмас эди. Ҳар ҳолда, ёши катталарнинг Қулай калта деганини эсласам – у пакана эди. Ўлгудай чайир, билаклари заранг дарахтидай қаттиқ, ҳамиша бир хил уст-бошда юрар эди: қора, нўхотдай сочмалари ўзига ярашган кўйлак, икки тиззасию сони оқарган жинси шим, анча уриниб қолган катта патинка. Унинг бор бойлиги, Зулпин кампирнинг дейишича, дунёси – устида эди. Дарвоқе, чиройли тумор ва уни бўйнида тутиб турган занжири ҳам бор эди.

Момонинг айтишича, унинг ёши мендан катта, менга қараганда беш-олти тут пишиғини кўп кўрган экан.

Қиш кўрпа-ёстиғини орқалаб, олис-олисларга кетишга чоғланаётган, ер тўлғоқ тутган хотиндай лопиллаётган, осмон ёш боланинг кўз ёшидай ёқимли ёмғирини заминга сочаётган бир пайтда Сувқайнарда пайдо бўлди у.

– Одам ҳам шунча туссиз бўладими, – деган Нозим бобо кейинчалик кўп афсус қилиб, – Ўзи қора бўлсаям, ичи оқ экан уни, – дея тўй-маъракаларда гапириб юрганини ҳамма эшитган.

– Қоп-қора эканми? Кечаси йўлингдан чиқиб қолса, бирор бузоқ деб босиб ўтасан, ё юрагинг тарс ёрилиб ўласан, – деган экан Амрилло такси хиринглаб. Таксида туз-намак бўладими, дебди кимдир болага раҳми келиб.

– Қорами, хунукми, алвасти ё ажинами, у энди шу ерда – менинг уйимда яшайди. Ўтинимни олиб келади, бедамни ўради, олмамни теради, – дебди Карим катта худди ҳозир кимдир илиб кетадигандай, бирор нима ваъда қилиб айнитадигандай жаҳлланиб.

Карим каттанинг нонини биров яримта қилмади, боғига кириб келаётган сувни уриб қолмади, билъакс, ярим нонни бутунга, бир ариқ сувни тўлиб-тошишига ҳисса қўшди – Қулай умумий мардикорга айланди. Кимнинг уйида, боғида, даласида иши бўлса – ўтоқми,

ўтинми, ер ағдаришми, чакана қўй боқишми – саратонни иссиқ демай, қаҳратонни совуқ демай, берилган ҳақни Карим катта қанчалик оғринмай ишлатса, Қулай ҳеч хафа бўлмай, жилла қурсин, бўйин товламай одамларнинг ишини қилиб юраверди. Ора-сира тўй-ҳашам, байрам, ҳайит бўлиб қолса, унга худо беради – тўйиб овқатланади, ўйнайди, ичади ва “Ҳеч кимга маълум эмас, ҳоли паришоним менинг”, деб қўшиқ бошлаб юборади. “И-е, бу кип-қизил артист экан-ку! Қани, бир қўшиқ айтсин!” дея баъзи ҳангоматалаблар ўртакашга уч-тўрт сўм қистириб, навбат олиб беришса, тап тортмай микрофонни олади-да, ўша бир мисра қўшиқни такрор-такрор айтади. У ёғидан ўтсангиз ҳам, бу ёғидан ўтсангиз қўшиғини куйлайверади, битта сўз қўшмайди, тушириб ҳам қолдирмайди. Тебраниб тураверади. Курашларда ўн бор йиқилса ҳам яна олишади. Кўпқарига эса... бирор марта бўлсин борган эмас. Ўша тун, нега кўпқарига бир мартаям бормаисан, деганимда, отлар туёғи остидаги улоқни кўрсам, титраб кетаман, деган эди.

Энди, яшириб нима қилдим, авваллари у билан саломлашишдан ор қилганман – ижарганишми, менсимасликми ёки ҳа, уни ўзимга тенг кўриш у ёқда турсин, гапимга ҳам раво кўрмаганман. Ота-онасининг бағрида қорни тўқ, усти бут, учқур орзулар оғушида улғаяётган биздек ўсмирлар қаёқда-ю, у қаёқда?! Лекин...

Лекин ўзинг истаган чизикдан эмас, аввалдан белгилаб қўйилган йўлдан юришингни ким билибди, дейсиз?

Қишнинг чилласи эди.

Онамнинг тоби қочиб, кулчадай бўлиб олган, оҳ ўламан, дейди тўлғониб. Отам нима қиларини билмай, нуқул пешонасининг терини артар, сингилларим чирқиллаб йиғларди. Мен бўлсам, худди бўғзига пичоқ тортилаётган кўзичоқдай чорасиз – кимга, кимгадир нажот нигоҳи билан боқаман-у, аммо ўша нигоҳнинг айни дамда йўқлиги вужудимни музлатиб юборганди. Шу чоғ отам тараддуланиб:

– Бўлди, бўлди! Йиғламанглар, мен ҳозир дўхтирни опкеламан, – деди.

Гўё ҳозир отам кетса, онам ўлиб қоладигандек, фақат отамгина уни сақлаб тураётгандек эшикка отилдим:

– Сиз ўтира туринг, мен... ўзим олиб келаман...

Отам, чамамда: кўрқмайсанми, йўл-йўлакай Нодир ўртоғингни олиб кет, деди. Аммо мен ёлғиз ўзим, катта кўчадан югуриб борардим.

Касалхона қишлоқнинг қуйруқ томонида бўлиб, унинг кенг ҳовлиси даштга туташиб кетган эди. Тун зим-зиё. Майдалаб қор ёғиб турар эди. Икки қадам нарини кўриб бўлмас – кўп ўтганим, ёдимда ўрнашиб қолгани учунгина йўлдан қоқилмай одимлардим. Шифохона билан бизнинг маҳалла ўртасини дарё ажратиб турарди. Кўприкка етганимда, билмадим, негадир оёқларим ўзимга бўйсунмай қолди, сочларимни тикка – худди жайранинг сихидай бўлаётганини ҳам сездим-у, беихтиёр юрагим “шиғ” этди ва бир муддат бутун баданим музлаб кетганини ҳис қилдим.

Мендан икки қадам нарида – бир жуфт кўз яшил чироқдай ёниб турар эди. Бўри! Хаёлимга келган биринчи сўз шу бўлди ва энди мени тилка-пора қилишини ўйладимми, ё кўзимга кўриниб кетдими, ҳар ҳолда, адо бўлган эдим. Гўё оёқ-қўлим қотиб қолган-у, фақат кўз олдимдан тасвирларгина лип-лип ўтиб турарди. Эсимни таниганимдан то шу кунгача нима қилганим, ҳатто, неларни ўйлаганим ҳам менга кафтдагидай кўринар ва эшитганларим: бўри чиллада маст бўлиши одамни ҳеч иккиланмай олишию бундай пайтда кишининг тили танглайида қотиб қолиши, бежизга жондорда Азроилнинг бир туки бўлмайди, дейишларини кимдир қулоғим остида шивирлаб гапирарди гўё.

Ўн олти йиллик ҳаётим бор бўй-басти билан қаршимда турар: кимни ранжитганим, кимдан хафа бўлганим ва энди шундай осонгина – зим-зиё тунда йўқ бўлиб кетишим, уйимизни, ота-онам, сингилларимни ҳеч қачон кўролмаслигим-у, мана шу тоғ, дарё, дарахтлар, йўллар, борингки, барча жисмларни ушлолмаслигим... Бир гап билан айтганда, ўлим қаршимда, мендан икки қадам нарида турар – ҳаётни жудаям яхши кўриб кетгандим. Тамом, ўлдим, шўрлик онам – онам кўз олдимда гавдаланди, мана, мени кутиб отам ташқарига чиқиб, кўчага бир-икки қаради, нега бу кечикди экан, дея хавотирга тушиб бир хаёли ортимдан келмоқчиём бўлди, кеп қолар, ора яқин-ку, дедими, яна уйга – онамнинг ёнига бориб, “Келаётган бўлса керак, итлар ҳураяпти”, дегандай бўлди. Онам эса ҳозир доктор келса, жони ором тоғиб, оғриқ босилаётгандай бошини бироз кўтариб,

сингилларимга қараб жилмайгани ва уларнинг энди онам ўлмайди, тузалиб кетади, деган хаёлга боргани-ю, чехралари ёришиб, докторга жой тайёрлагани – икки қават кўргача солиб, печкага олов ёққани-ю, нариги уйдан мева-чева олиб келганигача кўриб турардим. Яна онам мени кутади, кутаверади, орадан бир соат, икки соат, уч соат вақт ўтар, кейин... мени излаб, отам чиқар ҳеч жойдан тополмай, уйга боришга юраги бетламай – кўчани айланиб юрар, бир-икки кўни-кўшнини уйғотар, барибир тонггача топишолмай, саҳар эса кўприкнинг устидаги қон изларини кўриб, кийимимнинг йиртиғидан таниб, ана ундан кейин қиёмат қойим бўлишини – онам дод деб ўзини ҳар ёнга уриши, отам боши эгик нуқул юрагини чангаллаши, сингилларимнинг чирқиллаб йиғлашлари, қишлоқдошларимдан ким эшитса, маҳзун бўлиб қолиши-ю, кўзларида ёш филтиллаши, ўн олти ёш-а, ҳали бола эди-ку, дейишлари – ҳамма-ҳаммасини кўриб, эшитиб турар эдимки, энди гапнинг рости, ўлимдан кўрқмаётган эдим. Мен сабаб онам тузалганими, билмадим, нимадир менга хотиржамлик бераётганди. Нима бўпти, туғилиш бу – ўлиш дегани, бугунми, эртами, қачон бўлмасин, барибир ўлар эканман, майли, ўша кун ҳозир экан, кела қолсин, дегандирман-да. Ўзимни чалғитишми ёки алаҳсирашми, эҳтимол, қаттиқ кўрққанимдан сезгиларим заифлашиб, айнаи ўша лаҳзаларда қайси бир аъзоларим фаолиятдан тўхтаган ё, умуман, ўлим кўрқувдан устун келган бўлса керак... Энди ўйлаб кўрсам, ўшанда барча ўйларим миямга шунчалик тез келиб кетган эканки, қанийди, бир умр шундай тез фикрласам, дейман ўзимга-ўзим.

Бироқ ўшанда ҳамма нарсага – ахир қаршимда бўри ва у орқали мени бўғзимдан оладиган ўлим бор эди, холос – тайёр эдим.

Бўрига мағрур қарадим. У бўлса мендан кўзини узмай, бир қадам босди-ю, илкис ортга ўгирилди ва одамнинг, ҳа, айнан одамзоднинг “Ўлдираман сени”, деган овози эшитилди. Бўри ўзини дарёга отди. Қаршимда кўзлари ёниб Қулай турар эди. Иккимиз ҳам бир-биримизга тикилиб қолдик. Сўнг ўзимга келдим-у, онам эсимга тушди, касалхона томон югуриб кетдим. У бўлса кўприкнинг ўртасида қолаверди...

Яна баҳор келди.

Осмонни тўлдириб, қалдирғочу турналар, булутларга елкадош бўлиб бургутлар учди.

Ерни ёриб бойчечаклар чиқди. Қир-адирларда алвон-алвон қизғалдоқлар очилди. Капалаклар момоқаймоқларга қўниб-қўниб, тол шохида қушлар ғужурлашди, сирлашди. Тилла қўнғизлар ялғизлардан тириклик тотини тотди.

Шамоллар тоғдан боққа, боғдан адирларга, дарахтларни тебратиб, уйларга гулларни сочиб эсаверади. Терак барглари бўса берган ўн етти ёшли қиздай титрай бошлади.

Чўққидаги қорлар жилғага айланиб, ариқларни, ирмоқларни тўлдириб оқди. Боғлар энди тили чиққан бола сингари барг ёзди, куртак очди, мева тугди... Дарахтларнинг деворлардан ошиб ўтган шохларидаги мевалар йўлларга тўкилди.

Боғлардан қушлар кетмай қолди. Гала-гала бўлиб гоҳ жанубга, гоҳи шарққа парвоз қилиб, боғлардан боғларга салом етказди улар.

Бу баҳор уч марта худди мана шундай келиб кетди.

Ўша тўртинчи баҳорда ҳам диллар яшилланди, табиат меҳмон кутаётгандай тараддудланди.

Табиатда неки бор гиёҳдан тортиб дарахтгача, кумурсқадан тортиб йўлбаргача баҳор кайфияти юракка кўчаётган бир пайтда, ҳамма ўзгарувчанликни бошидан ўтказаяётган лаҳзаларда фақат Қулай ўзгармади, у ўзича – ўша уст-бошу хизматкорлигича қолаверди. Аксинча, иши кўпайгандан кўпайиб тиним билмас, бир кун унинг боғига борса, бошқа сафар тоққа отланар, адирда, томорқада ишлаб юрарди. Сувқайнарда устадан кўпти йўқ. Лекин Қулай барини доғда қолдирди: қуёш ботадиган пайт, ҳамма далаю даштидан ҳориб-чарчаб келадиган маҳал у пахса урарди. Иссиқда урса ёрилиб кетармиш. Кейин, лой камида ўн икки соат пишмаса, у уйнинг эртаси йўқ эмиш. Шу, шу – булар Қулайнинг гаглари...

Лалми ерларда боғлар барпо қилди у. Бир кунлик йўлдан ариқлар қазиб, сув бойлаб келди. Кўчаларнинг ўнқир-чўнқирини кичик тошлар билан тўлдирди. Ит тинди, эшак тинди, қурбақаларнинг сайрашиям тинди – фақат Қулай тинай демасди.

Карим каттанинг қорни чиқиб, тўлишиб қолди, болалари кунора кийим олади, машинасини бабаплатиб кўчаларни чангитади, Қулай бўлса ҳамон ўша – ҳаммага “машҳур” уст-бошида юрар эди. Бироқ бўйнидаги тумори худди чакана навбатидай гоҳ кимнингдир оти, гоҳ эшаги, қўзисию итининг бўйнида бўларди.

Ўша тунги воқеадан кейин унга қандай муносабатда бўлишни билмас эдим. Гоҳ ғурурим баланд келиб қишлоқдан ҳайдатиб юборсамми десам, гоҳ ҳаётимни сақлаб қолгани учун дўстлашсамми, дея ўйлар эдим. Бироқ иккисини-да қила олмас, билмадим, нималардир бунга йўл қўймас, лекин хавотирим ҳам бор эдики, масалан, кимгадир менга ёрдам берганини айтиб қўйса-ю, кейин одамлар мазах қилишса, нима бўлади? Бироқ у ўша тунни унутди, бировга-да оғиз очмади. Кўча-кўйда дуч келиб қолганимизда, худди аввалигидай кўришади-ю, индамай йўлида кетаверади. Кейинчалик ўйладимки, ҳа, у мени танимаган, билмаган, агар таниса борми, ҳаммага дoston қиларди – енгил тортдим.

Кунлар эса ўтиб борарди...

Бир тун. Апрель оyi эди.

Кун бўйи тинмаган ёмғир кечаси янада шиддат билан ёғар, тоғлардаги қорлар эриб, сойликлардан сел келар – оқшом кўрганимизда дарё жудаям айқириб оқарди, Кенжа бобо – олтмиш олтинчи йил шунақа катта сел келганди, ўша йили кўп тўполонлар бўлувди, деганини эшитгандик.

Тун ярмидан ўтганда кимдир дарвозамизни қаттиқ тақиллата бошлади. Уйимизда ҳеч ким ухламаган, отам: ётиб қолманглар, бир фалокатнинг иси келаяпти, деган, биз тайёрланиб, агар сел келгудай бўлса, катта тоғамнинг уйига қочмоқчи бўлиб турувдик. Уларнинг уйи бизникидан анча баландликда, дарёдан узоқроқда эди.

Дарвоза яна аввалгидан қаттиқроқ тақиллагач, отам чиқдилар. Бироз муддат ўтиб қайтиди-да, менга қараб:

– Сени чақиряпти – деди.

– Ким экан? – деган онамнинг саволига отамнинг жавобини эшитмай, кўчага қараб югурдим. Билар эдим, тахмин қилиб борардим, бугун кўчада мен билан кўрашаётганида, қўлимни қисган эди, ўша бўлса керак, деб кўчага чиққанимда адашмаган эканман.

Ёмғир тинимсиз ёғарди. Уни дарвоза ёнидаги бостирмага бошладим.

– Жамол бобонинг уйи дарё лабида-я, – деди бостирмага киргач бироз сукутдан сўнг ва мендан тасдиқ маъносини олгач: – бугун ўшанинг уйида ишлагандим. Ёмғирда беда экса яхши бўларкан – тез унади, худди сув ичгандай бўлади, деб қўярда-қўймай ёмғир остида кун бўйи ишлатди. Уйга қайтаётганимда қўзичоғига кўзим тушди.

Бирам чиройлики, маҳкам қучоқлаб ҳеч қўйворгинг келмайди. Меҳрим ийиб туморимни ўшанга тақиб қўйгандим... – у бироз ўйланиб турди-да, – ҳозир оғилига кирсам, мабодо ухламаган бўлса, мени тутиб олса, ўғри деб каматиб юборадими, – деди.

Билмасам, дегандай минғирлаган бўлдим. Кейин... ҳа, кейин миямга бир фикр келди: қани, сўрай-чи, ўша кеча мени таниганми-йўқми, агар таниган бўлса, бор, киравер дейман, у одам уйқучи, қотиб ухлайди, деб алдаб-сулдаб киргизаман-да, уни тутиб, шарманда қилиб, қишлоқдан ҳайдаб юборишини томоша қиламан, деган хаёлга бордим. Рост-да, қўрққанимни ҳаммага айтса, шарманда бўламан-ку...

У ўша кеча мени таниганмидинг, деганимни эшитиб, кўзимга тикилиб турди-да:

– Сен қахрамон экансан. Мен Деновнинг Вахшивориданман. Биз томонлардаям бўрилар бор. Чиллада бемалол қишлоқ оралайди. Отам овчи эди. Унинг айтишича, ҳар қандай ҳайвон аввал ҳамла қилмайди. Бақирсанг ёки бирор ҳаракат қилсанг, сўнг ташланади. Сен ўша тун, унга тикилиб тургандинг, у сендан ҳайиқаётган эди...

Мен жимиб қолдим. У эса секин-секин кета бошлади.

– Тўхта, – дедим елкасидан тортиб. – Нега исминг Қулай? Нега кўпкарини ёмон кўрасан? Нега мени қўрққанимни ҳеч кимга айтмадинг? – ва менинг негаларим шунчалик кўп эдики, у бир муддат довдиради ҳатто. Эҳтимол, ота-онасини, қишлоғини эслагандир.

– Кўпқарида онам от остида қолиб кетган. Тўғрироғи, мени қутқараман деб. Сени нима дейман? Қахрамонлигингни айтайми? Биласанми, бунақа гаглар айтилавермайди... Мен Жамол бобонинг уйига кетдим. Бўпти, яхши қол...

У дарвозадан чиқди. Ортидан югурдим.

– Қулай, у ёққа борма. Кампири ўлганидан кейин чол уйқусиз бўлиб қолган. Айниқса, бунақа ёмғирли кечаларда ўлсаям ухламайди. Борма, у ёққа.

Унга етиб олганимда нафасим томоғимга тикилиб, тинмай ҳансирардим. У... У мени қучоқлаб олди...

– Мен... Мен Сувқайнардан бугун кетишим керак эди... Эрта онамнинг ўлганига йигирма йил бўлади... Шунга бир-икки сўм Карим акага бермай йиғиб қўювдим... У анча вақт

жимиб турди сўнг: – Онам... ўлаётганда бўйнидаги туморни ечаркан: “Бирорта дўст топсанг, шуни совға қил. Сен ёлғизсан... Якка – ёлғизсан. Отанг энди қайтмайди. Мен кеча туш кўрдим, отанг бир чуқурликка тушиб кетди. Мен унга кўп айтдим, ташла шу овчиликни, деб – ташламади, менга қулоқ осмади, мана оқибати. У ўлган... Ҳа, ўғлим энди сен етимсан. Лекин сен бундан ўксима, мана шу тумор сенга йўлдош. Агар бу бешафқат дунёда битта дўст топсанг, шуни тақиб қўй... – дея бир неча бор такрорлаб ўлган эди. Ўша туморни... сенга бермоқчидим...

“Одамлар, қочинглар, сел келаяпти!” деган шовқин бутун қишлоқ бўйлаб тарқалиб, акссадо бера бошлаганда, мен бир зум ўзимни йўқотиб қўйдим, ҳушимга келганимда эса.. ёнимда Қулай йўқ эди.

– Қаёқдасан, бўлсанг-чи? Ўғлинг қани? Қара, топ тез! – деган отамнинг овозини эшитдим-у, тезда бу ердан қочишга – Қулайнинг ортидан боришга ошиқдим. У Жамол бобонинг уйига кетганини ич-ичимдан сезардим. Югуриб кетдим. Ёмғир аёвсиз, шиддат билан ёғарди. Дарё бўйига борганимда Жамол бобо оппоқ кийиниб олган, уни одамлар маҳкам қучар, у бўлса ўзини дарёга отмоқчи бўларди.

– Хонавайрон бўлдим, уйим куйди, мусулмонлар... ана, қаранглар сел уйимни олиб кетди. Энди нима қиламан, қаерда яшайман, ҳе, яшаб нима қилдим, энди менинг ўлим-м қаердан чиқади?!

Қутирган дарё бобонинг уйини олиб кетганди...

Чақмоқ чақиб, атроф бир ёришди-ю, яна қоронғилик комида қолди. Шу лаҳзалик нур ичида мен дарёда кимнингдир бошини кўриб қолдим. У оқимга қараб сузишга интилар, кучли тўлқин уни ортга силтар ва у кўринмай кетарди.

– Қулай... Қулай... чўкаяпти...

Дарё томон юрмоқчи бўлгандим, кимдир билагимдан маҳкам тутди.

– Эсингни йиғ, эй бола...

Бу Карим катта эди...

Яна чақмоқ чақди. Мен яна уни кўрдим – қирғоққа яқин келиб қолган эди.

– Арқон, арқон керак, уни тортиб оламиз... – дея бақирардим. Бироқ Карим каттанинг қўлидан чиқиб кетолмасдим.

– Ма, ўғлингни ушла, сал бўлмаса ўзини дарёга отар эди. Қаёқдаги Қулайни қутқараман дейди бунинг...

Отам юзимга бир тарсаки туширди. Кўз олдим янада қоронгилашиб кетди.

– Ахмоқ...

Чақмоқ кетма-кет чақар, борлиқ ёришар, дарё баттар пишқиарар, энди гурс-гурс тошларнинг ҳам овози эшитиларди.

– И-е, бу нима... – деб Карим катта ерга эгилди ва бир нарсани кўтарди. – Қулайнинг туморими?

Отамнинг қўлидан юлқиниб чиқдим-да, туморга ташландим. Яна чақмоқ чаққанида Қулайнинг боши кўринди: унинг кўзидаги шўх табассумни ҳам илғагандай бўлдим.

– Битта арқон топсанглар-чи?... – дея бақирдим. Қулоғим тагига келиб тушган тарсакидан гурсиллаб ерга йиқилдим...

Орадан ўн тўрт қишу шунча баҳор ўтди. Тоққа яна қор қалин тушди. Дарё яна кутурди.

Биродарлар, коинотда одам яшайдиган нечта сайёра бор?

Дунёда мамлакатлар кўп, бироқ ватанимиз битта-я?

Юртимизда туман, шаҳар ҳам талайгина, шундай эмасми?

Қишлоқлар-чи?

Боғлар-чи?

Йўллар-чи?

Ҳали одам яшайдиган бошқа сайёра кашф этилиб, кишилар ўша ёқларга кўчиб кетганича йўқ – ҳамма Ерда яшаяпти! Тўғримасми?

Ҳамон ватанимиз битта, буям рост.

Туманларимиз, шаҳарларимиз ҳам жойида-ку.

Қишлоқлар ҳам.

Боғлар кўпайгани тўғри.

Лекин...

Лекин... Бу дунёда энди Қулай йўқ.

У барпо қилган боғлардан одамлар тонналаб олмалар олади. У урган деворлардан ўғрилар ошиб тушолмайди. У қазган ариқларда ҳамон сувлар тўлиб-тошиб оқади. У текислаган йўлларда машиналар серқатнов. Карим каттанинг ўғлиям машинада ўтади. Катта қанча тўйлар қилди. Таниш, нотаниш ошини еди, тузини ичди, лекин Қулай йўқ эди бу тўйларда.

Сувқайнарда бирор нарса йўқки, уни эслатмаса. Боққа қаранг, деворларга, кўчаларга, дарёга, далаларгаю кўй-кўзиларга, отларга, итларга қаранг, у шундай кўз ўнгингизда пайдо бўлади. Ўша шўх табассуму бироз маъсумлик билан жонланади у.

Қулай жўра, қаерлардасан? Ўша воқеадан бироз ўтиб кимдир гап тоғиб келди. Сени Шерободнинг қирларида кўрган эмиш. Кўзларинг кўр экан, ўша қўшиғингни айтиб мол боқиб юрган эмишсан...

Яна кимдир Тўполондарёнинг бўйида кўрган эмиш. Қулоқларинг кар, шунча гапирсаям эшитмабсан? Шулар ростми, Қулай жўра?

Биламан, улар сени кўрмаган, ўзи аслида ҳеч қачон кўрган эмас улар. Ўша – Сувқайнарда келган вақтингдаёқ сени кўрмаган эди. Шунчаки қоп-қора бола, хизматчи, мардикорни кўришган, холос.

Дарёдаям сени кўришгани йўқ. Яна шунчаки, ичиб маст бўлиб йиқилиб тушган ахмоқ деб ўйлашган-да.

Мен биламан – сен дарёга тумор учун тушгансан. Ҳа, кўзичоқни қутқараман деб тушгансан. Жамол бобонинг хотини билан тушган суратини олиб чиқаман деб дарёга сакрагансан. Мени кўриб одамлар ҳам тушар, бобонинг бирор бисотини сақлаб қолармиз, деб дарёга ўзингни отгансан, жўра. Улар эса – сени кўришмади, кўришолмади. Уларнинг кўзлари бор эди-ку, мени кўриб туришганди-ку, дейсанми? Ҳех, ҳех, ҳех...

Қулай жўра, сен мени кечир... Шунинг учун кечирки, ўзим ҳам билмайман, лекин сендан кечирим сўрайман, жўра... Сендан ижарганганим учун, менсимаганим учун, баридан ёмони – туморингни сақлаб юрмаганим учун сен кечир, жўра... Гарчанд ўзимни ўзим кечирмасам-да, сен мени кечиргин, жўражон...

Кўп жўра орттирдим, дўстлашдим кўплар билан. Лекин ҳеч ким исмини сенчалик самимий айтгани йўқ. Фамилиясини, отасининг исмини ҳам кўшиб айтганлар бўлди, жўра. Сендек тоза дўст топмадим, жўра...

Сувқайнарда борсам, сени излайман: ҳамма нарсдан...

Сен ким эдинг? Одамидинг ёки фаришта...

Ана эшитяпсанми, “жўра” демай, бир оғизгина дўст десам, ўларманми, жўра...

Яна...

Нимадир, нималардир йўл қўймаса, тилим худди ўша тундагидек қотиб қолса, нима қилай, Қулай жўра...

Ўзинг айт, мен нима қилай, жўражон?!..

Исажон Султон,
ёзувчи:

Санжар ўзи туғилиб ўсган юрт табиатини, ҳодисаларини, кишилар характерини теран кузатади. Тоғу тошлар бағридаги кишилар ҳаётини қаламга олар экан, халқига қўлидан келганича хизмат қилиб кетган хокисор бола образини тасвирлайди. Мусибат, етимлик, меҳрдан жудолик қисмати пировардида уни эл хизматкорига айлантиради. Ҳақиқатан ҳам шундай бўлиши мумкинми? Ҳа, бунга Санжарнинг истеъдоди туфайли ишонамиз. Табиатга, жонзотларга ўзбекона мунис муносабат ўз ичимизда ҳам борлиги учун ўша софлик қалби-

мизга бемалол кириб келади, Қулай деган болакайни анчадан бери танийдигандай бўламиз. Ҳикоянинг яна бир жиҳатини айтиб ўтмоқчиман. Қулай “ўзимизнинг бола” бўлгани, бизлар билган-таниган одамлар орасида умр кечиргани учун ҳам одатий ўсмир каби таассурот қолдиради. Аммо тасаввурга эрк берайлик-да, воқеани бошқа ҳудудга, бошқа кишилар орасига, айтайлик, Европага “кўчириб” кўрайлик. Ҳақиқатан, ғалати ҳодиса юз беради. Ўз муҳитида Қулай оддийгина ўксик бола эди, ўзга кишилар орасида эса деярли қаҳрамонга, дунё тобора унутиб бораётган эзгулик фариштасига айланади. Адабиётшуносларимиз бу ҳодисани умуммиллий руҳият илмидан келиб чиқиб изоҳлашса ажабмас. Балки дунё илғор адабиётида ўтган асрларда урф бўлган “билилмаган одам” ҳодисаси ўзбек адабиётида “яшай олмагани”нинг сабабларини кўрсатиб беришар? Чунки, гап “ўзбек феномени” ҳақида кетмоқда. Халқимизда “билилмаган”, яъни қалбига назар ташланмаган, шахсияти, жавҳари номаълум одам йўқ ҳисоб. Ҳамма ҳамманинг кўз ўнгида, эл кимнинг қандай яшаши, феъл-атвори, тутумию одатидан яхши хабардор. Эътирозга келсак, воқеалар оқимида тўсатдан пайдо бўлган бўри эпизоди тугалланмагандек, назаримда. Асар қонуниятига кўра, ҳикоя давомида бўрига дуч келдикми, демак, кейинроқ яна учратишимиз керак. Санжар мана шу ўринда “тимсол” унсури зарурлигини сезиб, бўри воқеасини киритган. Аммо мантиқий давом этмагани учун оддий эпизодлигича қолаверган, ваҳоланки, айнан мана шу ўринда тимсолга айланиб кетиши керак эди. Ҳаёт уни турли кўринишларда одамларга рўпара қилиши, гоҳ қисматга айланиб Қулайни тортқилаши, гоҳ таҳдидга айланиб ҳикоя қаҳрамонига яна дуч келиши, зиддиятни кучайтириши, гоҳ ёвузлик, гоҳ хатар, гоҳ ҳаётнинг ўзи каби, кимларнидир, қайлардадир... ўлжага айлантериши каби, ҳикояни қувватлантирадиган анчамунча имкониятлар кўриниб тургани ҳолда, адиб уни четлаб ўтиб кетган. Илк таассурот шундай. Қолганини мутахассислар айтишар.

Абдулла Улугов,
адабиётшунос:

– Эътиборни тортадиган ушбу ҳикоя ёш ижодкорларга хос эҳтирос ва ҳаяжон билан битилгани сезилади. Санжар Турсунов оҳорли сюжет ва қаҳрамонига ўзига хос ном топа олганидан завқланиб, қалам тебратгани аниқ билинади. Жўшқин эҳтирос ҳисси ҳикоянинг илк жумласидан бошланиб, сўнгги гапгача авжи пасаймасдан давом этади. Муаллиф ҳикояда яхлит оҳанг ҳосил қилишга интилганидан адабий тил меъёрига ҳам амал қилмайди. Чунки ҳар қандай қолип эҳтиросли кечинмалар, жўшқин ҳис-туйғуларга торлик қилади.

Шунинг учун “Кулай”даги ифода услуби анъанавий асарларникига унча ўхшамайди. Унда жумлалар кўп ўринда узундан-узун чўзилиб, қават-қават бўлиб келади. Фикр эргашган қўшма гапнинг мураккаб шаклларида ифодаланади. Гап ичига бир нечта майда гап тиқиштирилади. Эга, кесим ва иккинчи даражали бўлақларнинг жойлашуви кўпчилик кўниккан гап қурилишидан бирмунча фарқ қилади. Ноанъанавий қурилган айни гапларда ижодда ўз йўли, услубини топишга интиллаётган ёш қаламкашнинг ички кечинмалари, ҳис-ҳаяжони ва эҳтирослари жўш уриб мавжланади. Санжар қаҳрамонига меҳрини тўлиб-тошиб изҳор этиш орқали ўқувчида ҳам Қулайга нисбатан илиқ муносабат – ачиниш ҳиссини уйғотмоқчи бўлади. Таъкидлаш жоиз, у бу ниятига муайян даражада эришади.

Ёзувчиликда малакаси ошиб, кўзи очилиб келаётган изланувчан ижодкорнинг ушбу ҳикоясида талай кемтик жиҳатлар ҳам кўринади. Биринчидан, унда айрим ўринларда гап “... пайдо бўлди у”, “... раҳми келиб”, “... айни тадигандай жаҳланиб” тарзида тугалланади. Бу эса услубми, изланишми, нималигидан қатъи назар, ғалати туюлади. Иккинчидан, “ер тўлғоқ тутган хотиндай

лопиллаётган”, “бир ариқ сувни тўлиб-топишига ҳисса қўшди”, “гагимга ҳам раво кўрмаганман”, “Онамнинг тоби қочиб, кулчадай бўлиб олган, оҳ ўламан, дейди тўлғониб”, “Боғлар кўпайгани тўғри” каби ўринлар ўқувчини ғашлантиради.

Ҳикоядаги ўспириннинг бирдан-бир бойлиги – бўйнидаги тумори экани, уни онаси оламдан ўтаётганида васият қилиб қолдиргани, отаси овга кетиб қайтмагани маълум қилинади. Умрида қишлоғидан четга чиқиб кўрмаган онанинг ўғлига васияти эса сиёсий раҳбар ходимнинг нутқига ўхшаб кетади. Ҳикояда муаллиф нутқи билан қаҳрамон нутқи бир хил бўлиб қолгани аниқ сезилади. Айниқса, дунёдан кўз юмаётган онанинг ёшгина ўғлига: “Агар бу бешафқат дунёда битта дўст топсанг, шунга тақиб қўй” дейиши жуда чучмал. Онаси бўйнига тақиб юрган ва унга қолдирган туморни қайси ўғил кимнингдир оти, эшаги, қўзисию итининг бўйнига тақади? Бу онанинг руҳига ҳурматсизлик эмасми?..

“Кулай” яна анча мулоҳаза билдиришга имкон беради. Бу Санжар Турсуновнинг машаққатли йўлда ҳеч нарсадан чўчимасдан, иккиланмасдан дадиллик билан изланаётганини билдиради.

Абдулла Чимирзаев,
ёш ёзувчи:

– Тенгдошларимиздан Санжар Турсунов адабий жамоатчиликка самимий ҳикоялари билан яхши таниш. Унинг ёзганларини баҳоли қудрат кузатиб келаман. Хусусан, “Оқ овулнинг озодаси”, “Сени яхши кўраман” ҳикояларида ўсмирлар ҳаётидаги

муҳаббат куртаклари рангдор, жонли ва характерли тарзда ўз ифодасини топган. Унинг “Кулай” ҳикоясини ўқиганимда Худо юқтирган истеъдод билан бирга қалами ҳам вақт сайин чарчланиб бораётгандай туюлди. “Кулай” дидактик ҳикоя бўлса-да, бир мунча ўзига хос топилдиқлар билан кўзга ташланади. Қаҳрамонлар характери ишонарли тарзда чизилган. Муҳими, ҳикояни ўқиган ўқувчи бегоналар қайғу-ҳасратига озми-кўпми ҳамдардлик қилиш билан қалбида тозариш ҳиссини туяди. Бу, албатта, тенгдошимнинг ютуғи.

Бироқ дағалроқ бўлса-да, бир-икки мулоҳазалар ҳам бор. Ёзуви, шоир бўладими, умуман, ижодкорни таом тайёрла-

ётган ошпазга қиёслаш мумкин: ошпаз маҳоратли бўлиб, тузу зираворларни жой-жойида қўлласса, қандай ҳароратда, қанча вақт ушлаб туришни билса, у таом чиндан хуштаъм ва мазали бўлади. Агар акси бўлса-чи? Фаҳимимча, “Кулай” ҳикоясида ташбеҳлар ва изоҳлар бироз меъеридан ошгандек. Бу Санжарнинг айни сўз қўллаши, гап қуришида кўринади. Жузъий камчиликлар вақт ўтиши билан ўз ўрнига тушиб кетади. Албатта, изланса, услубим шу, деб ёзаётган йўлини кўрсата олса. Назаримда, тенгқур ижодкорларнинг аксар асарлари тили, образлар ва этник тасаввурга кўра бир қишлоқнинг одамларига ўхшайди. Ростини айтганда, барчамиз бир қобиққа ўралиб қолгандекмиз.

Энг асосийси, Санжарни яхши ҳикоя билан табрикласа бўлади.

Нурилла тайёрлади.

ҲАР БИР АВЛОДНИНГ ЎЗ МАВЗУСИ БЎЛАДИ

Жасур КЕНГБОЙ

1985 йили туғилган.

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университетига тахсил олган.

Ҳикоялари турли тўплам ва марказий нашрларда чоп этилган.

“Истеъдод мактаби” VII республика ёш ижодкорлар семинари иштирокчиси.

Анвар ака!

Яқинда “Ғўбдинтоғ ҳикоялари”ни ўқиб чиқдим. Мутлолаа жараёнида баъзи фикрлар тугилди-ю, кўнгироқ қилиб, сизга айтмоқчи бўлдим. Кейин фикрларимни икки энлик мактуб шаклида баён қилсам, бошқалар ҳам ўқиса, эҳтимол, янги фикрлар ҳам тугилар ва айрим тенг-тўшларимизга фойдаси тегар, ижод майдонига от солаётган дўстларимизда озгина мулоҳаза уйғотиб, шижоат кўзгар, дея ўйладим.

Хуллас, “Ғўбдинтоғ ҳикоялари” яхши тўплам бўлибди. Нимаси яхши? Тили. Персонажларингиз буқаламун эмас: гоҳ у шевада, гоҳ бу лаҳжада сайрамайди. Ҳаммасиям кўкайи тупроқ искаган, заминдан оёғи узилмаган, жайдари одамлар. Айниқса, болалар руҳияти яхши чизилган: китобий эмас,

ҳақиқий; даланинг, қир-адирларнинг ҳавосидан нафас олаётган болакайларнинг ички дунёси дуруст тасвирланган (мен бу ўринда асосан “Ота ва ўғил” ҳикоянгни назарда тутаяман).

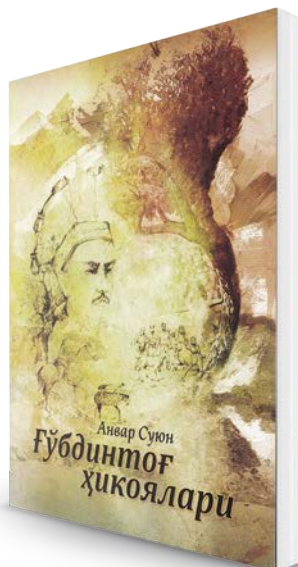
Назаримда, “Икки тонг ораси”, “Йўқчи” ҳикояларингиз тўпламдаги энг бақувват, ҳикоя жанри талабларига тўла жавоб берадиган, миллий руҳни яққол кўрсатадиган асар бўлибди. Савдолашаётган даллолнинг “Кўнглингизга ботмасин деб, мўлжалингизга яқин олдим”, оломоннинг “Тилинг танглайингга ёпишиб қолганми, гулдирасанг-чи!”, “(улов) кучдан қолган қирчангидай имиллаб”, “Жагига пичоқ қайрайдиган бўлибди” (“Икки тонг ораси”) каби тасвир ва ифодалар ўқувчига хуш ёқиши табиий.

Аввал ҳам сизнинг бир нечта ҳикоянгни ўқиганман, фикр ҳам билдирганман. Кўп гапим сизни қаноатлантирмагандир, эҳтимол (бир гал “Қишлоқдан узоқлашиб кетгансиз”, дея

таъна қилганингиз ҳам эсимда). Мана, китоб мутлоасидан сўнг, ўша таъна-нгизда жон борлигини билдим.

Ҳикояларингизда жонли ифода мўл. Табиат тасвири – пейзажни яхши чизасиз. Айниқса, жониворлар, ўт-ўланларнинг билимдони бўлибсиз. Бир ҳисобда бу борада сизда Шукур Холмирзаевнинг улғуси борлиги ҳам сезилади. Бироқ, бир жиҳатдан менда хавотир уйғонди: ҳамма ҳикоянгни табиат тасвири билан бошлайсиз. Бу кетишида, эҳтимол, бир хилликка ўрганиб қолишингиз мумкин, ҳатто бу аллақачон бошлангандай, деб ўйлаб қолдим. Бу эса ўқувчини асарларингизга нисбатан бироз беҳафсала қилиб қўймасмикан.

Яхши биласиз, баъзан ҳикояларга пейзаж об-ҳаво ҳақидаги тасвир, манзаралар чизгиси унча ўтиришмайди, маънони кучайтириши ёки “юк” беришига хизмат қилмайди. Рамзийлик ҳам

касб этмайди. Хусусан, “Мажлисбоши” ҳикоянгизни олайлик. “Қиш. Кечагина қиличини қайраб турган аёз негадир ортга чекиниб, қайларгадир гойиб бўлди-ю, анчадан буён қирчиллаган совуқда ҳурпайиб юрган одамларга илиқлик ва намхуш ҳаво хуш келди”, дея узундан-узун табиат тасвири билан бошланади. Сўнг айни пайтда бинонинг ичидагилар бунга эътибор бермаслиги-ю, аслида бунинг уларга қизиги йўқлигини айтасиз. Қўрдигизми, воқеалар ривожини билан танишган одамга бу пейзаж ва қаҳрамонлар характеридаги бирор ўхшашлик ёки конфликт йўқлиги, турган гапки, фақатгина бинонинг ичидаги одамлар ҳақида сўз боргач, ҳеч қандай рамзийлик ҳам касб этмаслиги яққол кўринади. Назаримда, туб моҳияти “Итни сийласанг, тўрга ўтар” деган ўзбек халқ мақолини ифодаловчи мазкур ҳикояни ортиқча табиат манзараси ифодасидан фориқ қилинганда ҳам ҳеч нима ўзгармайди.

“Томоша” ҳикоянгиз ҳақида ҳам шундай фикр уйғонди. Аниқроғи, тўпلامдан жой олган ҳикоялар ичида энг ажабланганим шу “Томоша” бўлди. Мақсад-муддао ноаниқ, композиция гариб, “юк” эса парқут булут оғирлигича, холос. Энг чатоғи, қаҳрамон бўлмиш нега бунча китобий тилда гапиради? Қани, бошқа ҳикоялардаги жозибали тил? Ўқувчи кўнглини ўртайдиган дард?

Ҳикоя матнига ишонсак, қаҳрамон кўча кўрган, чойхонаю зиёфат ошигига ўхшайди. Бироқ уни муаллифнинг ўзи ҳадеб “йўлдан уриб”, гашига тегадиган даражада расмий ва китобий тилда гапиришига

мажбурлайди, зўё. Ахир, емакхонада икки дўст сўрида ўтириб, бўйинбоғни ечиб, сал эркинроқ гапирса, табиий чиқмайдимми?

Гапим қуруқ бўлмасин, “Томоша” қаҳрамонининг ўзи айтганча: “...қишининг қотқалоқли кунлари кетиб, омонатгина ижара уйининг лойшанг ҳовлиси пучмоқларида қурбақа қурилади”, “Баҳайбат идорамиз кўзимга деворлари офтоб акси ўйнайдиган Тож Маҳалдай кўриниб кетди. Тўрт қаватли бино, кенг саҳнли йўлаклар, фойедаги кашандаларнинг чекиш жойи, мрамар пиллапоялар, турли-туман асбобу аслаҳа билан таъминланган хонамиз мен биринчи кунни ишга келганимдагидек сирли ва тароватли эди”.

Энди тасаввур қилинг, шу гапларни бошқа бир ижодкорнинг қаҳрамони айтса, аминманки, камида унинг устидан қуласиз. “Ҳеч ким бундай гапирмайди”, дейсиз. Назаримда, бу каби оҳангжама фақат муаллиф тилидан баён қилинсагина ярашарди. Унда ҳам зинҳор-базинҳор диалогларда ишлатиб бўлмас. Фикримча, “Томоша” жуда таҳрирталаб. Ҳатто уч-тўрт абзацини бутунлай олиб қўйсангиз ҳам бўлади. Масалан, хазинабоннинг тихирлик қилгани, қаҳрамон унинг кўнглини қандай совга-пора билан топгани ҳақидаги баёнлар ҳикояга ямоқ бўлиб, ҳажмини кўпайтириб турибди, холос.

Яна бир мулоҳаза. Айрим сўз ва иборалар, тасвирлар бир неча ҳикоянгизда такрор келади. “Қия қаради”, “ҳайиғиб кетди”, “қовурчини қотган”, “маҳрамлар” ва ҳоказо.

Мен нега айнан шу ибораларни айтаётганимнинг сабаби бор. Бу тасвирлар, ҳойнаҳой, мен ўқиган бошқа асарларда ҳадеб учрамаган,

эҳтимол, айримлари билан илк бор шу тўпلامда дуч келгандирман. Масалан, “қия қарамоқ” қандай бўларкин, деб анча ўйладим. Кейин бу тасвир қарийб барча ҳикояда такрорланиб, кўчманчи каби кўчиб юришини кўриб, мен учун оҳори тўкилган матоҳдай бўлди-қолди... Ҳатто “Кўшбурун”даги Боглон кампирга ўхшаганлар ҳеч зарурат сезилмаса ҳам чолига “қия қараши” ортиқча кўринди...

Сирдош, дўст, биродар, ошна, ўртоқ каби дурустгина сўзларимиз турганда кўп ўринда такрор ва такрор “маҳрам” дея ишлатибсиз. Бир ўқувчи сифатида айтаман: эскириб кетган, бурунги маъносидан анча узоқлашиб, тор маъно касб этиб қолган бу арабча сўз матнда ҳадеб гашига тегавиради.

Бу менга бир тилчи дўстимизнинг анчайин кулгили дунёқарашини эслатади: “сотка”сига пул тўлаш учун бир “дўкон”чага бош суқиб, “пэйнет” ишляптими, дебди. “Нима?” – сўрабди йигитча. “Пэйнет” дебди жўрамиз такроран. “Пайнет” денг, ака”, дебди ҳалиги. Дўстимиз йигитчанинг саводсизлигидан росмана жаҳли чиқиб: “Пэйнет” инглизча сўз бўлиб...” дея ярим соат бошини қотирибди. Шунда ҳалиги йигит: “Кўйсангиз-чи, ака, бутун халқ нима деб тил чиқарган бўлса, шуниси тўғри бўлади”, дея ўз билганидан қолмаган экан.

Шу маънода, адабиётда сўз қўллашида минг йил аввалги маъносига эмас, бугун, ҳозир – ҳикоя ёзилаётган маҳалда касб этаётган мазмунига эътибор берган маъқулмикин, деб ўйлайман. Тагин билмадим-у, дўсту биродарни “маҳрам” десангиз, бугун ҳаётда ҳам, ижодда ҳам унча-мунча одамнинг тилини тирнайди...

Тўғри, бу каби қайтарик, такрорларни, магар муаллиф бир одам экан, табиий равишда учрайди-да, дейиш

мумкин. Худди шоирларнинг ўзига хос севимли, турли шеърларида ҳар хил талқинларда ишлатадиган тимсоли, ташибеҳи бўлганидай, ёзувчиларнинг ҳам ўзлари ёқтирган иборалари, қўлайдиган баён услуби бўлади. Бу ҳам табиий ҳол... Бироқ ҳикоялар тўплам шаклига келганда, бундай қайтариқларни бирров кўриб чиқиш, “ёпишмаган гажак” бўлиб турганларидан воз кечиш ҳам ютуқ бўлар, эҳтимол.

Анвар ака!

Сизу биз – тенгдошларимиз қогоз қоралаб, ҳикоялар ёзиб турибмиз. Бир неча ёзувчи акаларимиз бизнинг тенгдошлардан нимадир умид қилаётганини кўп айтишган. Сиртдаги айрим ижодкор акаларимизда эса: “Шулардан ҳам ёзувчи чиқармиди”, деган беписанд қараш ҳам йўқ эмас. Гўё, биз адабиётимизнинг келажаги сифатида, зўр авлод бўламиз, деб даъво қилиб, сўнг уларни маҳтал қилаётгандай. Аслида эса, биз “Ғубдинтоғ ҳикоялари” қаҳрамони – хаскаш билан ер тирнаётган бола каби, қалбимизни тирнаб, у-бу машқ қиляпмиз. Азбаройи ёзувчилик йўлини тўтишига аҳд қилганларимиз кам. Яхши ниятлар билан ҳикоялар ёзиб, қаламни чархляпмиз, тобляпмиз, холос. Яхши асар битишининг эрта-кечи йўқ. Муҳими, адабиётда қоладиган нимадир ёзиш...

Бир пайтлар Жеймс Олдриж: “Ёш ёзувчилар билиб қўйсинларки, адабиётда новаторлардан сўнг профессионаллар, профессионаллардан сўнг тақлидчилар ва улардан ҳам сўнг ҳашакилар, бузғунчилар ва энг охирида кўришапалаклар пайдо бўлади...” деган экан. Бу гап ҳақиқатга яқин келдими-йўқми, билмайман, устозларимиз

айтганидек, ҳар бир даврнинг ўз адабиёти, ҳар бир авлоднинг ўз мавзуси бўлади. Профессинал етакчи барибир чиқаверади. Бунга вақтнинг ўзи ҳакам, албатта.

Анвар ака! Ҳикояларингиз ҳақида қанча мақтовим бўлса, ўзингизга кўп айтганман. Бугун мактубимда билдирилган тирноқдай эътирофу бармоқдай танқиддан эса ранжимасиз, деган умиддаман. Ҳикоялар моҳиятига чуқурроқ кириб бориш, уни англаш, муаллиф кўнглига туккан маънини уқиш ҳар бир ўқувчининг ўзига ҳавола. Мен фақат яққол кўринган айрим камчилик ва услубий гализликлар ҳақида мулоҳаза қилганим фойдалироқ деган фикрдаман.

Бугун танқид қилиниши шарт бўлган, ҳатто танқид қилишига ҳам арзимайдиган асарлар китоб расталарида, афсуски, кўп. Уларга қараб кўнглинг озади – беихтиёр нигоҳингни, эътиборингни ва, албатта, вақтингни қизғонасан. Яхши китоб эса кўзни қувнатадиган, кўнгилга ёруғлик бағишлайдиган гулдастага ўхшайди: нафис гуллар сафида сўлгин ёки ранги унчалик мос тушмаган чечак кўзга ташланса, уни олиб ташлагинг, тузатгинг, гулдастани мукамал ҳолатда кўргинг келади.

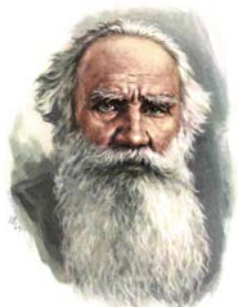
Китобдан китобга ўсиб боришингизни, ҳар бир ҳикоянгиизга қишлоқ нафаси билан дам солиб, унинг руҳи-ифори тобора ўткир таралиб туришини истардим.

Омон бўлинг, ижодингизга барака тилайман!

Янги асарлар кутиб қолувчи укангиз,

2016 йил 5 март.

Лев ТОЛСТОЙ

Оссурия шоҳи Асархадон

“Оссурия шоҳи Асархадон” ҳикоясини улуғ рус адиби Лев Толстойнинг диний-фалсафий қарашлари негиздагина чуқур тушунмоқ мумкин. Даҳо ижодкорнинг инсон концепциясига кўра, одам тана ва руҳдан иборат: тана ҳар бир киши учун бошқа-бошқа, руҳ эса барча учун битта, ягонадир. Аксар кишилар ҳаёт моҳиятини танада деб билади ва тана бошқа-бошқа бўлгани боис ўз ҳузур-ҳаловатини кўзлайди. Таассуфки, бу – ҳалокат йўли бўлиб, бизни азоб-уқубатга элтади, холос. Аслида, ҳаёт моҳияти – руҳда, руҳ эса барча учун битта, ягона экан, демак, жами одамзоднинг ҳузур-ҳаловатини кўзламоқ даркор. Асл саодатга элтувчи танҳо нажот йўли – ана шудир! Толстой дейдики, руҳ измида яшашнинг бош таомили бундай: кимки ўзгага ёмонлик қилса, ўзига ёмонлик қилган бўлади. Ёки, аксинча, кимки ўзгага яхшилик қилса, ўзига яхшилик қилган бўлади. Барчага бирдек эзгулик соғиниш, Толстой наздида, севгининг мағзи, жавҳаридир. Бу гўзал туйғу эса ҳар одамни бутун башар билан боғлаш асносида уни ҳаётнинг асл манбаи – биру бор Парвардигорга қовуштиради...

Матлубахон РАҲИМОВА
таржимаси

Оссурия шоҳи Асархадон шоҳ Лаилиэ мамлакатини босиб олди, шаҳар-қишлоқларини беомон талаб, ёппасига ўт қўйди, аҳолисини кул қилиб, мулкига ҳайдаб келди, қўшинини яксон этиб, Лаилиэнинг ўзини қафасга солди.

Шоҳ Асархадон кечаси хобхонада ётганча, Лаилиэни қатл этиш йўлини қидирар экан, беҳос шитир этган овозни эшитди ва кўзини очиб, устида оппоқ соқоли кўксига тушган, кўзлари беозор боқиб турган бир чолни кўрди.

– Лаилиэни қатл этмоқчимисан? – деб сўради чол.

– Ҳа, – деб жавоб берди шоҳ, – шу топда уни қандай қатл этсам экан, деб ўйлаб турган эдим, ўзи-а.

– Лаилиэ, ахир, ўзингсан-ку, – сўз қотди чол.

– Бекор гап, – деди шоҳ, – мен – менман, Лаилиэ эса – Лаилиэ.

– Лаилиэ билан сен асли бир одамсизлар, – деди чол, – фақат сенинг кўзингга бошқа-бошқа бўлиб кўриняпсизлар, холос.

– Кўзингга шундай кўриняпти, холос, деганинг нимаси?! – деди шоҳ, – Мен, мана, парку кўрпада ҳузур қилиб ётибман, содиқ ғулому жорияларим амримга мунтазир, эртага ҳам бугунгидек дўст-ёрлар билан яна кайф-сафо қиламан, Лаилиэ бўлса, ана, тутқин қушга ўхшаб қафасда ўтирибди, эртага қозикча ўтқазилса, тили оғзидан осилиб тушади ва танаси оғриқдан минг бор буришиб-тиришади, охири эса ўлиги итлар олдига ташланиб, тилка-пора қилинади.

– Сен Лаилиэни ҳаётдан маҳрум этолмайсан, – деди чол қатъият билан.

– Ўн тўрт минг аскарни ҳалок қилганим ва жасадларидан кўрғон тиклаганим-чи? – деди шоҳ, – Мана, мен – борман, улар – йўқ. Демак, Лаилиэни ҳам ҳаётдан маҳрум эта оламан.

– Ўша аскарлар йўқ эканини сен қаёқдан биласан?

– Агар улар бор бўлса, нега кўзимга кўринмайди?! Хулласи калом, улар азоб тортди, мен эса ҳузур қилдим, уларга ёмон-у, менга яхши бўлди.

– Буям сенга шундай туюляпти, холос. Сен уларга эмас, ўзингга азоб бергансан.

– Ўлай агар, гапингга тушунган бўлсам, – деди шоҳ.

– Тушунтирайми бўлмаса?

– Ҳа-да!

– Унда бу ёққа кел, – деди чол сувга лим-мо-лим каттакон жомни кўрсатиб.

Шоҳ жом ёнига келди.

– Уст-бошингни еч-да, унга туш.

Асархадон чол айтгандек қилди.

– Устингдан қуя бошлашим ҳамоно, – деди чол кўлидаги чўмични сувга тўлдириб, – дарҳол жомга бошингни тиқ!

Чол унинг боши устида чўмични энгаштирди, шоҳ ҳам шу ондаёқ жомга бош тиқди.

У ана шу лаҳзадаёқ ўзини Асархадон эмас, бошқа одам дея ҳис этди. Ва шунинг баробарида ўзини хобхонада гўзал бир аёл билан бирга кўрди. Бу аёлни у ҳеч қачон кўрмаган эмиш-у, аммо ўзининг хотини эканини билармиш. Аёл тавозе-ла ўрnidан кўзгалар эмиш-да, “Азиз хошам Лаилиэ, сен кеча салтанат ишларидан ҳориб-чарчаб, ҳар кунгидан узоқроқ ухлаб қолдинг, мен эса ҳеч ким уйқунгни бузмасин, дея тепангга кўриқчи бўлиб ўтирдим. Сарой аъёнлари девонхонада сенга мунтазир турибди. Шоҳона либосингни устингга ил-да, уларнинг ёнига чиқ”, дея эмиш.

Асархадон шу сўзлардан ўзининг Лаилиэ эканини билибди-ю, аммо нега бундай бўлиб қолганидан ажабланиш ўрнига, аксинча, нега ўзининг Лаилиэ эканини шу вақтгача билмаганидан ҳайрон бўлибди, ўрnidан туриб кийинибди-ю, вазир ва мулозимлари илҳақ кутаётган девонхонага чиқибди.

Аъёнлар шоҳ Лаилиэга икки букилиб таъзим этибди, сўнгра унинг ижозати билан жойларига чўкибди. Мулозимлардан энг улуғи, бу ёғига ёвуз тождор Асархадон ҳақоратларига чидаб бўлмайди, унга қарши уруш очиш керак, дея шоҳга маслаҳат солибди. Бироқ Лаилиэ кекса аъён фикрини маъқулламабди ва Асархадон ҳузурига элчи жўнатиб, уни инсофга чақирмоқ керак, дея қарор чиқарибди-да, аҳли машваратга ижозат берибди. Шундан кейин энг бообрў зотлардан элчилар сайлабди ва Асархадонга бориб айтажак гапларини ипидан-игнасигача қулоқларига қуйибди.

Шу ишларни оёқлатгач, Асархадон ўзини яна Лаилиэ дея ҳис этароқ архар овлагани тоққа чиқиб кетибди. Ов дегани, ўзиям, бароридан келибди. У бир жуфт архар отибди ва саройга қайтиб, дўст-ёрлари билан базмга шўнғибди, машшоқлар нағмасию раққосалар рақсидан ҳузур олибди.

Лаилиэ эртасига, одати бўйича, арзгўйлар, судланувчи ва довлашувчиларни қабул этибди – ҳар бир иш ўзига муносиб ажри олий олибди.

Бу вазифани якунига етказиб, яна хуш кўрган эрмаги – шикорга равона бўлибди. Ўша куни шоҳга қари она шерни отиб ўлдириш ва бир жуфт шерваччани ўлжа олиш насиб этибди. Шикордан сўнг яна нағма ва рақслар билан кўнгил ёзиб, дўст-ёрлар ила базм қурибди-да, тунни суюкли хотини билан хобхонасида ўтказибди.

У Асархадон ҳузурига юборилган элчиларнинг қайтишини кутиб, шу зайлда кунлар ва ҳафталарни ўтказибди. Элчилар бир ойдан сўнггина қайтибди: уларнинг бурун ва қулоқлари кесилган эмиш.

Шоҳ Асархадон элчилардан Лаилиэга шуни айтиб юборибдики, агар у тез фурсатда олтин, кумуш ва сарв оғочида катта ўлпон тўламаса, шунингдек, ўзи ҳам Асархадон саройида ҳозир бўлиб, унга таъзим бажо келтирмаса, элчиларни нима кўйга солган бўлса, Лаилиэни ҳам шу кўйга солар эмиш.

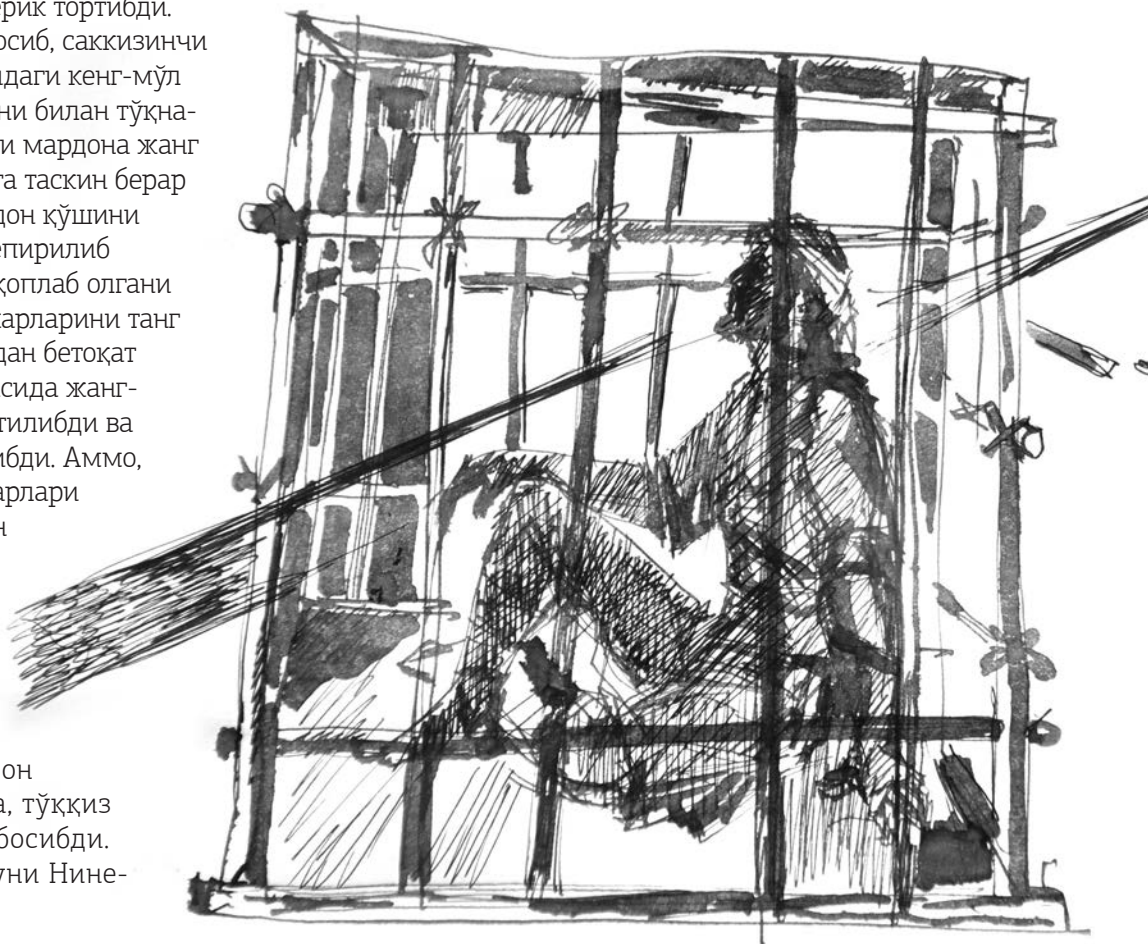
Илгари Асархадон бўлган Лаилиэ яна аъёнларни тўглабди ва бу ёғига қандай йўл тутиш хусусида машварат қилибди. Вазир ва мулозимларнинг ҳаммаси билиттифоқ, Асархадон бостириб келмай туриб ўзимиз унга қарши уруш очишимиз керак, дея фикр билдирибди. Шоҳ бу сафар маслаҳатга рози бўлибди ва Асархадон устига черик тортибди. Лашкар етти кун йўл босиб, саккизинчи кун деганда дарё ёқасидаги кенг-мўл водийда душман қўшини билан тўқнашибди. Лаилиэ лашкари мардона жанг қилар ва бу шоҳ қалбига таскин берар эмиш-у, аммо Асархадон қўшини тоғдан мўр-малахдек ёпирилиб тушиб, бутун водийни қоплаб олгани ва шу тариқа унинг аскарларини танг аҳволга солиб қўйганидан бетоқат бўлар эмиш. У ўз аравасида жанггоҳнинг қоқ ўртасига отилибди ва санчиб-чопиб бораверибди. Аммо, таассуфки, Лаилиэ аскарлари юзлаб бўлса, Асархадон жангчилари минглаб эмиш. Лаилиэ шу аснода аввал ярлангани, сўнг асир олинганини пайқабди.

У барча асирлар билан бирга, Асархадон аскарлари қуршовида, тўққиз кун қўли боғлиқ йўл босибди. Ўнинчи кун деганда уни Нине-

вияга олиб келишиб, қафасга банди этишибди.

Лаилиэ очлик ва жароҳатдан азоб тортмас эмиш-у, лекин ғанимдан қасос олишга ожиз қолганидан уят оловида қоврилар эмиш. “Бу вазиятда кўлимдан фақат бир иш келади, у ҳам бўлса – мени ҳар қанча азоблашмасин, сира оҳ-воҳ қилмай, мардона чидаб бериш”, дея ўз-ўзига онг ичибди шоҳ.

Лаилиэ қатл соатини кутиб йигирма кун қафасда ўтирибди. Боёқиш қариндош-уруғ ва дўст-биродарларини қатл этгани олиб кетишаётганини кўриб ва уларнинг қатлгоҳдан келаётган дод-фарёдини эшитиб турар эмиш: жаллодлар маҳкумлардан бирининг оёқ ва қўлларини чопса, бошқасининг тириклигича терисини шилиб олар эмиш-у, аммо бундан на беҳузур бўлар, на ачиниш туяр ва на даҳшатга тушар эмиш. Лаилиэнинг кўзи ҳарам канизаклари қўлини боғлаб олиб кетаётган ўз хотинига тушибди. “Шоҳ Асархадонга жория қилиб беришмоқчи”, деган аламли ўйдан юраги увишибди унинг. Аммо боёқиш бу иснодга ҳам тишини тишига қўйиб чидаб берибди.

Ниҳоят, икки жаллод қафас эшигини очиб, уни ташқарига чиқарибди-да, қўлини қайиш билан боғлаб, қон ҳалқоб бўлиб ётган қатлгоҳқа олиб келибди. Лаилиэ рўпарасида қонга беланган ўткир қозиқни кўрибди. Ундан эндигина содиқ бир дўстининг жасадини суғуриб олган эканлар. Лаилиэ англаб етибдики, бу қозиқни, ҳойнаҳой, ўзи учун бўшатишган.

Лаилиэнинг устидан кийимини ечиб олишибди. Шунда у бир вақтлар куч-қувват ёғилиб турган кўркам танаси энди суякка ётишган қоқ тери бўлиб қолганидан кўрқиб кетибди. Икки жаллод абгор танани ориқ сонларидан тутиб азод кўтарибди ва қозиққа ўтқазмоқчи бўлибди.

“Энди ўлим мени домига тортади”, деб ўйлабди Лаилиэ ва ҳар қандай азобга миқ этмай чидаб бериш ҳақидаги онтини унутиб, шафқат сўраб додлай бошлабди. Лекин унинг дод-фарёдига ҳеч ким парво қилмас эмиш.

“Ахир, бундай бўлиши мумкин эмас, – деб ўйлабди у талваса ичида, – мен, ҳойнаҳой, ухлаётган бўлсам керак. Ҳа, бу – туш”. У шундай дея жон-жаҳди билан уйғонишга ҳаракат қила кетибди. “Ахир, мен Лаилиэ эмас, Асархадонман”, деб ўйлармиш у нукул.

– Сен ҳам Лаилиэ, ҳам Асархадонсан. – У жудаям олисдан келаётган ана шу сасни эшитар эмиш-у, айна чоқда, қатл бошланаётганини ҳам сезиб турар эмиш...

...Шу он у томоғи ёрилгудек чинқириб юборди-да, жонҳолатда бошини жомдан кўтарди. Бу пайт чол унинг устидан чўмич тубидаги охирги сувни куймоқда эди.

– Азоб шунчалик ҳам оғир бўладими! Шунчалик ҳам узоққа чўзиладими! – деди Асархадон нафаси оғзига тикилиб.

– Шунчалик ҳам узоққа чўзиладими, дейсанми? – таажжубланди чол. – Бошингни ҳозиргина сувга тикдинг-у, дарров чиқариб олдинг; мана қара, ҳали чўмичдаги сувнинг барини куйиб бўлганим йўқ. Ҳойнаҳой, сўзимнинг маъносини англагандирсан энди?

Асархадон чурқ этмади, фақат чолга кўрқиб қараб қўйди, холос.

– Энди англагандирсан, – дея сўзини такрорлади чол ва бундай деб кўшиб қўйди: – Лаилиэ сенинг ўзинг эканингу сен қатл этган аскарлар ҳам ўзинг эканингни. Нафақат аскарлар, сен шикорда отиб ўлдирган ва базм дастурхонига тортилган жониворлар ҳам сен ўзинг эдинг. Сен нукул ҳаёт менинг дастимда деб кибрланиб юрардинг, бироқ мен кўзингдан ёлгон пардасини

кўтардим ва шунда аён кўрдингки, сен ўзгаларга ёмонлик қиламан деб ўзингга ёмонлик қилибсан. Ҳаёт барча учун ягона, сенинг ҳаётинг эса шу ягона ҳаётнинг биргина зарраси. Ҳаётнинг шу бир заррасини яхшироқ ёки ёмонроқ, узунроқ ёки қисқароқ қилишгина сенинг измингда, холос. Уни ҳам фақат бир йўл билан яхшироқ қила оласан: ўз ҳаётингни ўзгаларникидан ажратиб турган тўсиқларни бузиб ташлайсан-да, барча инсонлару жониворларни ўзинг деб биласан – уларга муҳаббат кўясан. Ҳеч зоғни ҳаётдан маҳрум этиш сенинг қўлингда эмас. Сен жонига қасд қилганлар ҳаёти атиги кўзингдан паналанди, буткул йўқолгани йўқ. Сен ўз ҳаётингни узайтириб, ўзгалар ҳаётини қисқартирмоқчи бўлдинг, лекин, билиб қўй, бу муддаога ҳеч қачон етолмайсан. Ҳаёт учун на замон, на макон даркор. Бир сониялигу бир асрлик ҳаёт ҳам, сенинг ҳаётингу бошқа жонзотлар ҳаёти ҳам баробар. Ҳаётга барҳам бериш ёки уни ўзга изга солиш иложсиз, чунки у биру бордир. Қолгани эса саробу рўёдир, холос.

Чол шуларни айтди-ю, кўздан ғойиб бўлди.

Эртасига шоҳ Асархадон Лаилиэ ва бошқа ҳамма асирларни озод этишга фармон берди – қатлни бекор қилди.

Индинига ўғли Ашурбанипални ҳузурига чорлаб, подшоликни унга топширди, ўзи эса аввал бўлиб ўтмиш ушбу воқеа ҳақида обдон ўйлаб олиш учун саҳрога чекинди, сўнг шаҳар ва қишлоқларни яёв кезиб, ҳаёт ягона экани ва кимки бошқаларга ёмонлик тиласа, ўзига жабр этажаги ҳақида одамларга панд сўйлаб яшаб ўтди.